

‘પ’ પરિવાર

પુસ્તકોની પ્રેમમાળા
 પ્રભુજીને પહેરાવું
 પામવા પરમને
 પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ
 પ્રોત્સાહકને પ્રેમપૂર્વક
 પ્રણામ
 પુરસ્કાર પ્રસન્નતાનો

પ્રણામ - પંચ પરમેષ્ટીને

૧. જન્મદાતા : પૂ. માતા મુક્તાબેન
 : પૂ. પિતા બાબુભાઈ વોરા
૨. વિદ્યાદાતા : પૂ. યશોદાબેન પટેલ
૩. પ્રેરણાદાતા : શ્રી હર્ષદ ચંદુલાલ શાહ
૪. પુષ્ટિદાતા : પૂ. કૃષ્ણાશંકર શાસ્ત્રીજી
૫. જ્ઞાનદાતા : પૂ. ગીતાબેન શાહ

પ્રાશન

પ્રેમ - પરિવારનો
 પ્રીત - પ્રકૃતિની
 પ્રવાસ - પારાવારનો
 પથિક - પરમ પંથની
 પ્રેરણા - પિયુજીની
 પ્રસાદી - પરમેશ્વરની

પ્રાપ્તવ્ય

પરમાનંદ

પ્રાશન

(જમવું)

અનુભવનાં અમૃતખિંદુ - ૧૧૩

પ્રથમ આવૃત્તિ : તા. ૧-૧-૨૦૨૦

પરિકલ્પના : રમા હર્ષદ શાહ

મુદ્રણ : શ્રી બ્રધર્સ
: ૯૩૨૩૮૦૪૦૭૪
: ૦૨૨૨૩૮૬૨૭૬૬

ટાઈપ સેટિંગ : નરેશ પટેલ - ૮૦૮૦૨૦૨૫૪૧

પ્રકાશક : રમા હર્ષદ શાહ

પ્રાપ્તિસ્થાન : ૧૬, પ્રકાશ નં. ૧, ૨૮/એ, રીજ રોડ,
મલબાર હીલ. મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૬
: ૨૩૬૭૧૬૧૨
: ૯૭૫૭૨૧૦૭૮૧

મૂલ્ય : પ્રસન્નતા

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	લેખ	પાના નં.
૧	મનમેળ	૫
૨	દગો	૧૧
૩	બ્રુવન	૧૫
૪	ઘરસંસાર	૨૦
૫	ધર્મ	૨૩
૬	બુઝદિલ	૨૬
૭	રિસામણા	૩૦
૮	ચરિતાર્થ	૩૧
૯	રુસણું	૩૫
૧૦	આશ્વાસન	૩૭
૧૧	છોટીમોટી	૪૦
૧૨	બ્રુવનચાત્રા	૪૪
૧૩	ફળિયું	૫૦
૧૪	પરોપકારાય	૫૩
૧૫	ઘીના ઠામમાં ઘી	૫૫
૧૬	સંસારનું પોત	૬૧
૧૭	કર્મયોગ	૬૬
૧૮	સૌ સારા માટે	૬૯
૧૯	આનંદ	૭૨
૨૦	અંકુર	૭૫
૨૧	પરાયું	૮૦
૨૨	સંગીત	૮૬
૨૩	સંપ	૯૦
૨૪	માતૃત્વ	૯૪

મનમેળ

બે જણ પ્રેમમાં પડ્યા. ભાવિ જીવનની અનેક કલ્પનાઓ કરી. સુખ અને આનંદથી જીવવા માટે અનેક શમણાઓ સેવ્યા. એકબીજાને ઓળખતા ન હતા, તે ઓળખતા થયા, એકમેકની નજર મળી, પ્રેમ થયો, એકબીજાના થઈ રહેવાના વચન અપાયા, કોલ અપાયા, બે મળી એક થયા. જિંદગીમાં સુખ અને સુખ જ મળ્યા કરશે. જિંદગી ફૂલોની સેજ બની રહેશે, પરસ્પર સ્નેહ, વહાલ, પ્રેમ અને સમર્પણ. સ્ત્રી સમર્પિત થઈ જાય પતિને, શુદ્ધતા, પવિત્રતા, તન-મનથી.

સમય અને સંજોગો બદલાય, સંબંધોમાં તિરાડ પડે. સંસાર છે, તકલીફો પડે, સમસ્યાઓ ઊભી થાય. સંબંધ સાચવવા પ્રયત્નો કરવા પડે, સહનશીલતા કેળવવી પડે. પ્રેમમાં પડવું સહેલું છે, પણ પ્રેમ નિભાવવો અઘરો છે. દુનિયાનો કોઈપણ સંબંધ નિભાવવા એની માવજત કરવી પડે. એવું ન કરી શકીએ તો સંબંધ તૂટવા લાગશે. આપણે હાથ ઊંચા કરી કહી દઈએ બચાવ કરીએ છીએ કે જેવા નસીબ ! કુદરતની ઇચ્છા ! પણ જાત પરીક્ષા કરતા નથી કે કુદરતે તકદીરમાં જે હતું તે સુખ મેળવી આપ્યું પણ આપણે તેને સંભાળી શક્યા નથી.

લગ્નજીવનમાં સ્ત્રીએ જ સહન કરવાનું, હજુ યે આજના યુગમાં પણ એ જ માનસિકતા રહી છે. સ્ત્રી પ્રત્યે તોછડું વર્તન કરાય છે. જો કે સમય બદલાયો છે. સ્ત્રી પુરુષ સમોવડી બની રહી છે. હવે પોતાની પાછળ પાછળ ફરે એવો ઘેલો પતિ વેવલો પતિ, તેને પસંદ નથી. પુરુષ પણ પત્નીને ગુલામ ગણવાને બદલે સહધર્મચારિણી તરીકે સ્વીકારવા લાગ્યો છે. લગ્નજીવન એટલે કલ્પનાનો રોમાન્સ જ નહીં પણ સાચી મૈત્રી. બરાબરીયા જીવનસાથીની પસંદગી કરવામાં આવે છે.

લગ્ન ક્યારે તૂટવા લાગે છે ? કંઈક ખૂટવા લાગે છે. રોમાન્સ ઓછો

થાય, કમીટમેંટ જળવાતા નથી. આકર્ષણ ઘટતું જાય છે. પ્રેમ અને પરિણય વચ્ચે મોટો ફરક છે કમીટમેંટનો.

આજકાલ વડીલોની પસંદગી, કુંડળીમેળાપ કરવા કરતાં ડીગ્રી, બેંક બેલેન્સ, કારકિર્દી વગેરેને મહત્ત્વ અપાય છે. લેણદેણ, ઋણાનુબંધથી બે વ્યક્તિ એકમેકની નિકટ આવે, ઇમોશનલી, શરીરથી કે સામાજિક રીતે જોડાણ થાય. એક સમજ વિકસી છે, લગ્નજીવનમાં પૂર્વભવ, ગ્રહો, લેણદેણીની જ વાત મહત્ત્વની નથી. આપણે સંબંધોને ઉછેરવા પડે. માણસના પોતાના હાથમાં જ છે, સંબંધો નિભાવવાની ચાવી. લગ્નજીવનમાં લાગણીના સંબંધો મહત્ત્વના છે. આપણી ભૂલો, આપણા અહંકાર ને, દુરાગ્રહો જ જવાબદાર હોય છે, સંબંધો તૂટવામાં. તકદીરથી બે જણા મળે, પણ મનમેળ તો મેળવવા પડે જાતે જ.

લગ્નજીવનમાં તક મળે છે સુખી થવા માટેની, પ્રસન્ન દામ્પત્ય હોય તો જ શાશ્વત સુખી થઈ શકાય. સવારે ઊઠીએ, એકબીજાને કેવી રીતે સુખી કરી શકીએ, એ વિચારવું જરૂરી છે. આખો દિવસ મારી સામે પડ્યો છે, આખો ભવ મારે ગુજારવાનો છે. ગમતા કે અણગમતા નિર્ણયો લેવા પડશે. જાત પ્રત્યે વફાદાર રહીને, જીવનસાથી પ્રત્યે વફાદાર રહેવાનો નિશ્ચય કરવો છે. મારે મારી જાતને ગુડ મોર્નિંગ કહેવું છે.

હળવાં ફૂલ થઈ જવું છે. અડચણોને સહન કરી કૃષ્ણાર્પણ કરી દેવી છે. સમગ્ર તાકાતથી તકલીફો સામે લડી લેવું છે. સુખી થવા માટે સુખની પાછળ દોડવું નથી. મારી પાસે જે કંઈ છે તેનાથી ખુશ રહેવું છે. સુખ તો નાની અમથી વસ્તુઓમાં વિલસે છે. મનમાં સુખ નામના પ્રદેશને લીલોછમ લહેરાતો રાખવો છે. આધિ-વ્યાધિ ઉપાધિથી દુઃખી થવું નથી. જાતે સ્વનિર્ભર અને સ્વાશ્રયી બનવું છે. સુખ આવે છે, સંતોષ માણવાથી.

પહેલી નજરનો પ્રેમ, Love at first sight. લાગણીના સંબંધો

અનાયાસે સર્જાય છે, સાહજક રીતે મહોરે છે અને કુદરતી રીતે પૂરા થઈ જાય છે. સંબંધો આપોઆપ બંધાય છે અને એની મેળે જ તૂટી જાય છે, એ ભ્રમણા છે, યુગોથી ચાલી આવતી. બધું યોગાનુયોગ લાગતી મુલાકાતોમાં પણ કોઈ એક વ્યક્તિના છૂપા પ્રયત્નો હોઈ શકે. સંબંધ બે માણસ વચ્ચે બંધાય છે. તે બિલાડીના ટોપની જેમ આપોઆપ ફૂટી નીકળતા નથી. પાર્ટીમાં કે લગ્નસમારંભોમાં કોઈ ઓળખાણ કરાવે- પરિચય વધારવા આયાસ કરવો પડે. બેમાંથી એક વ્યક્તિની પ્રબળ ઇચ્છા હોય તો જ પરિચય આગળ વધે અને સંબંધ ટકી જાય. પ્રયત્ન વિના કશું ટકી શકતું નથી. ચાહે એ મૈત્રી હોય યા લગ્નસંબંધ.

કાય, કથીર અને હલકી વ્યક્તિની ગમે તેટલી સંભાળ લઈએ, એ બધી, ફેઝાઈલ હોય, તૂટવાની જ. જ્યારે સજ્જન વ્યક્તિ સોના જેવી હોય, એને ગમે તેટલું તાવો, તપાવો એ શુદ્ધ જ રહેશે, એને કદી નહીં લાગે કાટ. એની ચમક સોના જેવી જ રહેવાની.

જીવનમાં અનેક માણસોના સંપર્કમાં આવવાનું થાય, કોઈને કોઈ કારણસર. જ્યાં સુધી બંને પક્ષે સ્વાર્થ હોય, હિત હોય, એકસરખી વિચારસરણી હોય, એક સરખા ગમા-અણગમા હોય. મૈત્રી જામી જાય. જ્યાં સુધી સ્વાર્થ હોય, સંબંધો ટકાવી રખાય, ગરજ સરી, વૈદ વેરી, મૈત્રીપૂર્ણ, ભાવપૂર્ણ સંબંધોમાં કાટ લાગે, તિરાડ પડે. સંબંધોની કસોટી આવી તિરાડ પડે ત્યારે જ થાય. કાય ગમે તેવો સુંદર હોય, એ નજીવી ટક્કાર સુદ્ધાં સહન ન કરી શકે, તડ દઈ તૂટી જાય, આંખના પલકારામાં ફૂટી જાય. વ્યક્તિનું અંતરંગ ચારિત્ર્ય કથીર જેવું હોય તો એની સાથે ગમે તેવા અંગત સંબંધો ઓગળી જાય પળવારમાં અને જન્મજાત શત્રુ બની જઈ દ્વેષ-દુશ્મની પેદા કરે. જ્યારે સજ્જન વ્યક્તિમાં સદ્ભાવ હોય, એ મૌન ધારી ખસી જશે. સોનાની પરખ ધસરકો પાડવાથી થાય, સોનું જેમ જેમ તપાવતા જઈએ, એ શુદ્ધ થતું જાય, અશુદ્ધિ ઓગળતી જાય, કુંદન બની જાય.

સંબંધો કથીર જેવા નહીં, કાય જેવા નહીં, પણ કુંદન જેવા થાય

તો જ સોનામાં સુગંધ ભળે.

આપણે માની બેઠા છીએ કે લગ્ન થયા, ભવોભવ સંબંધો ટકી રહેશે. સંબંધને કાયમી સમજી લઈ લોકો સંબંધ પ્રત્યે બેદરકાર થતા જાય. અને સંબંધને વખત જતા કાટ લાગવા માંડે. સંબંધનું અસ્તિત્વ જોખમમાં મૂકાઈ જાય. સંબંધો ટકાવવા આપણેના ત્રાજવામાં બે પલ્લાંની સમતુલા જાળવવા મથામણ થાય તો સંબંધમાં કૃત્રિમતા પેસી જાય. કેટલું આપ્યું કેટલું મળ્યું, એ ગણિત સંબંધોમાં ગણવા બેસીએ તો સંબંધોમાં સાહજિકતા અને તાજગી નહીં રહેતા, સંબંધો વાસી બની જાય. સંબંધોને કાયના સામાનની જેમ કાળજીપૂર્વક જાળવવા પડે. નહીં તો પછી, મન, મોતી ને કાય, સંધાય નહીં, સંધાય તો યે સાંધો રહી જાય, ‘જબ દિલ હી તૂટ ગયા, હમ જી કે ક્યા કરેંગે ? સંબંધો વિકસે ને ક્યારેક મૂરઝાઈ જાય. ફૂલની જેમ કરમાઈ જાય.

મનોમન પ્રેમ થઈ જાય, એને કદી જાહેરાતનો વિષય ન બનાવાય. (ફિલ્મી) પછી તો એ પ્રેમને બદલે દેખાડો થઈ જાય. બે વ્યક્તિનો મનમેળ થાય એમાં પવિત્રતા સિવાય બીજું કશું ન સંભવી શકે. ક્યારેક પ્રેમસંબંધ લગ્નસંબંધમાં ન પણ પરિણમે.

માણસ પ્રેમમાં ક્યારે પડે, કોની સાથે પડે ? એ બધા પ્રશ્નો નિરૂત્તર રહેવાના. બે ભિન્ન વ્યક્તિ પોતપોતાની આશા, આકાંક્ષા, અપેક્ષાને પરિપૂર્ણ થતી જોવા માટે એકબીજા પ્રત્યે આકર્ષાય. એમના મનમાં અપ્રગટપણે ભવિષ્યની આશાઓ આકાર લેવા માંડે. મનમાં આનંદ છવાઈ જાય. સામેના પાત્ર પ્રત્યેથી કંઈક પામવાની ઝંખના જાગે. જેના પ્રત્યે પ્રેમ જાગ્યો એના પ્રત્યેથી ખૂબ અપેક્ષાઓ રાખવામાં આવે, મનેપ્રદેશમાં સપનાઓની મોટી ભરતી ચડે. એના મોજાંઓ પર સવાર થયેલી આકાંક્ષાઓ રંગબેરંગી મેઘધનુષી હોય. પોતે કોઈના માટે અગત્યની વ્યક્તિ છે. અને એથી દુનિયાના રીતરિવાજોના પરિણામની પરવા કર્યા વિના ગાંડાતૂર બની જઈ, પોતાનું સર્વસ્વ - સમગ્ર અસ્તિત્વ નિયોવીને એની પાસે ઠલવાઈ જવાનો અનુભવ સ્વર્ગની કલ્પના કરતાં વધુ રમણીય લાગે. અપાર સુવર્ણમય શક્યતાઓ નજર સમક્ષ નાચવા

લાગે. આ સંબંધ ભવોભવ ટકી રહેશે એવી ભ્રમણાઓમાં મન ગગનવિહાર કરવા લાગે. સામા પાત્ર પ્રત્યેથી પોતે ઝંખ્યું છે એ સર્વ સુખ જરૂર પ્રાપ્ત થશે એવી ખાતરી મનમાં થઈ જાય. અને એથી પ્રિયજનને ખુશ કરવાના, ખુશ રાખવાના પ્રયાસો શરૂ થઈ જાય. વાસ્તવમાં એમાં ખરી રીતે તો પોતે જ ખુશ થવાનો એ પ્રયાસ હોય છે. માણસ પ્રેમ કરે છે, પોતાના સ્વપ્નાઓને સાકાર કરવા માટે, પોતાના સંતોષ માટે. એકમેકના સુખ-દુઃખમાં સહભાગી થઈ, પરસ્પરની લાગણીઓને સરખે હિસ્સે વહેંચી લેવાની તમન્ના જાગે.

આવા સંબંધોમાં ક્યારેક સ્વાર્થ સમાયેલો હોય. પ્રથમ પ્રેમનો નશો ઉતરી જાય, ત્યારે ખબર પડે કે દુનિયા જેવી કલ્પી હતી તેવી નથી. સમાધાન સાધતા ન આવડે તો નિષ્ફળતા પણ મળી શકે. સમાધાન સાધતા આવડે તો જ આશા, ઉન્માદ, ગેરસમજ અને ભ્રમનિરસનના તબક્કાઓને સફળતાપૂર્વક પાર પાડી શકાય, અને પછી પાકટ થયેલો પ્રેમ જિંદગીની મોંઘી જણાસ બની જાય. સાચો પ્રેમ હોય તો જ વ્યક્તિ પોતાને સંપૂર્ણ પરિપૂર્ણ અનુભવી શકે, સમૃદ્ધ થઈ શકે.

સમજદારપણું દુર્લભ વસ્તુ છે. અહમ્નો પ્રભાવ એટલો જબરદસ્ત અને સર્વવ્યાપ છે કે માણસ સંસ્કૃતપણું આચરવાનું ભૂલી જાય. અહમ્ ને કારણે જિંદગીમાં તાણ વધે, શાંતિ જોખમાય, અહમ્ને કારણે સંસાર ઉઘઈ કોતરી કાઢે એવો કોતરાઈ જાય, ખોરવાઈ જાય, જિંદગીમાં શાંતિ જોઈતી હોય તો અહમ્ છોડવો પડે. વિચાર નોખા, આચાર નોખા, ઉછેર નોખો, પ્રકૃતિ નોખી છતાં સાથે જીવવું હોય તો શરણાગતિ સ્વીકારવી પડે. બેમાંથી એકે પણ મોટે ભાગે સ્ત્રીએ જ શરણાગતિ સ્વીકારવી પડે છે.

પ્રેમની પ્રત્યક્ષ ક્ષણો કેટલી જીવનમાં? પ્રિયપાત્રોના સતત સહવાસ કેટલી ક્ષણો? પ્રત્યક્ષ ક્ષણોમાં મળેલી સમૃદ્ધિ બાકીના સમયમાં છલકાવી જોઈએ. ફૂલની માણેલી સુગંધ ફૂલ કરમાયા પછી પણ જીવનને તરબતર

કરી દે. જીવનમાં પ્રેમનું મહત્ત્વ છે. પ્રેમની લાગણીને પોષવી પડે, સંતોષવી પડે. ખાવા માટે નથી જીવતા, જીવવા માટે ખાઈએ છીએ, પ્રેમ માટે જીવન નથી. જીવન માટે પ્રેમ છે. જીવનની પ્રગતિને પ્રોત્સાહન આપે એનું નામ સાચો પ્રેમ. લક્ષ્યો, આદર્શો, સપનાઓને ગતિમાન રાખે એનું નામ સાચો પ્રેમ. ફક્ત ભૌતિક કે દૈહિક ઇચ્છા સંતોષવા માટે પ્રેમ નથી. આપણામાં ધરબાઈને પડી રહેલી ખૂબીઓને પ્રગટાવવામાં ઉદ્દીપક તરીકે ફરજ બજાવે એનું નામ પ્રેમ. પ્રેમ પામવા જતા જિંદગી બરબાદ થઈ જાય તો એવા પ્રેમનો અર્થ શો? પ્રેમ તો જીવનને સભર બનાવે.

દગો

યારી હૈ ઇમાન મેરા, યાર મેરી ઝિંદગી.

યે દોસ્તી હમ નહીં તોડેંગે, મર જાયેંગે, મીટ જાયેંગે.

આ દોસ્તીને દુશ્મનાવટમાં ફેરવાઈ જતા વાર લાગતી નથી. સૌથી વધુ દગો પોતાના માનેલા, પોતાના મિત્રો, પોતાના મા જણ્યા ભાઈબહેનો કે પોતાના સંતાનો જ આપતા હોય છે. વિશ્વાસે વહાણ ચાલે છે, એ સાચું પણ એ પણ એટલું જ સત્ય છે કે વિશ્વાસઘાત કરનારા એના એ જ હોય છે, જેના ઉપર આપણે અતૂટ વિશ્વાસ ધરાવતા હોઈએ અને જેની પાસે ઉરના બંધ ખુલ્લા કરી કાળજાફાડ પ્રેમ કર્યો હોય અને એ લોકો જ આપણું કાળજું કોરી ખાય એવો દગો દઈ જતા અચકાતા નથી. દુશ્મનોથી તો ચેતીને ચાલતા હોઈએ છીએ. નજીકના જ દગો દઈ જાય. સીઝરની પીઠમાં ખંજર મારી ગયો તેનો મિત્ર બ્રુટ્સ. રાખેંગારના ભાણેજોએ દગો દીધો અને ગરવો ગઢ ગિરનાર પડ્યો. આ દેશ દગાબાજ અમીચંદો થકી વેચાઈ ગયો પરદેશીઓને હાથે. દગાબાજ અને કપટ, અંદર અંદરની મારામારી, ઈર્ષ્યા એ જ તો આપણા અધઃપતનનું કારણ બન્યું. મોગલ સલ્તનતે રાજ કર્યું. પરદેશીઓએ સોમનાથ મંદિર તોડ્યું, લૂંટ્યું. કારણ આપણે અંદરોઅંદર મારામારી, કપટબાજી કરી રહ્યા હતા. સંપ ન હતો. બે બિલાડીની લડાઈમાં વાંદરો ફાવી જાય. કાક જેવું તદ્દન સામાન્ય પાત્ર, એનામાં દીર્ઘદૃષ્ટિ હતી. તેણે અમાત્ય મુંજાલને ચેતવણી આપી કે અંદર અંદર લડી મરો છો, પાટણની પ્રભુતાને, પોતાનો અહં પોષવા રાજપુતો લડી મરીએ છીએ, એ શક્તિને એકત્ર કરી પરદેશી હુમલાને ખાળવા કટિબદ્ધ થતા નથી. આપણું લશ્કર, આપણો દેશ, બ્રિટિશ સલ્તનતની ગુલામી ભોગવવી પડે. કારણ અંદરોઅંદરની મારામારી, સ્વાર્થભાવના, ટૂંકી દૃષ્ટિ. દેશદાઝ, વફાદારીનો અભાવ, મહાભારત, કુરુક્ષેત્ર, યાદવાસ્થળી,

કારણ અંદરોઅંદર દ્વેષભાવ, દગાબાજી. કહે છે દગો કોઈનો સગો નહીં. જે પોષતું તે મારતું એવો દીસે કમ કુદરતી.

ગાંધીજી, ઇંદિરા ગાંધી, સંજય ગાંધીની હત્યા, પાર્લામેન્ટ પરનો આતંકવાદી હુમલો, ૯/૧૧ અમેરિકાનો બનાવ, એકી સાથે Trident, તાજ વગેરે સ્થળોએ આતંકવાદીના હુમલાઓ, આ બધું શું સૂચવે છે. અંદરખાનેથી કોઈક બાતમી પૂરા પાડનારા દેશદ્રોહીઓ જ હશે ને ! એને માટે ફૂટેલ કે ખૂટલ શબ્દ વાપરી શકીએ. રામને વનવાસ અપાવ્યો કેકેયીએ, રાવણના મોતનું રહસ્ય વિભિષણ જ બતાવી શકે. ‘ઘરકા ભેદી લંકા ઢાપે.’ ઘર ફૂટે ઘર જાય. જીસસને કોસ પર ચડાવનાર એનો જ શિષ્ય જુડાસ. શાહજહાંને એનો જ પુત્ર ઓરંગઝેબ કેદ કરે. મીરકાસીમે દગો કર્યો ન હોત, તો સિરાઝ-ઉદ-દૌલાની હાર થઈ ન હોત અને ભારતના નસીબમાં ગુલામી ભોગવવાની ન આવી હોત. કહે છે દગો કોઈનો સગો નહીં. આપણે આપણી તાકાત પર મુસ્તાક હોઈએ, પર્વતના શૃંગ પર હોઈએ, કોઈનો દગો ઊંડી ખીણમાં ધકેલી દે.

ભર્તૃહરિને વૈરાગ્ય શાથી ઉપજ્યો ? અતિપ્રિય પત્ની પિંગળાની બેવફાઈને કારણે જ. ભર્તૃહરિ શ્રંગાર-સૌંદર્યનો પૂજારી હતો. ‘ધીક્ તામ મદનમ્’ - વાસંતી રંગરાગનો પરિત્યાગ કરી સ્મશાનવાસી બની ગયો.

વિશ્વાસ એ દીવો છે, એની જ આગની ઝાળથી લાગે છે આગ, અને બધું બળીને ખાક થઈ જાય છે, મિત્રતા, સંબંધ-મોટા ભાગની લૂંટફાટ, ચોરી, ડકેતી, હત્યામાં અંગત માણસો- જાણભેદુઓ જ સંડોવાયેલા નીકળે છે. જે લાકડાથી ચૂલો જલાવાય, એ જ લાકડાથી ચિતા ખડકાય. પાણીને જીવન કહીએ, ક્યારેક એ પાણી જ જીવલેણ બની જાય. વિશ્વાસથી હોડીમાં બેસીએ, એ હોડીમાં કોઈ કાણું પાડી ડૂબાડી દે. વિશ્વાસ ખૂટે ત્યારે જિંદગી ખૂટી જાય.

યાદ આવે છે ‘બાબા ભારતી કા ઘોડા’ ની વાર્તા. એ કહે છે ઘોડો ચોરાયાનું દુઃખ નથી પણ વિશ્વાસ તૂટ્યાનું દુઃખ છે. કોઈ કોઈના પર

નહીં કરે, ભલાઈના કાર્યો નહીં કરે, એનું દુઃખ છે.

વિશ્વાસ જેના પર રાખ્યો એ જ વિશ્વાસઘાત કરે ત્યારે દુઃખ થાય, સંબંધો પરનો ભરોસો તૂટી જાય. પ્રેમથી વહાલી પત્નીના ખોળામાં માથું મૂકી સૂઈ જઈએ, અને એ પ્રેમી જ જો આપણું માથું વાઢી નાંખે તો કેટલું દર્દ થાય.

પ્રેમ, કે દગાબાજીની દર્દીલી દાસ્તાનો જ્યાં જુઓ ત્યાં જોવા મળે. ધોખાબાજીની મોસમમાં ક્યારેય મંદી આવતી નથી. ‘એ ગમે ઝિંદગી, તેરા એતબાર ના રહા, કસ્મે વાદે, પ્યાર વફા કે, સબ બાતે હૈં, બાતોં કા ક્યા? અપના ખૂન હી અપને કો આગ લગાયેગા, આસમાનમેં ઉડનેવાલે મિટ્ટીમેં મિલ જાયેગા. માણસે જેને જીવનભર પ્યાર કર્યો હોય એ પોતીકો દીકરો જ અગ્નિદાહ આપી ભસ્મીભૂત કરે છે.

‘બાબુજી ધીરે ચલના, સંભલના, બડે ધોખે હૈં ઇસ રાહમેં.’

આવા ગીતોમાં ઝિંદગીની એક ભયાનક કડુણતા ઉભરી આવે છે. ‘આસમાન મેં ઉડનેવાલે, મિટ્ટીમેં મીલ જાયેગા, તેરા અપના ખૂન હી તુજ કો આગ લગાયેગા.’

લોક તો પથ્થર મારે, પણ મિત્ર તો ખંજર મારે ચોરીછૂપીથી. સીધો માણસ સંજોગોના વાવાઝોડામાં સીધા વૃક્ષની જેમ ઉખડી જાય. વિશ્વાસની વાતમાં દિલ અને દિમાગ વચ્ચે ઝઘડો થતો રહે. દિમાગ ગમે તેટલા સચોટ પૂરાવા આપે. તો પણ દિલ તો ભાંગતું, તૂટતું, કચડાતું, પીસાતું, પીલાતું હોવા છતાં મહોબ્બત કરતું રહે છે.

સામું પાત્ર દગો કરે, સહજ રીતે પ્રતિક્રિયારૂપે ગુસ્સો ભભૂકે, જીભાજોડી થાય. ખુદ સત્યને પચાવ્યા વિના જાતને જ મૂર્ખા બનાવી બેસીએ. વેરનો માર્ગ સ્વીકાર્ય નથી તો ઝેર જાતે ગટગટાવી જવું પડે. ઘેટ્સ ધ બેસ્ટ વે. સારપનો એ એસીડ ટેસ્ટ છે. હૃદયનો ખૂણો કણસતો રહે, તરસતો રહે, ક્ષમા આપવી, ભૂલી જવું, ખુદાકા બંદા થવા પણ જે વેદના થાય તે શાહીમાં નહીં લોહીથી છપાય. અક્ષરો ટૂંકા પડે જ્યારે સંવેદનશીલતા, ને ધુમ્મસ ઘેરી વળે. હર્ટ થવાનું હાર્ટથી સહન ન થાય. ફના થઈ જવાય. આંધળા ભરોસાનું લોલક સીધું ફંગોળાઈને

સામા છેડે શંકાશીલતા સુધી પહોંચી જાય. દગો એ દર્દીલો ઘા છે. સમય જતાં સ્નેહ, ક્ષમા, ભરોસાના મલમ વડે થોડો રૂઝાઈ શકે, પણ ઝખમ કાયમ દૂઝતો જ રહે.

ઘર કોઈને સોંપવું પણ તિજારીની ચાવી પાસે રાખવી. સાવધ રહેવું. માણસને પારખવા માટે કૂતરા જેવું નાક રાખવું પડે. ગુનાનું પુનરાવર્તન અંદરથી ભડભડ બાળશે. દૂર રહેવું. જીરવતા શીખવું. જેટલું પેશન અંદરથી વધુ એટલો જ મોટો ધક્કો ભીતરથી આવશે. પ્રેમ છે એટલે પ્રકૃતિ બદલાવાની નથી. કાંટાની જેમ દગો ભોંકાશે. આપણી કોમળ લાગણીઓ, હરખુડી આશાઓનું સુંદર સપનાઓનું કબ્રસ્તાન રચાઈ જશે. હતાશા આવશે. મનગમતા ભ્રમનું ધુમ્મસ વિખેરાઈ જાય. કોઈના દિલના અરમાનો સાથે રમત ન કરવી. કોઈનો પ્રેમ ક્યારેય ઓછો નથી હોતો. અપેક્ષાઓ વધુ હોય છે. પાંદડું વૃક્ષને તરછોડી દે છે. પાંદડીઓ ફૂલને છોડી ખરી પડે છે. સાચો દોસ્ત કોઈ નથી. બધા હાથ મિલાવે છે અમસ્તા.

ક્યો ભરોસા કરતા હૈં ગૈરો પર,

જબ કિ તુમ્હે ચલના હૈં, ખુદ કે પૈરો પર!

જીવન

અમે ગ્યા'તા માનવીને મેળે.

મેળામાં મનનો માણીગર મળી ગયો એની મેળે. ભવનાથનો મેળો હોય કે તરણેતરનો, નાના મોટા સૌ મેળામાં મહાલવા જાય. જુવાન હેયા હિલોળે ચડે. જુવાન પાવો વગાડે, અને જુવતી મોહી પડે. હેયે હેયા મળે. જેને મળવું જ હોય એને માટે આવા અનેક મિલનસ્થાન મળી જ રહે. તાજની લોજમાં કોફી શોપમાં - કહે છે LOTS HAPPENS IN A CUP OF COFFEE. આવા કોફી શોપ રાતના અગિયાર બાર પછી ખૂલે. જુવાનીયા પોતપોતાની ગાડી લઈ આવે. ચીટચેટ થાય અને કોઈક સાથીદાર મળી જાય. સ્કૂલ કે કોલેજના ક્લીગ્સ હોય, વાર્ષિક મેળાવડામાં મળ્યા, હળ્યા, જીવ મળી જાય. ગામડાગામમાં ખેતરને શેઢે કે નદીને કાંઠે મંદિરની પછીતે કે પનઘટ પર કોઈ અજાણ્યું જણ મળી જાય, જાણીતું બની જાય.

કોઈ સીનેમાઘરમાં જઈ એકાંત માણે કે કોઈ નરીમાન પોઈન્ટની પાળ ઉપર સંઘ્યાકાળે મળે. પ્રેમી પંખીડા ચાંચમાં ચાંચ પરોવી, ગળામાં કે કમરે હાથ વીંટાળી પ્રણયફાગ ખેલે. નવરાત્રિ તો ખાસ માનીતો તહેવાર બે જુવાન હેયાં, ભરી ભીડમાં પણ એકમેકના સથવારે દાંડિયા ખેલે. દસે દિવસ યુવાન યુવતી અવનવા કાઠિયાવાડી ડ્રેસ પહેરે, ઢોલના તાલે નાચે. કોઈ રોકટોક નહીં.

માધવ અને મયુરીની જોડી આવી રીતે જ જામી ગઈ. બંને નવરાત્રિના ડીસ્કો દાંડિયા રમતાં રમતાં મળ્યા, હળ્યાં, બંને એક જ કોલેજમાં, એક જ ક્લાસમાં ભણતાં, સાથે લાયબ્રેરીમાં વાંચતા. જે વહેલું આવે તે બીજાની સીટ રીઝર્વ કરી લે. બુક્સ કે પર્સ મૂકીને. વાતચીત તો કરાય નહીં બંને વચ્ચે મૌન વાણી વ્યવહાર ચાલે. પુસ્તકની આપલે કરે. એમાં ચિઠ્ઠી મૂકી હોય. ચૂપચાપ વાતો ચાલે. દિલની વાત

હેયું કરે. જબાન બંધ. આંખોના ઇશારાથી બાત બન જાયે. અને બંને વચ્ચે ચોકલેટી મેઘધનુષ રચાઈ જાય પ્યારનું.

મયુરી લખે, ક્યાં મળશો - માધવ લખે - મધુવનમાં (મધુવન રેસ્ટોરન્ટનું નામ છે.) મયુરી લખે - ઘરતી - માધવ જવાબમાં લખે આકાશ. વળી લખે ઘરતી કો આકાશ પુકારે. આજ આજ પ્રેમદુવારે અને બંને શબ્દોથી કશું બોલ્યા વિના એકબીજાને સમજાવી દે મનની વાતો. મયુરી વાગોળ્યા કરે આખો દિવસ માધવની લહેરભરી લિજ્જતને. આંખો કો આંખો સે ઇશારા હો ગયા. લાયબ્રેરી બંધ થઈ જાય પછી જઈ બેસે નરીમાન પોઈન્ટની પાળ ઉપર. મયુરીના ખોળામાં માધવ માથું મૂકી સૂતો હોય, એનાં વાંકડિયા વાળમાં મયુરીની મુલાયમ આંગળીઓ ફરતી હોય. મયુરી ઝૂકે અને એકબીજાને મનભરીને કીસ કરી લે. મીઠો મધુરો સહવાસ માણી લે.

મહોબ્બતનો માહોલ રચાઈ જાય. કોઈ ચીટચેટ નહીં. એક અલગ પ્રકારની પ્રેમચેષ્ટા ચાલે. અવાજ નહીં. ફક્ત મોજની મહેફિલ. બંને એકબીજાની નજીક સરકતાં જાય, મરકતાં જાય, માધવના મૃદુસ્પર્શનો નશો મયુરીને મદમસ્ત બનાવી દે, આંખો ઝુકાવીને માધવને વહાલથી તાકી રહે, વળગી રહે, જાણે વેલી વળગે વૃક્ષને. માધવના વક્ષસ્થળમાં મુખ છુપાવી દે, પછી બંને ખિલખિલાટ હસી પડે.

પશ્ચિમી આકાશમાં ક્ષિતિજ પર સુંદર મેઘધનુષ રચાયું હોય એમ હેયા પ્રેમની સપ્તરંગી રંગોળી રચતા જાય અને ઘબકારે ઘબકારે એકમેકના રંગે રંગાતા જાય, અને ગીતગોવિંદનું ગૂંજન રચાતું જાય. મોટી રાત સુધી રોશની ઉજાગરા કરે અને અંગે અંગે રોમાંચિત થતા જાય બંને રંગરેલીયા મનાવે. બંને રંગરસિયા ખરા ને!

બંને સાથે ને સાથે, કોઈ વખત સીનેમાઘરમાં તો કોઈ વખત સાંસ્કૃતિક મેળાવડામાં, લાયબ્રેરીમાં કે પછી કોફી શોપમાં. બંનેની નજરના જામ છલકાયા કરે.

હુંફાળી હથેળી અને નાજુક નમણાં ટેરવાં, બંને વચ્ચે મૌનની ભાષા અને સંયમિત સંવાદ. માધવે હવે મયુરીનું નામ પાડ્યું, મૌની. બંને

વચ્ચે કવિતાના કબુતરો ઊડે અને ખ્યારભરી ચિહ્ની ઉડાડે.

પાંદડાઓ અને પંખીઓ આવે અને જાય, કોલેજ તો હરિયાળા વૃક્ષની જેમ અડીખમ ત્યાં જ રહેવાની. બંનેએ કોલેજની ધરતી પર કિતાબી સ્વર્ગ રચ્યું. જ્ઞાનસરિતાની અંજલિઓ ભરી, અને પરણીને અલગ સ્વર્ગ વસાવ્યું, ઠરીકામ થયા.

બંને કામ પર જાય, નારંગી રંગની સૂરજની સાંજની પ્રતીક્ષામાં બંને ઘરે પાછા ફરે. જમે અને ફરી ઘેરા નીલા રંગના આકાશમાં ચમકતા-ટમકતા તારલાઓને તાક્યા કરે. જાતજાતના તર્કો, કલ્પનો જાણે પવનવેગી પાંખાળા અશ્વ પર સવાર થઈને મુગ્ધાવસ્થાના દિવસોને વાગોળ્યા કરે.

બંને વાંચનના શોખીન. પુસ્તકના ચાહકો. જ્યાં સારું પુસ્તક જોયું, ખરીદે, વાંચે, વંચાવે. ઘરમાં જાણે મીની લાયબ્રેરી વસાવી દીધી. પુસ્તકોની દુનિયામાં બંને ખોવાયેલા રહે. પુસ્તક અને પ્રકૃતિ પ્રેમી. મયુરી પુસ્તક વાંચતી હોય, માધવ એના ખભે માથું ઢાળી અમીભરી નજરે એને નિહાળ્યા કરે બંને વચ્ચે સમજણનો સેતુ, સોહામણો સંગાથ. સંતોષ અને પ્રેમના ઝૂલે ઝૂલ્યા કરે.

કમાવા જાય પણ કમાવાનો સ્ટ્રેસ નહીં. બોલે - ખપપૂરતું, વ્યર્થ વાણી વિલાસ નહીં. એકબીજાને પૂરતો સ્પેસ આપે. જે કંઈ વાંચે, વિચારે, વિમર્શ કરે, શેર કરે. બંનેની અલગ અને આગવી દુનિયા. દુનિયાદારીની પરવા નહીં. જાણે મેઈડ ફોર ઈય અધર, ઓતપ્રોત, રસાતરબોળ. પુસ્તકોની દુનિયા, એમને મન સ્ટ્રેસબસ્ટર રીલેક્સેશન.

કંઈક સૂઝે ટેક્સ્ટ મેસેજ આપ્યા કરે. સંસારનું એક રમ્ય સ્વપ્ન. કુરસદના સમયે હરવું, ફરવું, ખાવું પીવું, વાંચવું પોતપોતાની મસ્તી માણવી. મનગમતા માણસ સાથે મોજ માણવામાં બહારની દુનિયા ભૂલી જવાય. હમસફર સાથે જીવન માણવા માટે હેતના હોંકારા જોઈએ.

બંને એકમેક સાથે પ્રેમબંધનથી જોડાયેલા પણ છૂટા ને છૂટા. સવારે

મયુરી પૂછે - બ્રેકફાસ્ટમાં શું લેશે? ઇડલી-સંભાર બનાવું. માધવ કહી દે - સીરીયલ અને દૂધ. મયુરીને તકલીફ નથી આપવી. મયુરીને મન ફાવે તે બનાવે. માધવ પ્રેમથી જમી લે. માધવ કહે, મયુરી જીવનમાં કશુંક ખૂટે છે. આપણો સંસાર અધૂરો લાગે છે. મયુરીનો જવાબ તૈયાર છે. બાળક. બાળક વિના ઘરસંસાર અધૂરો રહેવાનો. અને મયુરીએ એક વર્ષમાં પુત્રની ગીફ્ટ આપી માધવને.

માધવ ઘેલો ઘેલો થઈ ગયો. હવે જીવનની જરૂરિયાતો વધવાની. માધવ હવે કામમાં, કમાવામાં વિશેષ રૂબતો જાય છે. મયુરી મગ્ન થઈ રહે છે વહાલા વિશ્વેશના ઉછેરમાં. માધવે જોયું, અનુભવ્યું, વિશ્વેશને કંપની જોઈએ. એને સાથે રમવા, રાખરી બાંધવા બહેનની જરૂર છે. પરિવાર વિસ્તાવો પડે. અને બળેવને દિવસે જ વિશ્વેશને ભેટ મળી બહેનની.

હવે માધવ મયુરીનો સંસાર પરિપૂર્ણ બન્યો. સંતાનોને ઉછેરવા, ભણાવવાની, પરણાવવાની જવાબદારી પૂરી કરી. વર્ષો પછી માધવ કહે, મયુરી ચાલ આપણે ફરી જુવાન બની જઈએ. પચીસ વર્ષના લગ્નજીવનની ઉજવણી કરીએ. જે હોટલમાં મધુરજની ઉજવી હતી ત્યાં ફરી જઈએ. વીતેલા વર્ષોમાં જે કંઈ મેળવ્યું, ગુમાવ્યું એ ફરી સરભર કરી લઈએ. મુગ્ધાવસ્થાને ફરી તાજી કરીએ.

લગ્નજીવનની દોરને ઓર મજબુત બનાવીએ. મયુરી અને માધવનું લગ્નજીવન સકારાત્મક રહ્યું. કારણ બંનેએ એકબીજાના સ્વભાવને, વર્તનને, વલણને સમજવાના સન્માનવાનો અભિગમ કેળવ્યો. રીયલાસ્ટીક પોઝીટીવ એટીટ્યુડ રાખી. સંબંધોનો સેતુ જળવાઈ રહે એ માટે એકબીજાને પુષ્કળ સ્પેસ આપી, વિશ્વાસને ટકાવી રાખ્યો. બંને વચ્ચે નિખાલસતા અને પારદર્શીતા હોવાને કારણે ટકરાવના પ્રસંગો બહુ ઓછા આવ્યા. ક્યારેક મતભેદ થતા પણ બંને દંભ રાખ્યા વિના એકબીજા સાથે ખુલ્લા મનથી ચર્ચા કરી લેતા.

સમાધાન સાધી લેતા. પરિણામે બંને વચ્ચે અહંનો ટકરાવ થાય નહીં. એકબીજાના મતનો સમજણપૂર્વકનો સ્વીકાર કરી લેવાથી જલદી

સમાધાન સધાઈ જાય.

ચાલ ત્યારે, તું કહે છે તો તેમ. પરસ્પરના મતનો સમજણપૂર્વકનો સ્વીકાર પરિણામે બંનેના વ્યક્તિત્વનો પૂર્ણતઃ વિકાસ શક્ય બન્યો. મનની નૈસર્ગિક સ્વસ્થતા માટે લાગણીસભર અભિગમ કેળવાય તો બંનેને આત્મસંતોષ રહે, એકબીજાનું માન જળવાઈ રહે. અને ગૃહસ્થજીવનમાં સંવાદિતા જળવાઈ રહે. પ્રેમમાં બેવફાઈને સ્થાન જ ન હોવું જોઈએ. જીવનની વાસ્તવિકતાનો સ્વીકાર કરીએ. ભાગદોડ ભરી જિંદગીમાં ‘સ્પાર્ક’ ગુમાવી બેસીએ તો સંબંધ જાણ્યે અજાણ્યે બોજારૂપ થઈ જાય.

મયુરી અને માધવ બંનેનું વાંચન વિશાળ હતું. ફક્ત પુસ્તક વાંચન ન હતું મનન પૂર્વકનું અધ્યયન હતું. જીવન સાફલ્યની કળા તેથી તેમને હાથવગી હતી. જીવન કાંટાળી કેડી છે, અવરોધો આવે. કાંટા દૂર કરી ગુલાબી મસ્તી માણી લેવી એનું નામ જીવન.

જીવનને સુગંધી, સાર્થક બનાવવાની કળા મયુરી અને માધવ બંનેને સાધ્ય હતી.

ઘરસંસાર

નામ એનું માનસી. રૂપાળો ચહેરો અને નાજુક નમણું રૂપ. ઉંમર પચીસની આસપાસ. એના મુખ પરનું વિલસી રહેલું હાસ્ય. ઓફિસમાં સૌને મનગમતું. પ્યુનથી માંડી બોસ સુધી બધાને સ્મિતની લહાણી કરતી હતી માનસી. એની કામ કરવાની ઝડપ, રીત સૌથી અનોખી. પટાપટ કામ પતાવતી જાય, સ્ટાફ પાસેથી કામ લેવાની તરકીબ એ જાણે. કોઈની બહાનાબાજી ચલાવી ન લે. દરેકને સોંપેલું કામ બરાબર થયું છે કે નહીં એની ચકાસણી બરાબર કરે. કામ ઓછું થાય, માફ પણ બરાબર ન થયું હોય તો આવી બને. ચોક્કસપૂર્વક, ઝીણવટપૂર્વક કામ થવું જ જોઈએ. સાંજ પડે ટેબલ પર કોઈ ફાઇલ બાકી રહેવી ન જોઈએ. નહીં તો ઓવરટાઇમ બેસવું પડે. બધી ફાઇલો બોસની કેબીનમાં સોંપી, આખા દિવસનો રીપોર્ટ આપીને જ ઓફિસની બહાર નીકળે. ફટાફટ પોતાની બાઇકમાં ઘેર પહોંચી જાય.

માનસીના હાથ નીચે કામ કરે પૂર્વેશ. પૂર્વેશ કામકાજમાં નિષ્ણાત. પણ થોડો લાસરિયો. કોઈ કામ સમયસર પૂરું કરે નહીં. થશે, આજે નહીં તો કાલે. માનસીને એવું ગમે નહીં. કાયમ બોસ પાસે પૂર્વેશની ફરિયાદ થયા કરે. પૂર્વેશને બોસનો ઠપકો મળે. એટલે પૂર્વેશને માનસી પ્રત્યે અણગમો થાય. બોસને વહાલી થવા જાય છે, ચાંપલી. ઘરે કંઈ કામકાજ નહીં હોય એટલે અહીં મોડે સુધી બેસી રહે છે. અને બીજાને બેસાડી રાખે છે. રોક માયા કરે છે, કામ કરાવવાને બહાને.

માનસીને જોઈ પૂર્વેશના ભવા ખેંચાયા કરે, અણગમાથી એનો ચહેરો તરડાઈ જાય.

કોને ખબર, માનસી આજે ઓફિસમાં આવી નથી. ઓફિસમાં સહુ ચૂપચાપ કામ કરે છે. માનસીની હાહા ખીખી નથી. વાતાવરણ જાણે સૂનું સૂનું લાગે છે. પૂર્વેશને બોસે કેબીનમાં બોલાવી કહ્યું કે

આજે મીસ માનસી આવી શકી નથી. એમના ટેબલ પર પડેલા QUOTATIONS, PROJECTની ફાઇલ લઈ સાંજે એમને ઘેર જઈ SIGNATURES માટે લઈ આવજો. FILES OK એને બદલે આવતી કારે PRESENTATION માટે તમારે જવું પડશે, જો માનસી આવતી કાલે પણ આવી શકે તેમ ન હોય તો.

પૂર્વેશ અલગારી સ્વભાવનો, ગંભીર પ્રકૃતિનો માણસ. કામથી કામ. હાહાખીખી કરનારી વ્યક્તિ છીછરા સ્વભાવની જ હોય એવી એની માન્યતા. બોસનો ઓર્ડર, એટલે માનસીના ડ્રોઅરમાં પડેલી ફાઇલ્સ બહાર કાઢી. ચેક કર્યું, બધી ફાઇલ્સ અપ ટુ ડેટ હતી. ઉપર નોંધ મૂકેલી હતી. અને જરૂરી કાગળો ઉપર ફલેપ લગાડેલા હતા. પૂર્વેશ મનોમન પ્રશંસા કરી રહ્યો, માનસીની પૂર્વતૈયારી ઉપર. ફાઇલ્સ લઈ માનસીને ઘેર ગયો. માનસી ઘરમાં ન હતી. માનસીના પિતા પથારીમાં સૂતા હતા. આવકાર આપ્યો. પૂર્વેશને એમની પથારી પાસેની ખુરશી પર બેસવા જણાવ્યું. આજે થોડી તકલીફ થઈ હતી, તેથી માનસી ઓફિસે જઈ શકી નથી. દવા લેવા ગઈ છે. આવતી જ હશે. માનસીના પિતાને પેરેલીસીસનો એટેક આવ્યો હતો. અપંગ, પથારીવશ હતા. માનસીથી નાના ભાઈ બહેન સ્કૂલેથી આવ્યા. લેસન કરવા ભણવા બેસી ગયા. બહેને પૂર્વેશને પાણીનો ગ્લાસ આપ્યો, ચા બનાવી. માનસીના ઘરનું વાતાવરણ પ્રસન્ન પણ ધીર ગંભીર હતું. પૂર્વેશના ધ્યાનમાં આવ્યું, ઘર નાનું પણ વ્યવસ્થિત હતું. માનસી એક માત્ર કમાતી વ્યક્તિ છે. મા હયાત નહીં હોય. પિતાની તથા ભાઈબહેનને સંભાળવાની જવાબદારી માનસીના શિરે લાગે છે.

થોડી વારે માનસી આવી. તમને રોકાવું પડ્યું, કહી sorry કહ્યું. ફાઇલો ચેક કરી, પોતે આવતી કાલે ચોક્કસપણે presentation માટે જશે. એમ કહી ફાઇલ્સ રાખી લીધી. પૂર્વેશને જમીને જવાનો આગ્રહ કર્યો, આમે ય પૂર્વેશ એકલવાયો હતો. મુંબઈમાં, દરરોજ રેસ્ટોરન્ટનું ખાવું પડતું. માનસીની ઘરકામ કરવાની રસોઈ કરવાની ઝડપ એ જોઈ રહ્યો. ઓફિસમાં કડક હાથે કામ લેતી માનસી પ્રેમાળ વ્યક્તિ છે,

કર્તવ્યનિષ્ઠા એનાં સ્વભાવમાં છે. ભાઈબહેનોની, પિતાની કાળજી લેવાની ફરજ આનંદપૂર્વક બજાવી રહી છે. ઓફિસમાં હસતી હસાવતી માનસી ધીરગંભીર છે. ઓફિસમાં સાડી પહેરી આવતી માનસી ઘરમાં ડ્રેસ પહેરે છે. એના ચહેરા પર વાત્સલ્યનું માર્દવ છલકાઈ રહ્યું છે. ઘરના દરવાજે નાનો બગીચો બનાવ્યો છે. જેનો ઉછેર એ માળીની જેમ કરી રહી છે. હવે સમજાયું કે માનસી અંબોડે ફૂલો ખોસીને આવે છે તે, એના બગીચાના જ હશે. ખીલેલા ફૂલો જેવું મીઠું મધુરું વ્યક્તિત્વ છે માનસીનું.

માનસી પૂર્વેશને મૂકવા દરવાજા સુધી આવી. મૃદુતાપૂર્વક છોડને પંખાળીને પછી એક ગુલાબનું ફૂલ ભેટ આપ્યું પૂર્વેશના હાથમાં, પ્રેમપૂર્વક એ હાથ પકડી લીધો પૂર્વેશ. એનું મન માનસી પ્રત્યે અહોભાવથી ઝૂકી પડ્યું. અભિભૂત થઈ ગયો એ માનસીના વ્યક્તિત્વથી. એણે મૃદુ સ્વરે માનસીને વિનંતી કરી, સદા માટે આ તમારો હાથ મારા હાથમાં સોંપશો, ખીજ ? પૂર્વેશના સૌમ્ય, સંવેદનશીલ ચહેરાને જોઈ રહી માનસી.

માનસીએ સ્પષ્ટતા કરી, પૂર્વેશ, મારી જવાબદારીઓ સાથે મારો સ્વીકાર કરી શકશો ? મારા પિયરના પરિવારને પ્રેમથી માવજત કરી શકે એવો સ્વજન મને મળી જાય તો મારી જાતને ધન્ય ગણીશ. પછી તો પૂર્વેશ માનસીના ઘરની અંતરંગ વ્યક્તિ બની ગઈ. પોતે એકલવાયો હતો મુંબઈમાં. એક માત્ર મા હતી, દેશમાં, માનસીના પિતાને પોતાના પિતાતુલ્ય ગણ્યા. જ્યાં સુધી નાનાભાઈ બહેનો ગ્રેજ્યુએટ ન થાય ત્યાં સુધી લગ્ન મુલતવી રાખ્યા. ચાર વર્ષ દરમિયાનમાં માનસીના પિતાની સારવાર કરી, એના ભાઈબહેનોને ભણાવવા મદદ કરી. માને દેશમાંથી બોલાવી માનસી સાથે લગ્ન કર્યા, પછી પોતાનો આગવો ઘરસંસાર માંડી લગ્નજીવન શરૂ કર્યું.

ધર્મ

ચર્નીરોડ સ્ટેશનની બહાર ગીરદી જામી હતી. વીસ પચીસ માણસનું ટોળું જમા થઈ ગયું હતું. કમલને આજે ઓફિસેથી નીકળતા મોડું થયું. સાંજે ૭ની લોકલ ચૂકી ગયો. ચર્નીરોડ સ્ટેશન પર ઉતરી પ્રાર્થના સમાજથી શાકભાજી લઈ ઘેર જવાનું હતું. એક તો મોડું થયું હતું, તેમાં વળી વધુ મોડું. કમલના મનમાં ખીજ ચડી. નવરા છે લોકો. શું થયું, શું થયું પૂછ્યા કરે છે, એકબીજાને. થઈ થઈને શું થાય? કોઈ આવી ગયું હશે ગાડીની અડફેટે. આ તો રોજનું થયું છે મુંબઈમાં. બધા ઊંચાનીચા થઈ જોયા કરે છે. નવરાશ ક્યાં છે કોઈને! ઊભા રહેશે ને પછી ચાલતા થશે. એક્સીડન્ટ તો થયા કરે. ઊભા રહીએ તો પોલીસ લફરું થાય. સાક્ષી આપવા જવું પડે. પેલો રાજ બબ્બર વાયડો થયો.

અકસ્માત નજરે જોયો. અથડાવું પડ્યું, ફૂટાવું પડ્યું ને પોલીસ સ્ટેશનમાં ધક્કા ખાવા પડ્યા, ગાંઠના ગોપીચંદન કરીને. આવા લફરામાં પડવું જ નહીં. બાજુની ગલીમાં થઈને કમલ ફંટાઈ ગયો. આવા વખતે કાચી સેકંડ પછા ઊભા રહેવું જ ન જોઈએ. ગલીના નાકા પર પોલીસ ઊભો હતો. કમલે પૂછ્યું, શું થયું? પેલો જાડીયો હથેળીમાં તમાકુ મસળતો હતો તે ગલોફામાં ઓરીને બોલ્યો, ‘ક્યું કોઈ સગા હૈ આપકાં! યે તો રોજ કા હૈ.’ કંઈ લેવાદેવા વિના શા માટે લફડામાં પડવું. કોઈ ઓળખીતું નીકળે તો હોસ્પિટલ જવું પડે.

આ દેશના કાયદાઓ વિચિત્ર છે. હોસ્પિટલમાં લઈ જઈએ. ફોર્મ ભરવું પડે. તાત્કાલિક ફર્સ્ટ એઈડ આપતા પહેલાં એડવાન્સમાં પૈસા ભરાવે. ભલેને દર્દી લોહી લુહાણ હોય. શું સગપણ છે જણાવવું પડે. એવું જોખમ શા માટે ઉઠાવવું ભલા? પોલીસની ફરજ છે એ ય

ખસી જાય છે. બરાબર છે. માણસાઈ મરી પરવારી છે. ખરી વાત. પણ અહીં માણસાઈની કોને પડી છે? આપણે માથે જોખમ આવી પડે.

બીજા કોઈ દેશમાં હોય તો પોલીસ વાન આવી પહોંચે. તાબડતોબ એમ્બ્યુલન્સ બોલાવે. હોસ્પિટલમાં દાખલ કરો કે તુરત જ ડોક્ટર સૌ પ્રથમ ટ્રીટમેંટ શરૂ કરી દે. કમલ વેકેશનમાં અમેરિકા ગયો હતો. રાત્રે શ્વાસ ચડ્યો. તાત્કાલિક કાર્ડિયોક એમ્બ્યુલન્સ આવી. હાર્ટ એટેક આવ્યો હતો. એમ્બ્યુલન્સમાં જ કાર્ડિયોગ્રામ કાઢવામાં આવ્યો. તુરત જ ટ્રીટમેંટ આપવામાં આવી. બે દિવસે રજા અપાઈ. કહી દીધું કે, ‘I am visitor, no dollars.’ ડીસ્ચાર્જ આપી દીધો તુરત જ. પૈસા નહીં, પેશન્ટની ટ્રીટમેંટને અગત્યતા આપવામાં આવે.

અહીં તો પેશન્ટને OPDમાં લઈ જાઓ. પૈસા ભરો, પછી જ ટ્રીટમેંટ અપાય. અરે હોસ્પિટલમાંથી ડીસ્ચાર્જ મળે. પૈસા ભરવાની અને ડીસ્ચાર્જ સર્ટીફિકેટ મેળવવાની એટલી બધી માથાકૂટ કે બે કલાક નીકળી જાય. ભગવાન કોઈને હોસ્પિટલના દરવાજા ન બતાવે. દર્દીની સારવાર કરનારા અર્ધા માંદા પડી જાય. હાલહવાલ થઈ જાય.

કમલ શાકભાજી લઈને ઘરે પહોંચ્યો. પત્ની ચિંતા કરતી હતી કે સાત વાગ્યે ચિંતન દીકરો ઘરે આવી જાય છે, હજુ આવ્યો નથી. મોબાઇલ પર પૂછી જુઓને! ત્યાં તો સૈફી હોસ્પિટલમાંથી ફોન આવ્યો કે પેશન્ટના મોબાઇલ પરથી ફોન કર્યો છે, જલદી આવો. બાપ રે! કમલના હોશહવાસ ઊડી ગયા. મનમાં અનેક અમંગળ ચિંતાઓ થવા લાગી. ચર્નીરોડ પર એક્સીડન્ટ થયો હતો. એ જ તો મારો ચિંતન નહીં હોય? હાય રે! હું કેવો અભાગિયો. જરા પાસે જઈને જોઈ લીધું હોત તો! એક કલાક નીકળી ગયો. વધુ લોહી વહી ગયું હશે તો?

તુરત જ ટેક્સી કરીને બંને હોસ્પિટલ પહોંચ્યા. ચિંતનના પગ પર કોઈ ટેક્સીની ટક્કર લાગી હતી. XRay પડાવ્યો. મનમાં શ્રીનાથજી ભગવાનને યાદ કર્યા. મારા દીકરાને હેમખેમ રાખજે. ફેક્ટર ન નીકળે તો સારું. નહીં તો ઓપરેશન કે પ્લાસ્ટર અને મહિના દિવસની પથારી. સારું થયું, શૂળીનો ઘા સોઇથી સરી ગયો. ફેક્ટર ન હતું. પાટો બંધાવીને ચિંતનને હેમખેમ લઇને ઘરે આવ્યા. ચિંતને કહ્યું, પગમાં ફટકો પડવાથી કળ વળી ગઇ હતી.

ટક્કર મારી તે ટેક્સીવાળો ભાગી ગયો પણ એક બીજો ટેક્સીવાળો મને સૈફી હોસ્પિટલમાં પહોંચાડી ગયો. મેં જ મારા મોબાઇલ પરથી તમને ફોન કરાવ્યો. કાન પકડ્યા કમલે, હવેથી લફડાની ચિંતા કર્યા વિના કોઇને પણ મદદરૂપ થવું જ થવું. નાગરિક ધર્મ ફરજ સમજીને.

માણસની ફરજ કુટુંબ પ્રત્યે છે, સમાજ પ્રત્યે છે, દેશ પ્રત્યે છે. પોતાના ઘરની સ્વચ્છતા જાળવીએ છીએ તો આપણી શેરીની, આપણા ગામની સ્વચ્છતા રાખવી જરૂરી છે. દેશમાં ચૂંટણી આવે, બહારગામ ફરવા, મજા માણવા ચાલી ન જવાય. યોગ્ય વ્યક્તિને વોટ આપી નાગરિક ધર્મ બજાવવો પડે.

બુઝદિલી

માતા પિતા અને પાંચ ભાઇ બહેનોનો બહોળો પરિવાર. પરિવારમાં સંપ અને સ્નેહ. માતાએ મમતાથી ઉછેર કરેલો અને પિતાએ સખત પરિશ્રમ કરી પાંચ સંતાનોને ભણાવ્યા. શરૂઆતમાં મજૂર-દાડિયા તરીકે કામ શરૂ કર્યું. પછી કામમાં કૌશલ્ય આવતું ગયું. ગ્રાહકો મળતા ગયા અને કોન્ટ્રાક્ટર બની કમાતા ગયા. કમાતા ગયા એ પ્રમાણે સંતાનો માટે ખરચતા ગયા. બચત કરવાની તો વાત જ ક્યાં હતી. ભગવાનનો પાડ માને કે બચરવાળ પરિવાર, ખાધે પીધે તો સુખી છીએ. મા કહેતી, બાળા તેને શા દુકાળા. મોટો કુંદન હવે ચોવીસનો થઇ ગયો. પછી એક પછી એક બીજા બે દીકરાઓ. મોટો કુંદન કમાતો થયો છે આ વર્ષે. એ એના બે ભાઇઓને ભણાવશે, પછી ત્રણે ભાઇઓ મળી બે બહેનોને ભણાવીને પરણાવશે. બંને પતિપત્નીને એક જ આશા કે ભગવાન બધું સારું કરી દેશે. સમાજમાં માનપાન, ઇજ્જત આબરૂ છે. સારા ઘરની કન્યાઓ સામેથી આવી મળશે.

કુંદને પરીક્ષા પાસ કરી અને હવે કોઇ સારી ફર્મમાં હોવાથી તગડું પેકેજ પણ મળી ગયું છે. કુંદન સાથે ભણતી હતી રૂપા. રૂપાના રૂપ ઉપર અને એની બુદ્ધિમતા પર ફિદા હતો કુંદન. એની અબોટ જાજરમાન દેહયજ્ઞનો કરંટ લાગી ગયો કુંદનને. અને સાંગોપાંગ ઝણઝણી ઉઠ્યો કુંદન. કમનીય કાયા અને ગૌરવદન, લાપરવાહીથી કપાળ પર ઝૂલતી વાળની લટ, મોહી પડ્યો કુંદન રૂપા ઉપર.

ચાર વર્ષથી સાથે ને સાથે. પ્યારભરી દોસ્તી. આંખના પલકારામાં ચાર વર્ષ વીતી ગયા. હવે રૂપા અધીરી બની છે, એને સ્પષ્ટ જવાબ જોઇએ છે, કુંદન પાસેથી. ક્યાં સુધી છાનાછપના મળ્યા કરવાનું? હવે કોલેજ જવાનું નથી. ઘરે માબાપને શું બહાનું આપવાનું. રૂપા પૂછ્યા કરે, કુંદન વાત ઉડાડી દે. રૂપા મારા ઉપર વિશ્વાસ રાખ. મારા

માતા પિતા આધુનિક વિચારસરણી ધરાવે છે. અમારા ઉપર અત્યંત હેતુ ધરાવે છે. અમારી મરજી મુજબ લગ્ન કરવા સંમતિ આપશે જ. કદાચ તારા જેવી પરપ્રાંતીય ગુજરાતી છોકરીને પંજાબી સાથે પરણાવવા તારા માતાપિતા જ સંમત નહીં થાય. મારા બદનમાં પંજાબી મર્દાની ખુન વહે છે મારા પિતા તેજમિજાજ છે. પણ ખાનદાની ખુમારી અને ખુદારી પણ છે.

પરિવારમાં પિતાજીની આમન્યા સૌ કોઈ જાળવે. કુંદનની હિંમત પિતાજી સાથે વાત કરવા ચાલતી નહીં. એક વખત જો ના થઈ ગઈ પછી તેઓ કદી હા પાડે નહીં. તેથી કુંદને નક્કી કર્યું કે માને વાત કરવી કે પોતે કોઈ છોકરીને ચાહે છે. અને પરણવા ઇચ્છે છે. માને વાત કરે એ પહેલાં માએ એના લગ્નની વાત ઉપાડી. માએ કહ્યું, પરિવારની પરિસ્થિતિનો, વાસ્તવિકતાનો સાચોસાચ વિચાર કરી લે. તું હોશિયાર છે, મોટો છે, પરિવારનો મોભી બની તારે પરિવારને ઉગારવાનો છે. અમે હવે ઉંમરલાયક થયા. પપ્પાને ડાયાબીટીસ થયો છે, હાર્ટ નબળું પડતું જાય છે. એમનાથી હવે પરિશ્રમ થઈ શકતો નથી. તારા ઉપર બધો મદાર રાખી બેઠા છીએ. તારી મદદથી બીજા સંતાનોને ભણાવી શકીશું.

તારે બે બહેનો છે. એને ભણાવવાની છે. દીકરીને પરણાવવા પંજાબી પરિવારમાં બે વસ્તુ જોઈએ. દહેજ અને ખાનદાની. આપણી પાસે ખાનદાની છે, પણ તારી બે બહેનોને પરણાવવા અમારી પાસે દહેજની રકમ નથી. તમને ભણાવવા, એ જ એમારું જીવન ધ્યેય રહ્યું છે. તું હવે કમાતો ધમાતો બરકમદાર જવાન થયો છે. સમાજમાંથી તારા માટે સારી છોકરીઓના માંગા આવે છે. જો તું લવમેરેજ કરી લેશે તો પછી દહેજની રકમ નહીં મળે તો તારી બહેનોને પરણાવીશું કેવી રીતે? આપણા સમાજમાં છોકરી વીસ વરસની થાય, છોકરો પચીસનો થાય કે પરણાવી દેવાનો રિવાજ છે. ઉંમર મોટી થતી જાય, સારા પરિવારના લગ્નસંબંધો બંધાય નહીં. લોકો વાતો કરે કે છોકરા છોકરી કેમ વરતા નથી?

મા ખૂબ રડી. દીકરા તારા ઉપર પરિવારના ભવિષ્યનો સઘળો મદાર છે. તું ખૂબ વિચારીને નિર્ણય લેજે. તારું એક ઉતાવળિયું કે અવિચારી પગલું પરિવારની ખુશી છીનવી લેશે. દીકરા તારા ઉપર અમારા ઉછેર પર અમને વિશ્વાસ છે, તું સીધો સાદો છોકરો છે. કોઈ છોકરી સામે આંખ ઉઠાવી જોતો નથી. અમે બતાવીએ એવી છોકરી સાથે લગ્ન કરશે તો પરિવાર તરી જશે. અમે કોઈ જેવી તેવી છોકરી થોડા બતાવીશું? પરિવારને છાજે, તારી સાથે શોભે એવી છોકરી આપણા પિંડમાં ઘણી મળી રહેશે. અને માની વાત કુંદનને ગળે ઉતરી ગઈ. દિલ ઉપર પથ્થર મૂકીને કુંદને રૂપાને ના પાડવી પડી કે મારા પિતાજીએ છોકરી નક્કી કરી લીધી છે, એમની ઇચ્છા-મરજી વિરુદ્ધ તારી સાથે પરણવાની મારામાં હિંમત નથી. અશ્રુભીની આંખે રૂપા અને કુંદન છૂટા પડી ગયા.

રૂપાએ લંબાવેલા પ્યારનો હાથ તરછોડતા કુંદનને દુઃખ થયું, પ્યારનો અનાદર કરવો પડે તેવી પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ હતી, પરિવારના સુખનો તે આધારસ્તંભ હતો.

રૂપાએ બુઝદિલ કહી ઝાટકી નાંખ્યો કુંદનને. પરિવારને સુખી કરવાની ભાવનાને નામે, ધર્મના, કુળના, ઇજ્જતના, પૈસાની લાલચ, જરૂરિયાતને કારણે, માબાપ પ્રત્યેની જવાબદારીના બહાને પોતાના પ્રેમનું બલિદાન આપી મહાન બનવું છે, દેખાવું છે. એ કાયરતા જ કહેવાય. ડરી ડરીને પ્રેમ કરવો એ પ્રેમ ન હતો પણ માત્ર ઐચ્છાશી હતી. કાયરતા જ ગણાય. પપ્પાની ખાનદાની ઇજ્જતના પ્રતીક સમા પુત્રો બેવફાઈ આચરે તેને શું નામ આપવું?

જો કુંદને ધાર્યું હોત તો, પોતાના નિર્ણયમાં અડગ રહી પરિસ્થિતિનો સામનો કરવાની તૈયારી દાખવી હોત તો એમનો પ્રેમ દઢ બની શક્યો હોત. પ્રેટીકલી રસ્તો હતો જ. બંને સાથે મળી પુષ્કળ કમાઈ શક્યા હોત, રૂપાએ કુંદનના પરિવારને ટેકો આપ્યો હોત. રૂપાની પૂરેપૂરી માનસિક તૈયારી હતી, કુંદનના પરિવારમાં ભળી જઈ, સમર્પિત થઈ જવાની. દહેજ મળે, પરિવારને ટેકો મળે એ વિચાર જ

શોર્ટ કટ હતો. એને ખાનદાની અને ખુમારીમાં વટાવી ખાવાની વૃત્તિ જ બેશરમ હતી.

કુંદને માતાપિતાએ બતાવેલી છોકરી સાથે પરણાવું પડ્યું. ચોક્કસપણે સોના સારી કુલવધૂ સાબિત થઈ. રૂપાને બદલે સોના મળી. સોના આદર્શ ગૃહિણી હતી. ભણેલી હતી. સારો દહેજ લઈને આવી અને કુંદન પોતાના ભાઈબહેનોને સારી રીતે ભણાવી શક્યો.

પાંચ વર્ષમાં કુંદનના માતાપિતા અવસાન પામ્યા. ભાઈબહેનો એક પછી એક દેશવિદેશ ભણવા ગયા, બધા પ્રેમલગ્ન કરી પરપ્રાંતીય છોકરીઓને પરણ્યા. એક બહેન અમેરિકા ભણવા ગઈ ત્યાં જ અમેરિકન છોકરા સાથે પરણી ગઈ. બીજી કોમ્પ્યુટર એન્જનીયર થઈ બેંગલોર નોકરી અર્થે ગઈ ત્યાં કોઈ સાઉથ ઇન્ડિયનને પરણી ગઈ. ખાનદાનીના નામથી કુંદને પોતાની પ્રેયસી રૂપાને બુઝદિલી બતાવી પરણવાની ના પાડી, એ જ પરિવારની બધી વ્યક્તિઓએ પોતાની મનમરજી મુજબ લગ્ન કરી લીધા. પ્રથમ પ્રેમ કદી ભૂલાતો નથી. પરિવારની વેદી પર કુંદને રૂપાના પ્રેમની આહુતિ આપી. સોના સાથે સુખી પરિવાર છે પણ અંતરથી તો હજુ રૂપાને દૂર કરી શક્યો નથી કુંદન. ‘મેરે અરમાન આંસુ બનકે બહ ગયે.’ મનની મનમાં રહી ગઈ.

સંબંધની એક સુરમ્ય સૃષ્ટિ સમૂળગી સળગી ગઈ, વિરહાગ્નિની ઝાળમાં. કુંદને પરિવારના કલ્યાણ અર્થે ઝેરના ઘૂંટડા ગળી લીધા. પણ એ ઝેરને પચાવવાનું ગજું તો કોઈ શંકરમાં જ હોઈ શકે. કુંદન થોડો શંકર છે, એ છે માનવી. અને એટલે હૈયાની વેદના ડંખી રહી છે કાયમ માટે.

રીસામણા

સ્ત્રી આગબબુલા થઈ જાય, પુરુષને સમજ નથી પડતી કે ભૂલ ક્યાં થઈ. કેવી રીતે સુધારવી. સ્ત્રી સેંકડો વ્યથાને દિલમાં ધરબીને જાતે મનને મનાવી લે છે. રૂઠના મત, મુજે મનાના નહીં આતા... તુમ ભૂલ જાઓ તુમ્હારી મર્જી, મગર મુજે તો ભૂલના નહીં આતા. અબોલાનો ભાર ભીષણ હોય છે. બંને પક્ષે સમજૂતી સમજણ હોય તો મનામણામાં પ્રેમના રંગની ગુલાબી મજેન્ટા ફેવર ઉમેરાય. નહીં તો ગેરસમજણની દિવાલ ચણાઈ જાય અને રૂસણું રૌદ્ર રૂપ ધારણ કરી લે. સામસામી વઢ અને વઢથી વાત દોઢે ચડી જાય. તાજો મીઠોમધુરો રસ મળે શેરડીના સાંકાને ચૂસવાથી પણ વચ્ચે સાંકામાં ગાંઠ આવે, દાંત ભાંગી જાય. જ્યાં રસ છે ત્યાં ગાંઠ જ ગાંઠ છે. ત્યાં રસ નથી ગાંઠ સ્નેહની હોય તો મજબૂત હોય. ગૂંચ ન રહે. સ્નેહગાંઠ છૂટી જાય. પછી ગંડેરીની જગ્યાએ ગાંઠા જ રહી જાય. રીસાઈ જવાય. દરવાજા જડબેસલાક બંધ ન કરવા. સંવાદની એક બારી ખુલ્લી રાખવી. કોમ્યુનિકેશન કટ થઈ જાય તો કરવત દિમાગની ખોપરી ફાડીને મગજની ગડીઓ વીંખી પીંખી નાંખે. અહમ્ ઓગાળવાની કળાનું નામ પ્રેમ. એની ઉષ્માથી અબોલાનો બરફ પીગળી જાય. કળણ પેદા થાય પછી ઊંડા ને ઊંડે તરફડિયા મારી ગરક થતા જવાય. જ્યાં ખુલાસા કરવા પડે ત્યાં ભરોસો ન હોય જ્યાં દગો હોય ત્યાં કોઈ સગો ન હોય. સોરી વર્ડથી નહીં, વર્તનથી ફીલ કરવું પડે. જતું કરવું પડે. સામાના સ્વભાવનો સ્વીકાર કરીને સામી વ્યક્તિ સોરી કહેવાથી ખુશ થશે. કારણ અંદરથી સુષુપ્ત ભાવના અહંની હોય. બધાને રાજી રાખવામાં ખુદને રાજી રાખવાનું ભૂલાઈ જવાતું હોય છે. અને બીજા ઉપર ખીજ ઉતરે. લાગણીના પાણીને વહેવા માટે જગ્યા જોઈએ. જો અંદર જ ભરાયા કરે, છલકાય નહીં તો પૂરમાં તાણી નાંખે. રીસાઈ ન શકે તે કમનસીબ ગણાય. રીસાઈ જાઓ તો કોઈ પ્યારથી મનાવે. રૂસણું એટલે ઇરેઝર-રબર-બધું ભૂંસી નાંખો.

ચરિતાર્થ

ધનજી શેઠ હવે રીટાયર થયા છે. રીટાયર એટલે ઘસાયેલા ટાયરને રીપેરીંગ કરાવવું. બે દીકરા છે, ફેક્ટરી ધમધોકાર ચાલે છે. પૈસાનો વરસાદ પડે છે. ધનના ઢગલા પર આળોટે છે ધનજીભાઈનો પરિવાર. છોકરાઓએ કહી દીધું બાપા તમારા પૈસા - મિલકત જે કંઈ હોય તે તમે વાપરી નાંખો. જૂની ગાડી, જૂનું ફર્નીચર, જૂની મેડી બધું બદલી નાંખો. નવું વાપરો, કોના માટે કસર કરો છો. બહુ કામ કર્યું હવે આરામ કરો. પણ ધનજીભાઈ એટલે જીવતું જાગતું કારખાનું. શરીરને કાટ લાગે, હાડકાં નબળા પડી જાય, વતન યાદ આવ્યું. વતનના મિત્રો યાદ આવ્યા. નાના એવા ગામડામાં ધુળિયા રસ્તા. ભોટ જેવો મિત્ર કરસન. દેખાય ભોટ જેવો પણ ભોળવી ગયો હતો. મુરખ બનાવી ગયો હતો. જેવું હતું તેવું મારું ગામ. વતનની માટીની મહેક મનમાંથી જાય નહીં. ગામ જાઉં તો ધરપત થાય.

ધનજીભાઈ મંગળા શેઠાણીને લઈ ગામ આવ્યા. મેડી તોડાવી, નવો બંગલો ચણાવવાનું શરૂ કર્યું. લોકને ખબર પડી કે ધનજી શેઠ ગામમાં આવ્યા છે, કદાચ હવે બાકીની જિંદગી અહીં જ કાઢે. ધનજી શેઠે દિવાળીમાં ધુમાડાબંધ ગામ જમાડ્યું. લોકો ફાળો ઉઘરાવવા લાઈન લગાડે. ધનજીશેઠને બાપાની યાદો મનમાં પંખીની પાંખોની જેમ ફફડ્યા કરે. વહાલી માની યાદ ઘરની પ્રત્યેક દિવાલ પર લીંપાઈ ગઈ હતી.

ધનજી શેઠના બાપનો જમીનદારી અને જાગીરદારીનો ધંધો. ખેડૂતો ગરીબો પાસેથી પઠાણી વ્યાજ વસુલ કરે. પોતાની લાગવગથી કોઈના કામ કરાવી આપે. વચ્ચે દલાલી વસુલ કરી લે. ધનજી શેઠે શરાફી ધંધામાં હેરાફેરી કરી. પૈસો બનાવ્યો. દીકરાઓને પરદેશ ભણવા મોકલ્યા. ફેક્ટરી શરૂ કરી.

ફરી વતનમાં આવ્યા. ગામડું બદલાઈ ગયું હતું. હવે પોતાને ઢગલાબંધ નવરાશ છે. પણ ગામમાં કોઈને નવરાશ નથી. ચોરો નથી, પંચાત નથી. હવે શેઠાઈ નથી. કોઈ સલામ કરતું નથી. જાણે ઉતર્યો હવાલદાર કોડીનો સાહ્યબીને કોઈ સલામ કરતું નથી. પૈસાવાળાને પણ લોકો તણખલાની તોલે ગણે છે.

ધનજી શેઠ ગયા વખતે આવ્યા ત્યારે વૃદ્ધાશ્રમ માટે રૂપિયા પાંચ લાખનું ડોનેશન ઉઘરાવવા આવ્યો હતો તેમનો બચપણનો મિત્ર ભોટ. ધનજીશેઠને થયું, લાવ વૃદ્ધાશ્રમ નજરે જોઈ આવું. ડાયાબીટીસ હતો. ચાલવાની સલાહ ડોક્ટરે આપી હતી. ચાલી નાંખ્યું. વૃદ્ધાશ્રમ પહોંચ્યા. વૃદ્ધાશ્રમનું બોર્ડ તૂટીફૂટી ગયું હતું. કોઈ વૃદ્ધ માણસ જોવો ન મળ્યો. વૃદ્ધાશ્રમની જગ્યાએ ગેસ્ટ હાઉસ ઊભું હતું. ઓફિસમાં મેનેજરને મળ્યા. પૂછ્યું, કેટલા વૃદ્ધો લાભ લે છે? મેનેજર કહે આ તો કરસનકાકાનું ગેસ્ટ હાઉસ છે. માણસો આવે અને જાય. રાત્રે કરસનકાકા આવીને આખા દિવસની કમાણી ગણી જાય છે. લાખો કમાય છે. કરસનકાકા માલિક છે, આ ગેસ્ટ હાઉસના. ધનજી શેઠ તો મનમાં ઘા ખાઈ ગયા. માળો કરસનીયો ઉલ્લુ બનાવી ગયો. સોનાની લગડી જેવી મોંઘીદાટ જમીન વૃદ્ધાશ્રમ માટે આપી દીધી હતી અને ઉપરથી રૂ. પાંચ લાખ.

અત્યારે તો કરોડોની મિલકત થઈ ગઈ ગણાય. નર્મદા કેનાલને લીધે જમીનોના ભાવ આસમાને ચડ્યા છે. જમીન અને ગેસ્ટ હાઉસ તો દૂઝણી ગાય સમા પૂરવાર થયા છે. ધનજી શેઠનું લોહી ઉકળી ઉઠ્યું, કુપાત્રે દાન થઈ ગયું. મન ઉખડું ઉખડું થઈ ગયું. ઉદ્વિગ્ન મન સાથે ઘરે આવ્યા. મંગળા શેઠાણી પાસે બળાપો કાઢ્યો.

મંગળા શેઠાણી મનના સાફ હતા. કર્મના સિદ્ધાંતને પચાવ્યો હતો. ધનજી શેઠને સાફ કહી દીધું. જમીન ક્યાં તમારા બાપાએ ખરીદી હતી. કોઈ ગરીબ ખેડૂતની પચાવી પાડેલી. ગીરવે મૂકેલી મિલકતને મામલતદારના ઘરોબાને કારણે ખોટા કાગળીયા કરાવી પોતાના નામે સાતબારાનો ઉતારો કરાવી લીધેલો. દૂધનું દૂધ અને પાણીનું પાણી

થઈ ગયું. હવે બળાપો શાને માટે? પૈસા જેવી રીતે આવ્યા હતા, તેવી રીતે ગયા. આપણે ક્યાં કાળાધોળા કર્યા નથી. કોઈ આપણને છેતરી ગયું. એ દુઃખને ખણ્યા કરીએ. આપણે કેટકેટલી છેતરપીંડી કરી છે, એ સહેલાઈથી ભૂલી જઈએ છીએ.

ધનજીશેઠ હાથપગ ધોઈ જમવા બેઠા. એમને ત્યાં કળાબાઈ રસોઈ કરવા આવતા. કળાબેને રૂપિયા એક લાખ ઉછીના લીધા હતા. દીકરાને ભણાવવા માટે. મંગળાબેને શેઠને ચોખ્ખું કહી દીધું હતું કે જેને જેને આપીએ, મનથી સમજી લેવાનું કે પૈસા પાછા મળવાના નથી. ઉધાર આપ્યા છે, પાછા મળશે એ આશા રાખવી નહીં. પાછા ન મળે, સમજી લેવાનું, દાનમાં આપ્યા હતા. ભગવાનના ચોપડે બધું જમાઉધાર થતું રહે છે. આપણે પૈસો વાપરવા અને વેરવા માટે જ ગામડે પાછા આવ્યા છીએ.

મંગળાબેને કળાને કહી દીધું કે અમારે વ્યાજ જોઈતું નથી. દીકરાને ભણાવજે. કળા પણ સાચૂકલી ઇમાનદાર. વ્યાજ માફ કર્યું તો શેઠને બંગલે સવારસાંજ રસોઈ કરી જતી. કળાનો દીકરો ભણ્યો. ડોક્ટર થયો. શહેરમાં જઈ કમાયો. અહેસાનના બદલામાં કળાએ શેઠાણીનું આખું ઘર સંભાળી લીધું. માંદે સાજે મદદ કરતી. મંગળાશેઠાણીએ તરફેણ કરી, દીકરો ડોક્ટરીનું ભણી ઉતર્યો. શહેરમાં કમાયો, પરણી ગયો. વહુને લઈને ગામ આવવાનો છે, કુળદેવીના કર ઉતારવાના છે. શેઠાણીએ પૈસા ન આપ્યા હોત તો દીકરાને મજૂરી કરવી પડત. દીકરા વહુ આવ્યા મા સાથે. સૌ પહેલાં મંગળા શેઠાણી-ધનજીશેઠને પગે લાગવા આવ્યા. રૂપિયા સવા લાખનો ચેક લઈને.

ધનજીશેઠની આંખમાં ચમક આવી. કોઈક જ કરસન જેવા લુચ્ચા નીકળે દુનિયામાં હજુ ભલાઈ અને નેકી જીવે છે. કળા જેવી ગરીબ બાઈ હાથની ચોખ્ખી, મનની ચોખ્ખી. મદદ કરી તો ઊગી નીકળી. કળાની સેવાને કારણે તો મંગળા શેઠાણી ખાટલેથી પાટલે રહી શક્યા, ખડે પગે મદદરૂપ થઈ. મગજ ઉપરથી કરસન સાથે છેતરાઈ ગયાનો બોજ ઉતરી ગયો. મન વીતેલી જિંદગીના જોખાં લેખાં કરતું થઈ ગયું.

કરેલું ક્યાંય જતું નથી. નેકી કર અને દરિયામાં નાંખ, ભૂલી જા. કળાના છોકરાને મદદ કરી, તે લેખેલાગી. પૈસા ઊગી નીકળ્યા, કોઈની જિંદગી બની ગઈ. કળા જેવી અભણ બાઈ કેવી ભાવનાશીલ? બદલો વાળી આપ્યો.

ધનજી શેઠે રૂપિયા સવા લાખનો ચેક તુષારને પાછો આપ્યો. મારા તરફથી ભેટ. મેં જેમ તને ભણાવ્યો, એમ હવે તું બીજાને ભણાવજે, એ જ સાચો બદલો. ખર્ચેલા પૈસા સાચા અર્થમાં ઊગી નીકળ્યા ગણાશે. તુષાર, ગામમાં આવી જો લોકોની સેવા કરવાની ભાવના હોય, તો હોસ્પિટલ બંધાવીએ. પૈસાની ફિકર કરતો નહીં.

ડો.તુષાર અને એની ડોક્ટર પત્ની ગામમાં રહી પડ્યા. હોસ્પિટલમાં ગ્રામ્યજનોની બને એટલી સેવા કરે છે. હોસ્પિટલ એટલે સેવાધામ. પૈસા કમાવાની લાલચ નથી. ધનજીશેઠને દીકરાઓ પરદેશથી જોઈએ એટલી રકમ મોકલે છે. એક નવો જ ઉમદા ઉદ્દેશ મળી ગયો છે. મા ભોમકા, વતનની સેવા. ગરીબગુરબાની આંતરડી ઠારવી છે. સેવાની ભાવના સાચા અર્થમાં ચરિતાર્થ થઈ છે.

રૂસણું

સરિતા રીસાઇ ગઇ સાગરથી, કે હું પડતી આખડતી તમને મળવા અધીરી થઇ દોડી આવું છું. તમે મને ક્યારેય મળવા નથી આવતા. અને સમુંદર આ અધિકાર જતાવતી ફરિયાદનો ઉત્તર વાતને બદલે વર્તનથી આપે છે. પોતાની ફોટોકોપી વાદળ મારફતે હર સાદ નદી પાસે મોકલીને. મીઠાં સ્મિત, તીખા ગુસ્સા, ખારાં આંસુથી સ્વાદિષ્ટ વાનગીનું નામ જ જિંદગી છે યારો !

ભૈ વાહ, તુ મુજસે ઇતની તો નફરત કર કે દિખા જીતની મૈને મહોબ્બત કી હૈ, પ્રેમ ટૂંકો હોય તો ય એને ભૂલવાનું બહુ લાંબુ ચાલતું હોય છે. રૂઠે યાર કો મનાના મુશ્કિલ હૈ-

રૂસણું મનામણું એ વૈભવ ગુજરાતી સાહિત્ય પાસે જ છે. પ્રિયતમ - પ્રિયા વચ્ચે રૂઠી જવાની, મનાવવાની જે નટખટ, ખટ્ટીમીઠી રમતો ચાલે એ સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસ છે. સ્ત્રીનો છણકો એ લજજાનું અભિન્ન અંગ છે. ખીજ અને રીસ એ બે સહોદર. છતાં અલગ અલગ છે. વેર કે ક્રોધની અગન કાયમી છે. રીસ તો ચડ્યા પછી ઉતરી જવા માટે જ હોય છે. રૂઠવામાં પ્રેમ છૂપાયેલો છે. ભીતરમાં બહારના બળેલા ફોતરાં ખોલો તો અંદરથી માંડવીના કૂણા ગુલાબી ઓળા નીકળે. જે રિશ્તામાં હક હોય ત્યારે ક્યારેક શક પણ હોય. સવારે ખીલે અને સાંજે મૂરઝાઇ જાય એવા ફૂલો જેવો રિશ્તો. ફૂલ ખરી પડે એ સાહજિક છે. કાંટો તો કાયમ ખૂંચ્યા જ કરે. લાંબુ આયુષ્ય ભોગવે છે. કાંટો શંકા જેવો અને ફૂલ પ્યારનું પ્રતીક. ‘ઉપેક્ષા પણ તમારી એટલે અમને ગમી બેહદ, ફના થવાનું તારા રૂસણાં પર મન થઇ આવ્યું.’ કૃષ્ણ એટલે રૂઠેલી રાધાને મનાવતું નરનું નમણું પ્રતીક. રાધાને ખાત્રી છે કે કાનુડો મારો જ છે. મોં કુલાવીને રીસાઇને બેસી જાય. ઊંડે ઊંડે વિશ્વાસ છે. કાનો ખીજ કર્યા વિના, વહાલથી મારી રીસ ઉતારશે, બાંસુરીના

તાલથી, ફૂલોથી મોર પીંછથી, માખણમીસરીની ભેટથી, મીઠાં મધુર સ્પર્શથી, શીતળ કોમળ શબ્દોથી અને આમ પ્રણયનું ગીત ગોવિંદ રચાતું જાય. ગુસ્સાથી રાત્રીયોળ થતી સ્ત્રીનું મુખ જોવું એ પરમ સૌભાગ્ય છે. ભીતરમાં કેવી પ્રેમઅગન બળે છે ! ઝટ જાઓ ચંદનહાર લાવો. ઘુંઘટ નહીં ખોલું હું. લવીંગ કેરી લાકડીએ રામે સીતાને માર્યા જો ફૂલ કેરે દુહુલિયે સીતાએ વેર વાળ્યા જો. મોરલી તો ચાલી રંગ રૂસણે રે, કોણ મનાવા જાય રંગ મોરલી.

નહીં બોલું રે.

તું બોલ તો બોલું એવી મનમાં વાળી ગાંઠ
બંધ કર્યા હોઠ મેં જ્યારે આંખે માંડી વાત.
આંખો ને યે વારું ત્યારે જોવું ના તુજ દિશ
એમ કર્યું તો સ્મરણો તારા મનમાં કરતાં ભીંસ.
તેને વારું, ને તુજ દિશાનું ખાળું અંતરવહેણ
નીર ફર્યા એ પાછા તેથી ઉભરાતા મુજ નૈન
અંતર મારે ભય જાગે શું બંધો જાશે તૂટી ?
શબ્દો, આંખો, અંતર, દેશે નિજનું તુજ ને લૂંટી ?
મનાવી ના શકે, એ રીતે ક્યારેય નહીં રૂઠું,
છતાં માનું નહીં, તો માનજે રૂસણું જૂઠું.
ઉઘાડો તો ખબર પડશે, પાના યાદના કેવા
ઉપર તો માત્ર દેખાશે, સદા બરછટ કઠણ પૂંઠું.
અને એકાદ દિવસે ઊંઘ થોડી લાંબી થઇ જશે
મને ઉઠાડવા મથશે તું, હું નહીં ઊઠું.

આશ્વાસન

રાખનાં રમકડાં, મારા રામે રમતા રાખ્યા રે,
મૃત્યુલોકની માટી માથે, માનવ કહીને ભાખ્યા રે
કાચી માટીની કાયા માથે માયા કેરા રંગ લગાયા.

કીચી માટીનો કુંભ છે આ કાયા. પણ એની માયા કેવી અજબની છે. પાર્થિવ શરીરની, કેટકેટલી આળપંપાળ કરીએ છીએ. આ શરીર હાડચામનું બનેલું છે, જાણીએ છીએ છતાં એની સુંદરતા માટે ગૌરવ ધરાવીએ છીએ. બહારથી ચામડી ગોરી છે કે શ્યામ - બાહ્ય સુંદરતા પર લોકો મરી ફીટે છે. બધાને ખબર છે, જન્મ્યા છીએ, જવાના છીએ પણ મરણનો કેટલો મોટો ભય જિંદગીભર સતાવ્યા કરે છે. રોગની શંકા માત્રથી ડરીએ છીએ. જરા ખાંસી થઈ, ન્યુમોનીયા થઈ ગયો. ગળામાં દુઃખ્યું, કેન્સર હશે તો ? અને દોડીએ છીએ વારંવાર ડોક્ટરો પાસે. ડોક્ટરો લખી આપશે, બ્લડ ચેક કરાવો, Xray, MRI કરાવો. અમુક ટેસ્ટ અને તમુક ટેસ્ટ. પહેલાના ડોક્ટરોની જેમ નાડી જોઈ રોગ પારખતા આવડતું નથી. બધાને કટ પ્રેક્ટીસ મળે-કમીશન મળે. છેલ્લે હાથ ઊંચા કરી કહી દે કે વાયરલ ઇન્ફેક્શન હશે. હોસ્પિટલમાં કે પ્રાયવેટ નર્સિંગ હોમમાં કાયમ માટે દર્દીઓની ભીડ જામેલી જોવા મળે. માણસને જાન પ્યારો હોય, ડોક્ટરનું શરણું પકડવું પડે. ખર્ચાના ખાડાઓમાં ઉતરવું પડે. કહે છે ૮૦ ટકા જેટલા ઓપરેશનો કે ટેસ્ટ કરાવવાની જરૂરત જ નથી. મોટે ભાગે સીઝેરીયન સુવાવડો કરવા માંડે. લોકોને ધીરજ નથી. કુદરતમાં માનતા નથી.

ડો.મનુ કોઠારી અને ડો.લોપા કોઠારી કહે છે, દરેકના શરીરમાં કેન્સરના cells હોય છે. ક્યારે activate થાય ખબર ન પડે. કુદરતને કુદરતનું કામ કરવા દો. અડધા ભાગની પ્રીસ્કાઇબ કરેલી દવાઓ બેકાર હોય છે. રોગ આવે, દર્દી જુવાન હોય કે વૃદ્ધ હોય, ગભરામણ થાય,

શું થશે ? ડોક્ટર ગમે તેટલો ખર્ચ થાય, દર્દીને બચાવી લો. અંગત માણસોનું જીવન કોને વહાલું ન હોય. વેન્ટીલેટર પર, ડાયાલીસીસ પર કેટલા બધા પેશન્ટો સારવાર લેતા હોય છે. જુવાન હોય તો ઠીક, ૮૫-૯૦ની ઉંમરના વૃદ્ધોને વેન્ટીલેટર પર રખાય ત્યારે કોની દયા ખાવી ? વગર માંદગીએ દર્દીનું આખું કુટુંબ મરવા પડી જાય. દર્દી ખાટલામાં પડ્યો દુઃખી થાય. રીભાય અને સગાવહાલા હોસ્પિટલની લોજમાં શું થઈ રહ્યું છે. દર્દી કાયના બંધ દરવાજાની અંદર અને આપણે બહાર, નર્સ આપણને બહાર મળવા આવે, દર્દીના ખબર આપી જાય.

ડોક્ટરો પૂછી લે, ઇન્સ્યુરન્સ છે ? ઇન્સ્યુરન્સ હોય તો ડોક્ટરની ફી વધી જાય. તમારે ક્યાં પૈસા ભરવાના છે. કંપની ભરશે. એક રૂમમાંથી બીજી રૂમમાં. ઇન્વેસ્ટીગેશન થયા કરે, બાયોપ્સી થાય, એન્જિયોગ્રાફી અને સર્જરી. સગાવહાલા વગર રોગે મરવા પડે. ટેન્શનમાં આવી જાય, અધમૂઆ થઈ જાય. નર્સ, વોર્ડબોયના છણકા, અને રૂક્ષતાની હારમાળા. ડાયાબીટીસનો દર્દી - સવારથી ભૂખ્યો મરે, પાણી વિના તરસ્યો મરે. ડોક્ટરો ફરસદે MRI, સોનોગ્રાફી કે એન્જિયોગ્રાફી કરે. ડોક્ટરોને તો પેશન્ટ કરતાં પોતાની પ્રેક્ટીસ જામે તેમાં વધુ રસ હોય.

બકરો આવ્યો છે હાથમાં, વધેરો.

ડો.સંઘવીના મધર વીણાબેન ૭૫ વર્ષના થયા છે. સ્વતંત્ર મિજાજથી, ખુમારીપૂર્વક જીવ્યા છે ગૌરવભરે. ડોક્ટરને શક છે, માને અન્નનળીનું કેન્સર હોવાનો. જાતજાતના ટેસ્ટ કરાવે છે. સંઘવી, કારણ પોતાની મા માંદી છે. વીણાબેને દીકરાને સાફ શબ્દોમાં કહી દીધું છે, જે થવાનું હોય તે થાય. હું સર્જરી કરાવવાની નથી. શાંતિથી મરવા દેજો મને. મેં જિંદગીભર કોઈ પાસે કશું માંગ્યું નથી. શાંત મૃત્યુની ભેટ માંગું છું હું. મને આપણા ઘેર લઈ જાઓ. હું ICUમાં રીભાઈને અનેક પ્રકારની નળીઓથી ઘેરાઈને જીવવા માંગતી નથી. કેન્સર હશે, એની પીડા હું ભોગવી લઈશ. મારે કોઈ ટેસ્ટ પણ કરાવવા નથી. વહેલું મૃત્યુ માંગવાથી પણ મળવાનું નથી. કેન્સર હશે તો એની પીડા

સાક્ષીભાવે વેઠી લઇશ.

બાયોપ્સી કરાવીને ડૉ.સંઘવી વીણામાને ઘરે જ લઇ ગયા, બીજા ડોક્ટરો શું કહેશે? લોકો શું કહેશે? એની ફિકર કર્યા વિના. જનેતાના દુઃખદર્દ દીકરાથી લઇ શકાતા નથી. ખુદ ડોક્ટર હોવા છતાં કેન્સર નીકળશે તો શું થશે એની જાણ હોવા છતાં એ શું કરી શકે?

બાયોપ્સીનો રીપોર્ટ આવી ગયો, હાશ, કપાળની તંગ નસો ઢીલી પડી. માને કેન્સર નથી. બસ હવે માને જે રીતે જીવવું હોય એ રીતે જીવે. મોટા ભાગે અન્નનળીનો સોજો હશે. ઘરે રહીને દવાદારૂ કરી શકાશે. એ આશ્વાસન.

આજે ડૉ. સંઘવીને અભિજ્ઞાન થયું. જેમ પોતાની માની માંદગીને કારણે પોતાને દુઃખ થયું, તેમ દરેક વ્યક્તિને પોતાના સ્વજનની માંદગીની સારવાર કરાવવી હોય, આર્થિક સ્થિતિ ગમે તેવી હોય. પેશન્ટ પ્રત્યે હમદર્દી જતાવવી. જરૂર હોય, ટ્રીટમેન્ટ કરાવવી પડે, પણ ખોટેખોટા પરીક્ષણો કરાવવા, જરૂરત વગર ઓપરેશન કરાવવા, વેન્ટીલેટર પર લાંબો સમય પેશન્ટ પર રાખી મૂકવા, પૈસા ખાતર આવી ખોટી પદ્ધતિ અપનાવવી નથી. માણસની લાચારીનો લાભ લેવો નથી. માણસનો વ્યવસાય સ્વીકાર્યો છે. કમાવાનું જરૂર, પણ ગેરલાભ ઉઠાવી, દર્દીને લૂંટી લેવા નથી.

છોટીમોટી

નામ પ્રમાણે ગુણ ધરાવતી હતી, કિશોરી. વીસ વરસની બાલી ઉંમર. આંખો કુતુહલવશ, સ્નિગ્ધ, સ્નેહનીતરતી. ભોળપણ અને અચરજનું મિશ્રણ. સદા હસતી, રમતી અને ખુશખુશાલ. ચહેરા પર આનંદ છલકાતો હોય. ખુશનુમા સવાર હોય કે સપ્તરંગી સાંજ, બપોરનો ધોમ તડકો હોય કે અંધારી રાત. શિયાળો હોય કે વરસાદી સાંજ - એને મન કુદરતના હર ક્રમ, હર રંગ મનોહર. જિંદગી મનભરીને માણી લેવાના કોડ. ઉંમર ભલે નાની પણ વિવેકશીલતા ભારોભાર. વડીલોને માન આપે. નાના વહાલુડા ભાઈબહેનોને સ્નેહથી તરબોળ કરી દે. આખી શેરીમાં ફેરફારડી ફરતી હોય, પગમાં જાણે ચકરડી. બધાના ઘરમાં ફરી વળે. ભાભી, કાકી કે દાદી, બધાને લાવો તમારું આટલું કામ કરી આપું. કિશોરીની મા ચિંતા કરે, શું થશે મારી દીકરીનું? એનો ભોળપણનો બધા લાભ ઉઠાવે છે. સમજતી નથી જરા પણ. માણસનું ભોળપણ હંમેશા દંડાય છે. ભોળપણનો લોકો લાભ લઈ શોષણ કરે છે, કામ કઢાવી લે એની એક આંખમાં વહાલનો ધૂધવતો દરિયો અને બીજી આંખમાં કરુણા. હૈયામાં ઋજુતા અને કુમાશ. જિંદગીના ઘોડાને ચેતક જેવો ચેતનવંતો, હણહણતો રાખવાનો. એનું મનોબળ મજબૂત. હૈયું સાબુત. કોઈ એનો દુરુપયોગ કરી જાય. મનમાં ન આણે. એના કરતબ એ ભોગવે. મારે શું? મારે તો મારું કર્તવ્ય બજાવ્યા કરવાનું.

કોઈ કોઈ છોકરા એના ભોળપણનો લાભ ઉઠાવી એની નજીક આવવા પ્રયાસ કરે. કિશોરી એની સાથે દોસ્તી કરે, પણ દિલોદિમાગ બરાબરના સાબુત રાખે. પોતાની મર્યાદા સમજીને જ સંબંધોને વિકસવા દે. એને ખબર છે કે જિંદગીમાં હરકદમ પર છેતરાવાના ખતરાઓ હોય છે. સામી વ્યક્તિને ઓળખવી મુશ્કેલ છે પણ આપણા

દૃષ્ટિબિંદુ સાફ હોય તો સામા માણસને એની આંખો પરથી પણ ઓળખી શકાય. કૂતરા-બિલાડા વફાદાર પ્રાણી હોય પણ માણસ જાત ક્યારે છળકપટ કરીને, સ્વાર્થભાવે છેતરી જાય એની ખબર રહેતી નથી. કિશોરી સમજદાર છે, સંયમી છે.

કિશોરીની મોટી બેન સુમન એનાથી ઉલટા સ્વભાવની. સરળ છતાં પોતાના મનની વાત કોઈને કળાવા ન દે. એની આંખોમાં કરુણાભાવ નીતરતો હોય, પણ હૈયામાં અકથ્ય વેદના સંઘરી બેઠી હોય. કિશોરીના ચંચળ અને તરલ સ્વભાવને કારણે એ ચિંતીત રહેતી. નાની બેન એના ભોળપણને કારણે આવેશમાં આવી જઈ કોઈની ચાલનો ભોગ ન બની જાય એ જોવાની એની ફરજ હતી. કારણ માતાપિતાના અવસાન પછી સુમન વડીલ હતી. માતાપિતાની માંદગીમાં પૈસેટકે પૂરેપૂરા ઘસાઈ ચૂક્યા હતા. ઘર ગીરવે મૂકવું પડ્યું. બેંકના હપ્તા ભરવા પડે, વળી કિશોરીને ડબલ ગ્રેજ્યુએટ તો કરવી જ પડે. પોતે ગ્રેજ્યુએટ થઈ સ્કૂલમાં નોકરી કરતી. નાની કિશોરીના મોજશોખ અને ઉડાઉપણાને કારણે સુમન ક્યારેક મૂંઝાઈ જતી. તણાઈ મરતી.

ઓવરટાઇમ કામ કરતી, ટ્યુશનો કરતી. સુમનને પ્રેમ હતો પ્રેમલ પર. પણ પોતાના પ્રેમના અંકુરને પનપવા દેવાનો તેની પાસે અનુકૂળ સમય ન હતો. નાનીનું ઠેકાણું પાડવું છે સૌ પહેલાં. નાની કિશોરીને માબાપની ખોટ ન સાલે એ રીતે પરણાવવી હતી. પહેલાં માતાપિતાની ચાકરી કરવી એ લક્ષ્ય હતું. ફરજ ખાતર પોતાના અંગત જીવનને વિસારે પાડી દઈ કિશોરીને લાડ પ્યાર કરતી રહેતી. જ્યારે કિશોરી તો બહેનપણી અને મિત્રો સાથે મોજ મજા-પાર્ટી અને પિકનીકમાં મસ્ત રહેતી. યૌવનનો થનગનાટ તનમનાટ હતો. યુવાની વેડફી દેવા માટે નથી. લગ્ન કર્યા પછી અનુકૂળતા મળે યા ન મળે, આજનો લહાવો જવા દેવો નથી. મોટી જવાબદારીના ગંજ નીચે દબાઈ મરતી હતી. જ્યારે નાની ઉન્મુક્તપણે સ્વૈરવિહારમાં રચીપચી રહેતી હતી.

કિશોરીની બહેનપણીની મમ્મીઓ જુવાન દીકરીઓ પર નિગરાની રાખતી. રોકટોક કરતી. ક્યાં ગઈ હતી, ક્યારે ઘરે પાછી આવશે,

પૂછપરછ કરે. કિશોરીને એવી રોકટોક પ્રત્યે અણગમો છે એની સુમનને ખબર હતી તેથી સીધેસીધું પૂછી શકતી ન હતી પણ ચોક્કસપણે માહિતી મેળવતી રહેતી, આડકતરી રીતે.

સુમનને પણ પોતાના અરમાનો હતા. પ્રેમપાત્ર હતું. મનમાં ને મનમાં મૂંઝાતી રહેતી. ઉપરથી કિશોરીની ચિંતા. એનું બ્લડપ્રેશર વધવા લાગ્યું.

થોડા થોડા અંતરે તાવ આવવા માંડ્યો. ક્યારેક ક્યારેક કામ પર જઈ શકતી ન હતી. કિશોરીને મોટી બેનની ફિકર થવા લાગી. ભલે એ બેફિકર હતી પણ મોટી માટે એના મનમાં અત્યંત આદરભાવ સ્નેહ હતો. એ માતૃસ્વરૂપા હતી. મોટીબેનની મનોવ્યથાનો અણસાર આવી ગયો. પ્રેમલ દરરોજ સુમનની ખબર મેળવવા આવતો. કિશોરીને ફરજનું ભાન થયું. પોતાને ખાતર મોટીબેને શા માટે ભોગ આપવો પડે. પોતાનું કર્તવ્ય મોટીબેન પ્રત્યે હોવું જ જોઈએ. અને કિશોરીના સ્વભાવમાં, વર્તનમાં પરિવર્તન આવવા લાગ્યું. એને જવાબદારીનું ભાન થયું. મોટીબેનની ફિકરનું કારણ સમજાઈ ગયું. એણે જોયું કે જેની સાથે અંગત મિત્ર સમજી સંબંધો કેળવ્યા, એ બધા સ્વાર્થના હતા. કોઈને પડી નથી કે કિશોરી તું કેમ દેખાતી નથી. એક મિત્રે ટકોર કરી કે તું તારી મોટી બેન સુમનની જેમ ઘરકૂકડી બની જવા માંગે છે. let us enjoy જેટલી ઉમળકાથી એ મિત્રો બનાવતી હતી એટલી જ ઝડપથી સ્વાર્થના સંબંધો કટ કરવા લાગી. મોટીબેને એને લાડ લડાવ્યા છે. તો હવે મારી ફરજ છે કે હું મોટીબેનને જવાબદારીમાંથી મુક્ત કરું. સ્વજનો પ્રત્યે લાગણીના સરવાળા માંડવાના હોય અને સ્વાર્થી મિત્રોની બાદબાકી કરી નાંખવી પડે. પોતે સ્વકેન્દ્રી હતી. હવે ફરજ અને કર્તવ્યનું ભાન થયું છે. પોતે ઘરમાં રહી કામકાજ ઉપાડી લેવા લાગી. મોટીબેનના ટ્યુશનો છોડાવી દીધા. પોતે ભણવાની સાથે પાર્ટ ટાઇમ જોબ સ્વીકારી લીધા.

અત્યાર સુધી જિંદગીની લડાઈ સુમન એકલા હાથે લડતી રહી હતી. હવે કિશોરીનો સાથ મળ્યો. સુમનને કિશોરીની ચિંતા સતાવતી હતી.

ચિંતા ઓછી થવા લાગી, એક જ માવતરના સંતાનો છીએ. કિશોરીમાં પણ મારા જેવું જ લોહી વહે છે. કિશોરી ઠાવકી થવા લાગી. મોટીબેનને વધારે space આપવા લાગી. હવે નાની બેન-મોટી બેન કરતાં બે અંતરંગ સખી જેવો સંબંધ વિકસવા લાગ્યો.

સુમનને મળવા દરરોજ પ્રેમલ આવતો હતો. પ્રેમલના એક મિત્ર વિશ્વાસ માટે મોટી બેન સુમને કિશોરીને સૂચન કર્યું. ભાવિ પતિ તરીકે વિશ્વાસ બધી રીતે સુયોગ્ય છે. કોઈપણ દબાણ નથી. હળો મળો, મુક્ત રીતે વિચારો. જો બંનેને અનુકૂળ હોય તો આગળ વધો. કિશોરી હવે પુખ્તપણે વિચારી શકતી હતી. આવેગ કે આવેશમાં તણાઈ જાય એવી બાલીશ રહી નથી. એને વિશ્વાસ માટે માન ઉપજતું હતું. એનામાં ધીરગંભીરતા હતી. કિશોરીને વિશ્વાસ પ્રત્યે એક અદમ્ય ખેંચાણ થવા લાગ્યું. જેમ જેમ પ્યારના ઊંડાણમાં ઉતરતી ગઈ એને મોટીબેનના ત્યાગનો મહિમા સમજાતો ગયો. મોટીના ત્યાગનું મૂલ્ય ચૂકવી ન શકાય. નાની માટે એણે પ્રેમલના પ્યારને સુષુપ્ત પડી રહેવા દીધો. હવે એનો વારો છે, મોટીબેનનું ઋણ ચૂકવવાનો. મોટીબેન સાથે શરત કરી, પહેલાં તમે લગ્ન કરો, પછી મારું કન્યાદાન કરો. અને છોટી અને મોટી બંનેનો સંસાર સુખી થઈ રહ્યો.

જીવનયાત્રા

ઈશ્વર પ્રાપ્તિના ત્રણ રાજમાર્ગ.

કર્મ, જ્ઞાન, ભક્તિ. જેને યોગ કહીએ છીએ,

આપણે સમજી બેઠા છીએ, ૫૦, ૬૦ વર્ષ સુધી નોકરી ધંધો કર્મ કરીશું પછી દર્શન કરવા જઈશું તીર્થયાત્રા કરીશું. સારા પુસ્તકો, સત્સંગ કરીશું. છેલ્લે હાથ પગ નહીં ચાલે ત્યારે પ્રભુ ભક્તિ કરીશું, માળા જપશું. નામસ્મરણ કરીશું.

જીવન એક અખંડ યાત્રા છે, એને આમ ત્રણ અલગ ખંડમાં વિભાગી ન શકાય. કેટલું જીવવાના છીએ, આવતી કાલે શું થવાનું છે ખબર નથી. એકી સાથે ત્રણે અવસ્થા માણી લેવાની છે. ત્રણેના તાણાવાણા સાથે જ વણતા જવાય. સંત કબીર, અખો, રોહીદાસ, કર્મ કરતા ગયા, વણાટકામ, સમારકામ કરતા રહ્યા અને ઝીની ઝીની ચદરિયા બુનતા ગયા, સોનાના દાગીના ઘડતા રહ્યા, ચામડું પકાવતા રહ્યા. કર્મ છોડ્યું નથી ક્યારેય. કર્મ કરતાં કરતાં ઈશ્વર સ્મરણ ભક્તિ કરતા રહ્યા. કર્મ એ જ ભક્તિ અને ભક્તિ એટલે જ્ઞાન. જ્ઞાન બહારથી મેળવવાની વસ્તુ નથી, ચીજ નથી. જ્ઞાન અને પ્રેમ એ પામવાની વસ્તુ છે. જે નરસૈયો, મીરાં પામ્યા. કોઈ યુનિવર્સિટીમાં ગયા વિના. અગમનિગમને ઓળખી શક્યા. પાર પામી શક્યા. એ સાદી સરળ ભાષામાં ભજનો દ્વારા લોકભોગ્ય બનાવ્યા.

પ્રેમ ન બાડી નિપજે, પ્રેમ ન હાટ બિકાય,
રાજા પરજા જેહી રૂથે, શિશ દેઈ લઈ જાય.

આપો દીપ ભવ, તારો દીવો તું જ થા, તારો ગુરુ તું જ થા. ગુરુ ચોક્કસપણે માર્ગદર્શક છે, પણ ચાલવાનું તો આપણા પગ વડે જ છે. સાગરકિનારે છબછબિયાં કરે તેને શંખ છીપલા મળે. મોતી મેળવવા હોય તો સાગરતળિયે મરજીવા બની ડૂબકી મારવી પડે.

સ્વથી સર્વ અને સર્વથી સ્વ તરફની યાત્રા સ્વયં કરવાની છે. ચરણ રૂકે ત્યાં કાશી. પગથી થાય તે પ્રવાસ, મનથી થાય તે યાત્રા. આપણે સૌ અનંતના યાત્રી છીએ. પારાવારના પ્રવાસી છીએ. સૌથી મોટો ગુરુ આપણો અંતરાત્મા.

ગુરુ ગોવિંદ દોનું ખડે, કાકે લાગું પાય,
બલિહારી ગુરુ આપકી, ગોવિંદ દિયો બતાય.
ભગવાન કૃષ્ણ અર્જુનને ગીતા જ્ઞાન આપે પછી કહી દે ‘યથેચ્છ કુરુ’
- ભગવાન સારથી બન્યા, શસ્ત્રો વડે યુદ્ધ તો અર્જુને ખુદ લડવું પડે.

યત્ર યોગેશ્વર કૃષ્ણ, યત્ર પાર્થો ધનુર્ધર,
તત્ર શ્રી વિજયોર્ભૂવિ, ધ્રુવાનીર્તિ મતિમંમ્.

સ્વકર્મ કરો એ જ સ્વધર્મ, અને સ્વધર્મ નિભાવતા નિભાવતા પ્રભુ સ્મરણ થયા કરે એનું નામ ભક્તિ. સંસાર સાગરને સામે પાર પહોંચવાનું છે.

પ્રાર્થીએ

ડગમગતો પગ રાખ તું સ્થિર મુજ

દૂર નજર છો ન જાય,

આપ બળે માર્ગ જોઈને ચાલવા

હામ ધરી મૂઠ બાળ.

હવે, માંગું તુજ આધાર,

પ્રેમજ જ્યોતિ તારો દાખવી,

મુજ જીવનપંથ ઉજાળ.

અનેક ઘાટ છે, હોડી છે. સામે પાર જવું છે, પરમને પામવાનું લક્ષ્ય નિર્ધારિત છે. હોડીનું લંગર નહીં ઉઠાવીએ તો આખી રાત હલેસા માર્યા કરો, ત્યાંના ત્યાં - ઘાણીના બળદની જેમ ગોળ ગોળ ફર્યા કરો. નિરર્થક ઘંટી તાણ્યા કરો, દાણા ઓરો નહીં તો થાળામાં લોટ ક્યાંથી દળાઈને આવવાનો? એમ પાણી વલોવ્યા કરીએ તો માખણ મળવાનું નથી. રેતી પીલવાથી તેલ મળવાનું નથી.

દૂધમાં મેળવણ નાંખવું પડે. કર્મમાં ભક્તિનું મેળવણ પડે તો રૂપાંતર થઈ જાય દહીંમાં, પછી એને ગોળીમાં નાંખી વલોણાથી વલોવવું પડે.

યશોદામાતાની જેમ રોજે રોજનું નવનીત તો જ મળે. કાનુડાને નવનીત સાથે મીસરી જ ભાવે. પણ જે મળ્યું તે કાનુડાએ ક્યારેય એકલું નથી ખાવું. માંકડાને ગોપબાળને ખવરાવ્યું છે, વહેંચ્યું છે, ક્યારેય વેચ્યું નથી.

એમ સાધુસંતો - અરે સંસારીઓ સૌએ વલોણાની મનોમંથનની ક્રિયા કરવી પડે. સંસારને પહેલાં જાણો, પરખો, પછી જ્ઞાનને આત્મસાત્ કરવું પડે. ચર્ન કરવું પડે. તો જ જ્ઞાનામૃત પ્રાપ્ત થાય. સંતો અનેક મથામણને, તપસ્યાને અંતે મેળવેલા જ્ઞાનનો પ્રસાદ જનતાને આપે છે, પીરસે છે. એકલપેટા થઈ બેસી જતા નથી. જ્ઞાનનો પ્રચાર કરે છે.

વાદળ પાણીની વરાળ બનાવે. સભર બને, આકાશે ઊંચું સ્થાન મેળવે પણ પેટભરા નથી થતા. તરસી ધરતીને તૃપ્ત કરવા વરસવું જ પડે. ભાર ખાલી કરવો પડે, નિર્મળ બનવા, હલકા બનવા. એ વાદળનો કર્મયોગ છે. પછી જેને પલળવું હોય તે પલળે, અભાગિયા હોય તે કોરા રહી જાય. વાદળનું કર્મ છે વરસવાનું.

વાદળ ખાલી થશે તો ફરી ભરાશે, જળ વરસાવી દેશે તો ફરી નવી વરાળને સંગ્રહી શકશે. એમ સંસારી મનુષ્યે દાન કરી હળવા થવાનું છે. કૂવાનો કોસ, સંસારની ઘટમાળનું પ્રતીક છે. રૅટ ફરે, ઘડા ભરાય, પાણી થાળામાં ઠલવાય. ખેતીવાડી-ક્યારામાં ફૂલ ઝાડને હર્યાભર્યા બનાવે. ફરી ભરાય, ફરી ઠલવાય. એમ ભરાવું અને ખાલી થવું એ કુદરતી ક્રમ છે.

દરરોજ સૂર્ય ઊગે છે, સાંજે અસ્ત થાય છે, ફરી નવો સૂર્યોદય થાય છે. રોજેરોજનો સૂર્યોદય અનોખો. સવાર, બપોર, સાંજનો સૂર્ય અનોખો. પરિવર્તન એ જ સંસારનો નિયમ છે. નદી સતત વહેતી રહે છે, કલકલ કરતી. નહીં તો ખાબોચિયું બની ગંધાઈ રહે.

નદીનું લક્ષ્ય છે, સાગર મિલન. પરમ સુધી પહોંચવાનું લક્ષ્ય છે. માર્ગના અનેક અવરોધોને અવગણી એ લક્ષ્ય સિદ્ધ કરે છે, માર્ગમાં અનેક લોકોને, ગામોને સમૃદ્ધ બનાવે છે, હરિયાળા બનાવે છે.

પરોપકારાય તપન્તિ સૂર્ય,
પરોપકારાય વહન્તિ નદ્યાઃ
પરોપકારાય ફલન્તિ વૃક્ષાઃ
પરોપકારાય સતાં વિભૂતયઃ

મંદિરમાં જઈએ છીએ, પ્રભુના દર્શન કરવા. પ્રભુજી પાસે યાચક બનીને નથી જવું. પ્રભુ જેવા બનવું છે. પ્રભુને પ્રાર્થના કરીએ દ્રૌપદીની જેમ. આફતો ભલે સતત આવે, પ્રભુ તું પરીક્ષા કરતો રહેજે. સહાય નથી જોઈતી, તું પડખે ઊભો રહેજે. આફતો સામે લડવાનું બળ આપજે. આપણી લડાઈ આપણે સ્વયં લડવાની છે. યુદ્ધ જીતવા અર્જુને ખુદ હથિયાર ઉઠાવવા પડે. કૃષ્ણ સખા સારથી બની રથ હાંકે, શસ્ત્રો ન ઉપાડે.

સંસાર રણ સંગ્રામ છે. માતાપિતા, ગુરુ, માર્ગદર્શન આપે, દરેકના કર્મક્ષેત્ર નોખાનોખા, હથિયારો નોખાનોખા, દરેકની શક્તિ અનોખી, તમને જે કંઈ પ્રાપ્ત થયું છે તે પરિસ્થિતિને અનુકૂળ બની સર્વશ્રેષ્ઠ પરિણામ મેળવવા પુરુષાર્થ જાતે જ આદરવો પડે. તો જ સંસાર જીતાય.

સ્વધર્મે નિધનં શ્રેયઃ આર્ય સંસ્કૃતિ

સ્વમાં સ્થ થવાનું કહે છે, સ્વસ્થ રહેવું. પરિઘ ગમે તેટલો વિસ્તારતા જઈએ. કેન્દ્ર સ્થિર રાખવાનું છે. આત્મસ્થ થવાનું છે. ગુરુત્વ બિંદુમાંથી ખસ્યા તો પતન નિશ્ચિત છે. સ્વમાં સ્થ થવું તેનું નામ યોગ. યોગ કર્મસુ ઉચ્ચતે - યોગ એ જ કર્મ, કર્મ એ જ યોગ, યોગ, અને કર્મ એટલે ભક્તિ. ભક્તિ એટલે ફક્ત ભજન ગાવા એવું નહીં. પરમ સાથે પ્રીતિ. એ માટે સર્વ કંઈ સમર્પણ કરી દેવાની ભાવના. સમર્પણ કરવા માટે શૂન્ય થવું પડે. સૂક્ષ્માતીત અહમ્ને ત્યાગવો પડે. શૂન્યમાં ભળી જવા માટે શૂન્ય બનવું પડે. તો જ પરમની પ્રાપ્તિ શક્ય બને.

નરસૈયાએ ગાયું. ત્યાગ ન ટકે રે વૈરાગ્ય વિના. ગીતામાં શ્રી કૃષ્ણે કહ્યું ત્યાગીને ભોગવી જાણો. ત્યેન વ્યત્ય ભૂંજ થાઃ નરસૈયા મહેતાએ સંસાર ત્યાગ્યો નથી. સંસારમાં રહેવા છતાં વૈરાગી હતા. જળકમળ વત્.

**જળ મધ્ય જે છે પદ્મ, તેને સ્પર્શ નહીં લગાર
સંસારમાં લોપાય નહીં તે જાણ મારો દાસ.**

આપણે કાદવમાં કમળ થઈ ખીલવાનું છે. શુદ્ધતાનું પ્રતીક બનીને. અખૂટ શ્રદ્ધાનું પ્રતીક હતો નરસૈયો. ભલે અભણ હતો.

મોસાળું કરશે શ્રી હરિ -

મારી હૂંડી સ્વીકારો મહારાજ રે શામળા ગિરધારી.

એનું નામ શ્રદ્ધા.

સંસારનું નવનીત નીતારી અદ્ભુત અગમનિગમનું જ્ઞાન એ પામ્યો. પામ્યો તે પચાવ્યું અને પીરસ્યું જનસમાજને.

અખિલ બ્રહ્માંડમાં એક તું શ્રી હરિ

જૂજવે રૂપે અનંત ભાસે -

હું કરું હું કરું તે જ અજ્ઞાનતા

શકટનો ભાર જેમ ધ્યાન તાણો

બ્રહ્મ લટકા કરે બ્રહ્મ પાસે

હું હરિનો, હરિ છે મમ રક્ષક

એહ ભરોસો જાય નહીં.

કરના ફકીરી ફિર ક્યા દિલગીરી

સદા મગનમેં રહનાજી.

ચિત્ત તું શીદને ચિંતા ધરે

કૃષ્ણને કરવું હોય તે કરે.

જે ગમે જગતગુરુ દેવ જગદીશને

તે તણો ખરખરો ફોક કરવો.

એ શ્રદ્ધા, એ ભક્તિ, એ આસ્થા થકી, પ્રત્વાદ, ધ્રુવ વગેરે અવિચળ પદને પામી ગયા. કઈ યુનિવર્સિટીમાં ભણવા ગયા હતા આ બધા ભક્તો. જ્ઞાન બહારની યુનિવર્સિટીમાંથી મેળવવાની જણસ નથી. અંતરમંથનથી મેળવવાનું છે. જાતને જાણવી પડે, પરખવી પડે. જાતને જાણી તેણે જગતને જાણ્યું. પ્રત્યેક જીવાત્મા શિવાત્મા બની શકે. આપણે તો પરમાત્માના અંશી છીએ. આત્મસ્વરૂપ છીએ. શિવોહં, શિવોહંનો જાપ કરીએ. અહં નિર્વિકલ્પો, નિરાકાર રૂપો.

મનોબુદ્ધ અહંકાર ચિત્તાની નામ:

સ્વભાવે બુદ્ધિથી મુજ મન વિષે ભાવ જ સ્મરું
કરું જે કાયાથી, મન, વચન, વાણીથી ઉચરું
કૃતિ ઇન્દ્રિયોની મુજ મન વિશે ભાવ જ સ્મરું.
ક્ષમા દૃષ્ટે જોજો, તુજ ચરણમાં નાથજી ધરું.

કાચેન વાચા મનસેન્દ્રિયૈર્વા

બુદ્ધયા યાતમના વા પ્રકૃતે સ્વભાવાત્

કરોમિ યદ્યત સકલં પરસ્મે

નારાયણાયેતિ સમર્પયામિ.

આ સઘળું કોણે લખાવ્યું, કોણે લખ્યું ?

પ્રભુ તારા હાથનું હું રમકડું.

આત્મા સત્ ચિત્ આનંદ છે તો પછી આ બધો વિષાદ કેમ ? શ્રદ્ધા નથી, સંતોષ નથી. અનાસક્તિ ભાવ નથી. કર્મનો સિદ્ધાંત જાણીએ છીએ બધા, પણ પચાવ્યો નછી. સમજ્યા નથી.

નેતિ નેતિ

હું કોણ છું ? સનાતન પ્રશ્ન. સાચો જવાબ હજુ કોઈને જડ્યો નથી. આત્મમંથનનો વિષય છે.

અનેક વર્ષોની તપસ્યા પછી પણ ઋષિ મુનિઓને જવાબ જડતો નથી. નેતિ નેતિ કહી દીધું.

એ માટે સૂક્ષ્માતીત બનવું પડે.

કહે છે કબીર,

કીડીના પગમાં પહેરેલા ઝાંઝરનો નાદ પણ સાંભળી શકાય. જો અનહદનો નાદ સંભળાય તો. એ માટેની યોગ્યતા, પાત્રતા કેળવવી પડે. જીવ માત્ર અધિકારી છે. મનુષ્ય ભવમાં કશું અશક્ય નથી. અધિકાર માંગવાથી ન મળે. મેળવવો પડે, કેળવવો પડે.

ફળિયું

અમારા ફળિયામાં આંબો ને આંબલી. આંબો મીઠો ને આંબલી ખાટી. ફળિયાનાં આવા ખટમીઠાં સંસ્મરણો સ્મરણપટ પર સદા રમ્યા કરે. કતપર નામનું નાનું એવું ગામડું અમારું વતન બધાના ડેલીબંધ ઘર. ઘરના આગળના ભાગમાં મોટું ફળિયું. ફળિયામાં લીમડો, પીપળો, આંબા, આંબલીના ઝાડ. ઝાડની ડાળીઓ પર બાંધેલા હીંચકે ઝુલીએ. પરિવાર વસ્તારી એટલે ફળિયું ગૂંજતું ને ગાજતું. ફળિયું એક પણ એના રૂપરંગ અનેક.

સવારના પહોરમાં સૂરજ નારાયણ પધરામણી કરે એ પહેલાં દાદા દાદી ફળિયામાં બાંધેલી ગાયને દોહે, બોઘરણું ભરીને દૂધ કાઢે, પ્યાલો ધરીને અમે સૌ ઊભા રહીએ. હૂંફાળું, તાજું દૂધ ગટગટાવી જઈએ, હોઠ પર મૂછું મૂછું થઈ જાય.

છોકરાઓ છોકરીઓ પાટીપેન લઈ ભણવા બેસી જાય. નાના છોકરાઓ ફળિયામાં હડિયું કાઢે, ભાભુ ફળિયું વાળે, પાણી છાંટે, ઊંબરો પૂજે, રંગોળી પૂરે અને ફળિયાના તુલસી ક્યારે દીવો પ્રકટાવાય. બપોરે ફળિયામાંથી ઓશરી પર તડકો આવી પૂગે અને રોંઢાટાણું થાય. બપોરે સૂમસામ લાગતું ફળિયું સાંજ પડે ને ગાજતું થઈ જાય. નિશાળેથી ઘરે આવીએ, ઘરમાં દફતર ફગાવીને દોડીએ ફળિયામાં. હુતુતુને સંતાકુકડી, આઠ પગથિયાં ને પકડદાવ, ગીલ્લી દંડા ને ભમરડા. જાત જાતની રમત રમીએ હો હલ્લા.

છોકરાઓ કોઈના ગાંજ્યા ન જાય. કપડાં ધૂળ ધૂળ થઈ જાય. પડીએ, વાગે, પગ છોલાય, લોહી નીકળે ફળિયાની ધૂળ હાથથી ચાળીને લગાડી દઈએ. મટી જાય. લડીએ, ઝઘડીએ, મા પાસે ફરિયાદ કરીએ. મા કહેતી કે ફળિયાનો ઝઘડો ફળિયામાં પતાવો. ઘરમાં લાવવાનો નહીં.

ફળિયું એટલે રંગબેરંગી મોજમઝાથી ભરેલું મનગમતું આંગણું. યાદ નથી, અમે ઘરમાં કેટલું ટકતા? મોટા ભાગે ફળિયામાં જ ફર્યા કરતા, ઘરમાં ટાંટિયો ટકે તો ને! બહારથી આવીએ, દોડીને ઘરમાં જઈ પાણિયારેથી કળશિયો ભરીને પાણી ગટગટાવી જઈએ પછી દોડીને પહોંચી જઈએ ફળિયામાં. ભેરુઓ રાહ જોઈ બેઠા હોય.

મોટા થયા, એ જ ફળિયામાં ક્રિકેટ રમ્યા. ઘરના વડિલોનું સ્થાન સવાર સાંજ ફળિયામાં, આંગણામાં. સાંજ પડે, મા ફળિયું વાળે, બાપા પાણી છાંટે, ધૂળાટો બેસી જાય, બપોરનું ધખધખેલું આંગણું ટાઢું પડે. અંધારું થાય એ પહેલાં વાળુ પતાવી દેવાનું. રીંગણાનો ઓળો ને બાજરીનો રોટલો, લસણની ચટણી. ધરાઈને ખાઈએ, ઝાપટી જઈએ. ફળિયામાં ખાટલા ઢળાય.

વહુઆરુઓ ભરતગૂંથણ લઈ ઓશરીમાં આણું ઓઢીને બેઠી હોય. કાન દઈ વાતો સાંભળતી હોય. અને વડીલોનો ચોરો જામે. સગાવહાલા, અડોશી પડોશીનો અડો-દરબાર જામે. ગામ આખાની ચોવટ મંડાય. ફળિયામાં બેસવું એટલે જાણે હાશકારો. અજવાળિયાના દિવસોમાં આકાશમાંથી ચાંદાની ચાંદની રેલાતી હોય, આખા દિવસનો તાપ તડકો વેઠીને ફળિયું ઠંડા પવનની શીતળ લહેરખીની ટાઢક પથરાવી દે.

ઉપર ખુલ્લું આકાશ. ફળિયું એટલે જાણે હૃદયની વાતો કળી જાય એવું મિત્ર. સમય કાળનો પ્રવાહ વહી જાય, એમ હવે ફળિયું પોતે જ પાણીની જેમ ખળખળ વહી રહ્યું છે. ફળિયું એટલે પરિવારના જુદી જુદી વ્યક્તિઓના ભાવવિશ્વને સાંકળતું એક માત્ર સાધન.

આ ફળિયામાં અમે નાનપણમાં રમ્યા, ખેલ્યાં, લડ્યા, ઝઘડ્યા, ભણ્યાં. ફળિયામાં ઝાડની ડાળીઓ પર ઝૂલ્યાં, નાનપણમાં ઘોડિયામાં હીંચ્યા. આ ફળિયામાં અમે બધા પરણ્યા - સૌના લગ્નમંડપ બંધાયા. આ જ ફળિયામાંથી બેનોને સાસરે વળાવી. અને દાદી દાદી, માતાપિતાની અર્થી ઊઠી. આ ઘરની જેટલી માયા, એથી અધિક અમને ફળિયાની માયા.

શહેરમાં ભલે મોટા ફ્લેટમાં વસ્યા. પણ ફળિયાની રોનક ક્યાં? બાળકોનું બચપણ ઝૂંટવી લીધું છે શહેરના આલીશાન મકાનોએ. રમવા માટે પ્લેગ્રાઉન્ડ, ફળિયું જ નથી તો પાદર ક્યાંથી મળવાનું? આખો વખત પુસ્તકીયું ભણતર. મોકળા મને, ઉઘાડા પગે દોડાદોડી કરીએ એવું ફળિયું ક્યાં મળવાનું?

આપણી પ્રજાને ફળિયું, ઓશરી ને પાણિયારું શબ્દના અર્થ જ ખબર નથી તો પછી એની મજા માણવાનું એમના ભાગ્યમાં ક્યાંથી? ફળિયામાં ઢાળેલા ખાટલામાં દાદા દાદીના ખોળામાં માથું મૂકી, સાંભળેલી પરીઓની કે રાજકુમારની વાતોની મજા ક્યાંથી માણી શકવાના, આપણ સંતાનો!

વતનનો ઝુરાપો, ફળિયાનો ઝુરાપો અભિશાપ બની કોરી ખાય છે હૈયાને.

પરોપકારાય

મારા શરીરમાં લોહી ફરે છે, હાડકાં છે. સૌંદર્ય છે, સૌજવ છે. શું એ સર્વ કંઈ મારું છે? કોનું આપેલું છે? સર્વ કંઈ ઇશ્વરદત્ત છે. જે આપણું જ નથી તો પછી એનો રાગ કેવો? એનો મોહ કેવો? એનો ગર્વ શાને?

સાધુ સંતો, મહંતો સાધના કરે, જ્ઞાન પામે. શું એ સૌ કંઈ પોતાના માટે છે? સાધના, આત્મકલ્યાણ અર્થે છે પણ સર્વકલ્યાણ માટે એનો ઉપયોગ ન થઈ શકે તો એ સાધનાનો અર્થ શો? જે કંઈ સત્ત્વ, સત્ય તમે પામો છો, એનો સ્વાદ અન્યને ચખાડીએ. સમાજકલ્યાણ અર્થે એનો વિનિયોગ થવો જ જોઈએ. યશોદા માતાને કૃષ્ણ પ્રત્યે રાગ હતો, અપત્ય ભાવ હતો. દધિમંથન કરી દરરોજ તાજું નવનીત ઉતારતા. પણ કૃષ્ણે કદી તેને એકલા એકલા આરોગ્યું નથી. માંકડા, ગોપબાળો વચ્ચે વહેંચીને ખાધું છે. તથા ગોપીઓની ગોરસ મટકી ફોડી છે, કારણ પોતાના ગામના, ઘરના સંતાનોને ભૂખ્યા રાખી મથુરામાં શ્રીમંતોમાં વેચીને પૈસા - આર્થિક ઉપાર્જનનો હેતુ હતો. તેમ આત્મમંથન કરી જે કંઈ સાર, તત્ત્વ પામ્યા તે અન્યને, પ્રબુદ્ધ, અબુદ્ધજનો વચ્ચે લહાણી કરવી એ સાધુધર્મ છે. ઉચિત ઉપયોગ છે. મહાવીર બુદ્ધ, મીરાં, નરસિંહ, અખો જે કંઈ તત્ત્વજ્ઞાન પામ્યા તે તેમણે જનસમાજને સરળભાષામાં પીરસ્યું છે, જનકલ્યાણ અર્થે. પ્રસિદ્ધ ખાતર નહીં. તેથી જ તો આજ પર્યંત જન હૃદયમાં તેમનું નામ ગૂંજી રહ્યું છે. અમરત્વ પામ્યું છે.

ઇશ્વરકૃપા થકી જે કંઈ પામ્યા તે અન્યને પમાડવું, એ માનવ ધર્મ છે. આપણી પાસે જે કંઈ છે, એની પ્રભાવના કરવી, લહાણી કરવી. સર્વ કંઈ નાશવંત છે. કાળક્રમે વિલીન થવાનું છે તો જે કંઈ છે તેનો યથાયોગ્ય સુપાત્રે વિનિયોગ કરવો જોઈએ.

પરોપકારાય ફલંતિ વૃક્ષાઃ,
પરોપકારાય વહન્તિ નદ્યાઃ,
પરોપકારાય સતાં વિભૂતયઃ

અન્યના દુઃખ મારા બને, એના તાપથી હું તપું. એને મારા સુખની ભાગીદાર બનાવી, સહભાગી બનાવી, થોડી સુખ-શાતા અર્પી શકું તો જ મારા મનુષ્ય જીવનની સાર્થકતા.

આપણે જે કંઈ છીએ, એમાં માબાપનું બલિદાન છે, અડોશી-પડોશી, મિત્રો, ગુરુજનો, સમાજનો અમૂલ્ય ફાળો છે. આપણા જીવનઘડતરમાં તો પછી એ સૌનો હિસ્સો છે આપણી કમાણીમાં અને એટલે જ તો આપણી સંસ્કૃતિમાં દાનનો મહિમા વર્ણવ્યો છે. દાનને હસ્તનું આભૂષણ ગણાવેલ છે.

દાન, ભોગ, બલિદાન એવું મોટું નામ ત્યાગને આપવાની જરૂર નથી. ત્યાગ કરવાની ભાવનાથી મન વિશાળ બને, નિર્મોહી બને. હૈયામાં દયાભાવ, ઋજુતા વિકસે. ત્યાગીને ભોગવી જાણો.

પોતાનો રોટલો પોતે ખાઈએ તે વિકૃતિ પ્રકૃતિ.
પરાયાને ખવડાવીએ તે સંસ્કૃતિ.

ધીના ઠામમાં ઘી

સ્ત્રીને મન પતિ એટલે એનું સર્વસ્વ, પરમેશ્વર. હેમા જયની પત્ની બનીને એના ઘરમાં આવી. તેણે પોતાનું અસ્તિત્વ સાસુ સસરાની સેવામાં, બે બાળકોના ઉછેરમાં ઓગાળી દીધું. પતિ જયની એ સહધર્મચારિણી બની રહી. જયના ગમા, અણગમાને પોતાના બનાવી લીધા. બાળકોને ભાવતું, પતિને મનગમતું અને વડીલોને ફાવતું ખાવાનું બનાવે. સાસરિયામાં સૌ એની ઇજ્જત કરતા. સાસુજીની વહુને બદલે દીકરી બની રહી. વહુ લાવવી તો હેમા જેવી. સૌ જયની અદેખાઈ કરે. હેમા જયના સંસારમાં ગોઠવાઈ ગઈ. સમયસર બધાને ખાવાનું મળે, ઘર સાફસૂથરું રહે, મહેમાનોની આગતાસ્વાગતા થાય, સાસુ સસરાની સરભરા થાય, સગવડો સચવાઈ રહે. હેમાએ પોતાની યુવાની સીંચી દીધી, જયના પરિવારના પાયાને સુદૃઢ કરવામાં. હેમા માનતી કે હું જે કંઈ કરું છું તે મારા કુટુંબ માટે કરું છું, એને ત્યાગ જેવું મોટું નામ આપવાની જરૂર નથી. પ્રત્યેક સ્ત્રી આવું કરતી જ હોય છે. કર્તવ્ય સમજીને. સ્ત્રી પોતાના પરિવારની ધરી બની રહે છે, જેથી તેનો સંસાર સરળ રીતે ચાલી શકે.

હેમાના માતાપિતાને સંતોષ હતો કે દીકરી એના સાસરે સુખી છે, એના ઘરસંસારમાં ઓતપ્રોત થઈ ગઈ છે. હેમા પરણીને સાસરે આવી પછી એકે દિવસ પિયર રહેવા ગઈ નથી, પોતાની ફરજ સારી રીતે બજાવે છે. લકવાગ્રસ્ત સાસુને એકલા મૂકી કેવી રીતે જઈ શકે ?

પતિ જય ધંધાર્થે દેશપરદેશ ફરતો રહે છે. બાળકોની સ્કૂલ, ઇતર પ્રવૃત્તિઓ સમરસ થઈ ગઈ છે જીવનમાં. હેમા ગ્રેજ્યુએટ છે, ધારે તો કેરિયર બનાવી શકે, નોકરી કે કામધંધો કરી શકે પણ જય સારા એવા પૈસા કમાય છે. ઘરમાં પૈસા કરતાં પ્રેમ-જતનની વધુ જરૂર છે. હેમાએ ઘરની સંપૂર્ણ જવાબદારી સ્વીકારી લીધી છે. તેથી તો જય કુટુંબ પ્રત્યે

નફીકરો બની, ગામપરગામ ફર્યા કરે છે, ધંધાનો વ્યાપ વિસ્તારી શક્યો છે.

હેમાને પોતાના આગવા શોખ હતા, સંગીત, નૃત્યના. માતાપિતા તરફથી દરેક સ્ત્રીને સમજાવવામાં આવે છે. વર અને ઘરની પસંદગી એક વાર કરી, એના થઈને રહેવાનું. અંગત મોજશોખ હૈયામાં ધરબી દેવાના. પરણ્યા પછી સ્વતંત્રતા રહેતી નથી. અને હેમાએ એ જ રીતે પોતાની જીવનચર્યા ગોઠવી દીધી. પ્રેમાળ પતિ છે, મા બાપ સમાન સાસુ સસરા છે, બે બાળકો છે, ઘરબાર છે. પૈસેટકે સુખી છે. કોઈપણ સ્ત્રીને બીજું આથી વધુમાં શું જોઈએ !

અચાનક એક દિવસ જયે ઘરે આવીને હેમાને કહ્યું, મારે તારી સાથે થોડી અંગત વાતો કરવી છે. બેડરૂમનો દરવાજો બંધ કરી, એકી શ્વાસે બોલી ગયો, હેમા, હું તારી ઇજ્જત કરું છું, તારો અહેસાનમંદ છું. પણ તરલાને પ્યાર કરું છું. છેલ્લા બે વર્ષથી અમે કેમ્પ્સ કોર્નર પર એક ફ્લેટ લીધો છે. અમે ત્યાં રહીએ છીએ, હું વારંવાર ત્યાં જતો હતો પણ હવેથી તરલા સાથે કાયમ રહેવા જવાનું નક્કી કરી લીધું છે.

તને હું દુઃખી કરવા માંગતો નથી. આપણા પરિવારના ભરણ પોષણની જવાબદારી હું સ્વીકારું છું. પૈસે ટકે તને કોઈ તાણ-ખેંચ અનુભવવી નહીં પડે.

જય સંપૂર્ણપણે બદલાઈ ગયો છે. હેમા પ્રત્યે બેવફા નીવડ્યો છે. એ ભૂલી ગયો કે આજે પોતે જે સ્થાન પર છે ત્યાં પહોંચવા માટે એની પત્ની હેમાએ કેટલો ભોગ આપ્યો છે ? હવે એને તરલા સ્માર્ટ લાગે છે. પાર્ટીઓમાં સાથ આપી શકે એવી ગ્લેમરસ લાગે છે. કેટલી સહેલાઈથી એ બોલી શક્યો કે હવે મને છૂટાછેડા જોઈએ છે. એની સાથે રહેવા જવાનો છે. પણ હેમા માટે એ એટલું સહજ થોડું હોઈ શકે ? જયને એ પોતાનું સર્વસ્વ માનતી હતી. એના ઉપર પોતાની જિંદગીનો સંપૂર્ણ આધાર હતો, સલામતી હતી. હવે એ માણસે નક્કી કરી નાંખ્યું છે કે એ બીજી સ્ત્રીને અપનાવી લેશે. હેમાના સન્માન ઉપર આ કુદારાઘાત હતો એનું અસ્તિત્વ જાણે જોખમમાં આવી પડ્યું.

જેનો હાથ પકડી હેમા આ ઘરમાં આવી હતી, એ વર જ હવે પોતાનો રહ્યો નથી. પરિસ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે. હવે બે રસ્તા છે. પરિસ્થિતિ સાથે સમાધાન કરી લેવું કે પછી ઘર છોડવું. એની મનોદશા વિચિત્ર થઈ છે. શું કરવું? કોને કહેવી હૃદયની વ્યથા? પતિ લગ્નત્તર સંબંધમાં લપસી પડ્યો છે, એને અટકાવી શકાય તેમ નથી.

માબાપને કહે તો એમને દુઃખ થાય. સાસુ સસરાનું શું? સંતાનોનું ભાવિ શું?

જયને ડાયવોર્સ જોઈએ છે. પોતે ન આપે તો યે શું? તરલા સાથે લીવ ઇન રીલેશનશીપથી રહી શકશે. રહે જ છે ને બે વર્ષથી સાથે. છૂટાછેડા આપી દે તો જયને મનફાવતું થઈ જાય. પોતાનું સ્થાન સમાજમાં શું? કેવું? બધા સગાવહાલા કઈ નજરે જોતા થઈ જશે?

એનું દિલ તૂટ્યું છે. એક દિલ તૂટે ત્યારે સંબંધો વેરવિખેર થઈ જાય. કુટુંબ તૂટી જાય. સ્ત્રી સન્માનની ભાવના નંદવાઈ જાય. જયને હેમાએ સાચા હૃદયથી ચાહ્યો છે. પોતાની પ્રિય વ્યક્તિને દુઃખી કરવી નથી. એણે સામેથી લગ્ન સંબંધ તોડવાનો નિર્ણય કરી લીધો છે. એ પુરુષ છે, એને અધિકાર છે. પણ હેમાને માટે કુટુંબનું બંધન છે. પરિવારની લાજ છે.

હેમા પાસે હવે કોઈ ઉપાય બચ્યો નથી. એણે સાસુ સસરાને હકીકતથી વાકેફ કરવા જ પડે. એની પાસે વિકલ્પો નથી.

જય કહે છે, હેમા તું તરલાને મારી બીજી પત્ની તરીકે અપનાવી લે. હું બંને ઘર ચલાવીશ. ના, હેમાને મંજૂર નથી. આજે જયને તરલાનો સુંવાળો સહચાર પસંદ છે. તરલા જયના માબાપને સ્વીકારવા તૈયાર નહીં જ થાય. જય-હેમાના બાળકોની એ મા નહીં જ બની શકે. જયને દૂધ દહીંમાં બંને બાજુ પગ રાખવો છે. કાલે તરલા સાથે નહીં ફાવે તો? તો જાણે હેમા તો છે જ ને! હેમાની આવી બેધારી તલવાર પર ચાલવાની તૈયારી નથી. પોતાના રાજ્યમાં અન્યનો પ્રવેશ એને કબુલ નથી. એનો પોતાનો ઊભો કરેલો સંસાર છે. જય કહે છે. હેમા forward વિચારો અપનાવ.

અમેરિકામાં ડીવોર્સ લેવાય પછી પણ ex wife, EX. Husband ના Relations ચાલુ રહે છે. એકબીજાના સંતાનોને મળે છે. હેમા જૂનવાણી નથી. પણ એ ભારતીય સંસ્કૃતિના રંગે રંગાયેલી નથી. અમેરિકન પાશ્ચાત્ય કલ્ચર તેને પસંદ નથી. સ્વતંત્રતાને નામે સ્વચ્છંદતાને પોષવી નથી, મુક્ત સહચારની એ હિમાયતી નથી.

બાળકોને લઈ અલગ રહી શકાય. હેમા ભણેલી છે. કમાઈ શકે તેમ છે. બાળકોને ભણાવી ગણાવી તૈયાર કરી શકે. પછી સાસુ સસરાનું શું થાય? પોતાના પરિવારથી એ કટઓફ થઈ જાય. સંબંધોનો સેતુ તૂટી જાય.

બે બાળકો સાથે માબાપને ત્યાં જવાનો સવાલ જ પેદા નથી થતો. બાળકોને જયને ભરોસે કે સાસુ સસરાને ભરોસે છોડવા નથી. સંતાનો માની છાતીએ વળગેલા જ હોય. વાંદરું પણ પોતાનું બચ્ચું છાતીએ વળગાડી ફરતું હોય.

હેમાએ સાસુ સસરાને હકીકત જણાવી, એમની સલાહ લેવાનું ઉચિત સમજ્યું. સાસુ સસરાએ તો સાફ કહી દીધું કે જય દીકરાના નામનું અમે નાહી નાંખશું. હેમા તને પુત્રવધૂ નહીં, દીકરી ગણી આ ઘરમાં લાવ્યા છીએ. તારે આ ઘર છોડી ક્યાંય જવાનું નથી. અમે હજુ ઘરડા થયા નથી. બાળકોને સંભાળી લઈશું. દીકરો નાલાયક નીવડ્યો એનું અમને દુઃખ છે. સુખે દુઃખે આપણે સાથે રહીશું. આ ઘર તારું છે. તું અમારી છે.

જયને છૂટાછેડા લેવા છે પણ સહી કરતી નહીં એ કાગળો ઉપર. ઇશ્વર તારી કસોટી કરી રહ્યો છે. અમને વિશ્વાસ છે કે અમારી દીકરી એ કસોટીમાંથી પાર ઉતરશે જ. તું જ આધારરૂપ છે. આ કુટુંબને ફરી બેઠું કરવા માટે.

દીકરો નાદાનીથી કુટુંબના તાંતણા તોડવા બેઠો છે. અમે વડલાના થડ સરખા અડીખમ બેઠા છીએ. તમે ડાળી ડાંખળા હલી જાઓ પણ અમે એમ કોઈને હલવા નહીં દઈએ. કુટુંબની પ્રતિષ્ઠા જાળવવી તારા હાથમાં છે. સંયુક્તપણે રહીશું તો ટકી રહીશું.

સંયુક્ત કુટુંબની સ્થિરતાની ધરી સમી સ્ત્રીમાં સમતા, ધૈર્ય, સહનશીલતા હોય તો કુટુંબને ઊંની આંચ પણ ન આવી શકે. જીવનમાં ભરતી ઓટ આવે, ડરી જવું નથી, વટનો સવાલ બનાવવો નથી. કુટુંબને તારાજ થતું બચાવી લેવાની તાકાત ઇશ્વરે સ્ત્રીને બક્ષી છે. કુટુંબના સભ્યોના દોષોને દરગુજર કરી દઈએ તો જ પ્રેમભાવના જળવાઈ રહેશે. ગીતામાં કુળધર્મને શાશ્વત અને સનાતન કહ્યો છે. કુટુંબની અખિલાઈ તૂટશે તો વિભક્ત ભાવના વિસ્તરવા લાગશે. પરિવારને વેરવિખેર થતો બચાવી લેવાની કળા તારે હસ્તગત કરવી પડશે. તારું આત્મસન્માન ચોક્કસપણે ઘવાય પણ હૃદયને ખુલ્લું રાખી, કુટુંબની એકતાને જાળવી રાખજે બેટા.

દીકરાની જીદ-નાદાનીને કારણે કુટુંબ કલેશ અને કોલાહલનું કેન્દ્ર બની જશે. તારી ધીરતા અને સ્થિરતા જ આ કુટુંબની પ્રતિષ્ઠા જાળવી શકે. અમે તારા જીવનમાં વમળો પેદા થવા નહીં જ દઈએ. દીકરાની અવળમતિને સદ્મતિમાં ફેરવી નાંખીશું, આપણે સાથે મળીને. એને એની ભૂલનો અહેસાસ થશે જ એક દિવસ.

બન્યું પણ એવું જ. તરલાને એમ હતું કે પોતે હેમાને ઘર બહાર કાઢી પોતે ઘરની સ્વામીની બની જશે. જય એના કહ્યામાં આવી ગયો છે. ઘરડા સાસુ સસરા માટે વૃદ્ધાશ્રમનો રસ્તો છે જ. એણે એગ્રીમેંટ બનાવ્યું. જયને સહી કરવા કહ્યું. બધી મિલકત પોતાના નામે કરાવી લેવી હતી.

જય ચોંક્યો, તરલાની દાનતનો ખ્યાલ આવી ગયો. ક્યાં હેમાની શાલીનતા અને ખાનદાની. માબાપને જાળવે છે કોઈ પૂર્વ શરત વિના. લગ્નજીવન કંઈ કરાર થોડા છે? કે ફાવ્યું ત્યાં સુધી ઠીક. હવે એ મનોમન હેમા સાથે તરલાની સરખામણી કરવા લાગ્યો. તરલા વામણી પૂરવાર થઈ. સ્વાર્થ ભાવનાની નરી મૂરત દેખાઈ આવી તરલા. જયને પોતાની ભૂલ સમજાવા લાગી.

રતન જેવી પત્નીને છોડી પોતે કથીર જેવી તરલા તરફ કેમ મોહી પડ્યો? હેમા વર્ષોથી સંસાર નિભાવી રહી છે. આવા સુખી સંસારને

પોતે જ જાતે પણ પર કુહાડા મારી છિન્નભિન્ન કરવા બેઠો છે. તરલા તરફનું વળગણ ઓછું થવા લાગ્યું અને જય હાર્યો થાક્યો ઘર ભણી પાછો વળ્યો.

હેમાને સાસુ સસરાએ સમજાવી કે સવારનો ભૂલ્યો માણસ સાંજ પડે ઘરે પાછો ફરે તો એની ભૂલ માફ કરી દેવી જોઈએ. અમને ખાત્રી જ હતી કે ખોટો રૂપિયો પાછો ફરશે. તારા વિના એને કોઈ સાચવી શકશે નહીં. અને આમ ધીના ઠામમાં ધી પડી ગયું. હેમાનો ઘરસંસાર વિખેરાઈ જતો બચી ગયો.

પુરુષનું મન ચંચળ હોય, ભ્રમરવૃત્તિનું. એક ફૂલ પરથી બીજા ફૂલ પર ભટકે. જ્યારે સ્ત્રીમાં સ્થિરતા હોય, ધીરતા હોય.

પીકચરમાં બતાવાતું હોય છે, પતિ, પત્ની ઔર વો. આ વો કોઈના સુખી સંસારમાં આગ લગાડતી હોય છે. આપણી સંસ્કૃતિમાં લગ્ન એક પવિત્ર બંધન ગણાય, કરાર નહીં કે હાલતા, ચાલતા ફોર કરી દેવાથી સુખી લગ્નજીવન એ કુટુંબના સુખશાંતિની ધરી છે. અને તેથી જ ગૃહસ્થાશ્રમને ધન્ય ગણાવાયો છે.

સંસારનું પોત

સંબંધોના તાણાવાણા થકી આ સંસારનું પોત વણાયેલું છે. જેમ બગીચામાં રંગબેરંગી ફૂલો ખીલે. દરેકના રંગરૂપ, સુગંધ અનોખા. કોઈમાં સુગંધ હોય તે પમરે અને કોઈ ફક્ત શોભાના હોય, સુવાસ વિનાના.

એમ સંસારમાં વિવિધ પ્રકારની પ્રકૃતિના માનવો હોય. માનવ સમુદાય થકી તો સંસાર શોભે. પરસ્પરના લેવડદેવડ, હેતુપ્રીત, સારસંભાળ થકી સંસાર નભે છે. ઇશ્વરે પ્રત્યેક જીવ-પશુપંખી, માણસના હૃદયમાં દયાભાવ, મમતા, કરુણાના બીજ રોપેલા છે. સંપ અને સહકાર વડે સૌનો વ્યવહાર ચાલુ રહે છે. અન્યોન્ય એકબીજાની સહાય વડે જીવન વ્યતીત કરતા હોય છે. કોઈ ને કોઈ આશ્રયદાતા મળી રહે, જીવનદાતા મળી રહે. પ્રત્યેક જીવ કોઈના ને કોઈના પરોપકાર વડે ફૂલતો ફાલતો પાંગરતો રહે છે. પ્રત્યેક જીવમાં માતૃત્વ પાંગરતું હોય છે. પોતાના જ પ્રત્યે મમતા હોય, એવું નથી. અન્યને મુસીબત વખતે મદદરૂપ થવું એ જીવ માત્રનો સ્વભાવ છે.

કોઈ માંદુસાજું હોય, ઘરના તો એની સેવા ચાકરી કરે જ પણ અડોશી પડોશી, સગાવહાલા સૌ પડખે આવીને ઊભા રહે, આશ્વાસન આપે, મદદરૂપ થાય, કમ સે કમ ખબર અંતર પૂછે તો યે દુઃખ હળવું બની જાય. માણસ હંમેશા પ્રેમભૂખ્યો હોય છે. કવિ કહે છે, હું માનવ બનું તો યે ઘણું.

આદમી હૂં, આદમી સે પ્યાર કરતા હૂં. માનવ અવતાર મળ્યો છે તો માણસાઈ કેળવવાની છે. કોઈના દુઃખ દર્દમાં સહાનુભૂતિ દાખવી મદદરૂપ થવાની આપણી ફરજ છે. મધર ટેરેસા માનવતાનું જીવંત પ્રતીક હતા. પારકા દુઃખે દુઃખી થતા. અજાણ્યા હોય એવાની પણ પીડાને હળવી કરવા મદદરૂપ થતા. નરસૈયાએ ગાયું કે ‘પરદુઃખે ઉપકાર

કરે તો યે મન અભિમાન ન આણે રે - વૈષ્ણવજન તો તેને રે કહીએ, જે પીડ પરાઈ જાણે રે.’ સંસારમાં આવા પારકી છઠ્ઠીના જાગતલ ઘણા માણસો હોય છે, એમના સત્કાર્યો થકી સંસાર જીવવા લાયક બની રહ્યો છે. યથા શક્તિ, યથા ભક્તિ માણસ અન્યને મદદરૂપ બનતો જ રહે છે કારણ એના હૃદયમાં કરુણા, ઋજુતાનો સ્ત્રોત વહી રહ્યો હોય છે. અને એને કારણે જ પૃથ્વીલોક સ્વર્ગલોક સમો બની રહ્યો છે. પરોપકારાય સતાં વિભૂતયઃ પરોપકાર કરો, પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય, સ્વર્ગના સુખ મળશે. પરોપકારનું બીજું નામ ધર્મ.

માણસ પાસે અઢળક પૈસો થઈ જાય, એ અભિમાનમાં રાચે કે મને કોઈની જરૂરત નથી પડવાની. એ મિથ્યાઅભિમાન છે. માણસને ચપટી ધૂળની પણ જરૂરત પડે. સમજવું રહ્યું કે આપણે સામાજિક વ્યક્તિ છીએ. માબાપ, ભાઈ બહેન, પડોશી, મિત્રો, ગુરુજી, અનેકની સહાયથી આપણો સંસ્કારિષ્ટ ઘડાયો છે. અનેકના ઉપકારો મેળવ્યા છે. અનેકની દુઆઓ કામ લાગી છે. મને ઘણાનો ખપ પડ્યો છે તો મારે પણ અન્યને મદદરૂપ થવાનું છે.

કેટકેટલાના અહેસાન છે આપણા ઉપર. માબાપે જન્મ આપ્યો, સુતારે ઘોડિયું ઘડ્યું, વણકરે વસ્ત્ર બનાવ્યું, ખેડૂતે અનાજ પકાવ્યું, ગાયે દૂધ આપ્યું, ગુરુએ શિક્ષણ આપ્યું. આપણે કેટલાનો ઉપકાર માન્યો? એ જ રીતે અન્યને મદદરૂપ થવાની આપણી ફરજ છે. કોઈ ઉપકાર માને એવી અપેક્ષા રાખ્યા વિના. એક પણ શબ્દ બોલ્યા વિના, વ્યર્થ વાણી વિલાસ કર્યા વિના મૌનભાવે. સાક્ષીભાવે, કર્મફળની અપેક્ષા રાખ્યા વિના સત્કર્મો કરતા રહેવાનું છે. મધર ટેરેસા માનવતાનું જીવંત જાગતું ઉદાહરણ છે. આપણી આસપાસમાં આવી અનેક પરોપકારી વ્યક્તિઓ વસે છે, જે મૂંગેમૂંગા સેવા ભાવનાથી અન્યને મદદરૂપ થાય છે. કોઈનું કંઈ ભલું કર્યું - એના ઢંઢેરા પીટવાની જરૂર નથી.

મૈત્રીભાવનું પવિત્ર ઝરણું મુજ હૈયામાં વહ્યા કરે, ભલું થાઓ, સકળ વિશ્વનું, એવી ભાવના લહ્યા કરે.

પર સેવા કરવામાં અનેરો આનંદ પ્રાપ્ત થાય. શબ્દ ઉચ્ચાર્યા વિના

જે માનવતાની જ્યોત જલતી રાખી શકે એના વ્યક્તિત્વની સુગંધ શાશ્વતકાળ સુધી પ્રસરતી રહે. સત્કાર્ય કર્યા પછી એનો પ્રચાર કરવાનો ન હોય. કોઈ લોભ, લાલચ કે વળતર મેળવવાની અપેક્ષાથી કરેલો ઉપકાર પરોપકાર ન ગણાય. પ્રતિજ્ઞા મેળવવા કરેલા દાનધરમ ચમકદાર ન હોય, બોદા રૂપિયા જેવો એનો રણકાર હોય. સદાચાર કે ઉપદેશ બીજાને આપવા કરતાં આપણે આચરણમાં મૂકીએ તો જ એની અસર પડે. એક સંત પાસે એક મા ગઈ. કહ્યું, મારો દીકરો બહુ ગળ્યું ખાય છે, ઉપદેશ આપો, સમજાવો. સંતે અઠવાડિયાનો સમય માંગ્યો. પહેલાં પોતે આચરણ કર્યું, ગળ્યું ખાવાનું બંધ કર્યું પછી ઉપદેશ આપ્યો જેથી આચરણમાં મૂકેલો ઉપદેશ અસર કરી શકે.

**દયા ધર્મકા મૂલ હૈ, પાપ મૂલ અભિમાન,
તુલસી દયા ન છોડીએ, જબ લગ ઘટમેં પ્રાણ.**

શ્રીમંતોને ત્યાં ધનધાન્યની ભરપૂરતા છે. શો બીઝનેસ છે. પાર્ટીમાં, લગ્નપ્રસંગે ઝાકમઝાળ થાય. મોંઘા ભાવનું કેટરીંગ થાય. હોટલમાં હજારોના બીલો ચૂકવાય. પણ ગરીબોને નસીબે એંઠવાડ પણ આવતો નથી. બધું કચરાપેટીમાં જાય. આપણા ઘરોમાં રસોઈ થતી. દાદી પંચગવ્ય કરતાં. પહેલા પાંચ રોટલી-રોટલા અલગ કાઢી લેવાતા. અગ્નિ, ગાય, કૂતરા, વસવાયા, મહેમાનનો ભાગ હતો એ. ખેડૂત ખેતરના ખણામાંથી પાંચ કોઠી અનાજ અલગ કાઢી લે પછી જ બાકીનું અનાજ ઘરના કોઠારમાં ભરાતું. ગીતામાં આને શ્રીકૃષ્ણે યજ્ઞકર્મ ગણાવ્યું છે. આપણે જે કંઈ ખાઈએ, પીએ કે વાપરીએ છીએ, તે અન્ય દ્વારા ઉપાદાન છે. તેનું ઋણ ચૂકવવું એ આપણી ફરજ છે.

સઘળું જગત છે આ ઇશનું. પ્રત્યેક જીવને જીવવાનો અધિકાર છે. તેથી જ ગાયને ઘાસ, કૂતરાને રોટલી, દૂધ, ચકલી-કબૂતરને ચણ નાંખવાની પ્રથા આપણે ત્યાં છે.

સંસારના દરેકે દરેક ધર્મમાં દયા, પ્રેમ, માનવતાનો મહિમા ગાવામાં આવે છે. ઇસુ ખ્રીસ્તે કહ્યું, ‘લવ ધાય નેબર્સ’ - આપણા આર્થ ઋષિમુનિઓએ મંત્ર આપ્યો વસુધૈવ કુટુંબકમ્ માનવતાનો ગુણ

ન વિકસે તો આ પૃથ્વી રહેવા લાયક નહીં રહે. માનવતા એટલે અત્તરનું પૂમડું. એની સુવાસ શાશ્વતરૂપે મધમધ્યા જ કરવાની. આપણને પોતાને સુવાસિત કરે, આસપાસનાને પણ સુવાસથી તરબોળ કરી દે.

હમણાં એક લેખ વાંચ્યો. (દૃશ્ય જોયું) ચર્ચગેટના રેલવે પ્લેટફોર્મ પર એક બુટ પોલીશ કરવાવાળો પોલીશ કરતો જાય, સાથે પટ્ટી તૂટી હોય તો ટાંકોટેભો લઈ નાનું અમથું રીપેર પણ કરી આપે. એક કોલેજીયન છોકરો (શ્રીમંત નબીરો) દરરોજ તેની પાસે બૂટ પોલીશ કરાવે. છોકરો એના બુટ ચકચકીત કરી આપે. બુટ જોઈ મનમાં નિસાસો નાંખે. કાશ મારી પાસે આવા મજાના બુટ હોય તો! એની પાસે પહેરવા માટે ફક્ત તૂટી ફૂટી ચંપલ જ હતી. એક દિવસ કોલેજીયને એની પાસે બુટ પોલીશ કરાવ્યા, ટ્રેન આવી, એ ટ્રેનમાં ચડવા દોડ્યો, હડબડાટમાં એના પગમાંથી એક બુટ નીકળી પ્લેટફોર્મ પર પડી ગયું. પોલીશવાળા છોકરાએ એ જોયું. બુટ ઉઠાવી કોલેજીયનને બુટ આપવા ટ્રેનની લગોલગ દોડ્યો, પણ ટ્રેન ઉપડી ચૂકી હતી. બુટ એના હાથમાં રહી ગયું એને અફસોસ થયો. ત્યાં પેલા કોલેજીયને પોતાના પગમાં રહેલું બીજું બુટ પ્લેટફોર્મ પર ફેંક્યું. પોતાને એક બુટ હવે કોઈ ઉપયોગનું ન રહ્યું હતું. આજે મુંબઈમાં એનો છેલ્લો દિવસ હતો. એની પાસે આવા બુટની અનેક જોડી હતી. પોલીશવાળાને બંને બુટ ઉપયોગી થશે. કેવી ઉચ્ચ ભાવના!

મૌન મદદ, સારું કાર્ય કર્યાનો આનંદ. પેલો પોલીશવાળો બુટની જોડી સાચવીને દરરોજ એ કોલેજીયનની પ્રતીક્ષા કરતો રહ્યો જે કદી પાછો બુટ લેવા આવ્યો જ નહીં. આવી જ એક વાત એક દંપતિની સાંભળી હતી. પતિ પત્ની બંને કમાતા હતા. લગ્નતિથિને દિવસે પતિએ પત્નીને નેકલેસ અપાવ્યો. પત્નીએ નક્કી કર્યું. પાછ પાછ બચાવી બીજી લગ્નતિથિએ પતિ માટે એક ઘડિયાળ ખરીદ્યું. ઘરે આવી, ત્યાં ખબર પડી કે પતિને એક્સીડન્ટ થયો. મશીનમાં હાથ આવી ગયો. કાંડું કપાઈ ગયું.

આવું જ એક બાળકી સાથે બન્યું. નાની બાળકી ઝાંઝર પહેરી ઘરમાં

રૂમઝૂમતી હરે ફરે. એનું ઝાંઝર ખોવાઈ ગયું. બાળકી માંદી પડી. માંદગીના ખર્ચા, માબાપે માંડ માંડ પૈસા બચાવી દીકરી માટે ઝાંઝર ખરીદ્યા. સાંજે ડોક્ટર પાસે લઈ ગયા. પગમાં ગોંગરીન થયું હતું. પગ કપાવવો પડ્યો. એમ થાય પ્રેમ અને વહાલની આવી કૂર મજાક કરવાનું નિયતિને કેમ સૂઝતું હશે? પરમ પિતા આટલો પ્રેમાળ છે. જગતમાં માબાપ, ભાઈબેન, મિત્રો, પરસ્પર સ્નેહભાવથી સંકળાયેલા હોય છે. છતાં આ સંસારમાં આટલા દુઃખો કેમ? કારણ સમજાતું નથી. કર્મફળના સિદ્ધાંતો અકળ અગમ છે.

કળિયુગ પ્રવર્તમાન છે. પ્રવાસ-યાત્રા, મંદિરો-દેવદર્શન, ભાગવત સપ્તાહો, હવન અને પૂજાઓ - આટલાટલું થઈ રહ્યું છે એમાં ક્યાં યે માનવતાના દર્શન થાય છે! હૃદયની સાચી ભક્તિ છે કે પછી ફક્ત દેખાદેખી છે? કંઈક ખૂટે છે. શું ખૂટે છે, બધાને ખબર છે, પણ છતી આંખે આંધળા બની દોડી રહ્યા છીએ. ધૃતરાષ્ટ્રની જેમ મામકામાં અટવાઈ ગયા છીએ.

આપણે સંસારવૃક્ષ પર ખીલેલું પર્ણ છીએ. આજે લીલુંછમ છીએ. કાલે પીળું પડીશું. વૃક્ષ પરથી ખરી જઈશું. પુષ્પ કરમાઈ જાય એ પહેલાં સુવાસ પ્રસરાવી દે છે. અને પર્ણપુષ્પ ખરી જાય પછી પણ ખાતર બની નવસર્જન માટે પોતાનો ફાળો અર્પે છે. તેમ મૃત્યુ નિશ્ચિત છે. જીવીએ છીએ ત્યાં સુધી પરાયા કાજે, જગત કાજે કંઈક કરી લઈએ, જીવંત સાર્થક કરી લઈએ.

ગણ્યું જે પ્યારું પ્યારાએ, અતિ પ્યારું ગણી લેજે.

પરિવારની વ્યાખ્યા સંકીર્ણ બની ગઈ છે. અમે ને અમારા બે.

પ્રભુએ નિર્માણ કરેલી પ્રત્યેક પરિસ્થિતિને સહર્ષ સ્વીકારી લઈએ. પ્રભુના પ્યારાની પ્રીત્યર્થે જીવનમાં અમુક પળો વિતાવીએ તો યે પ્રભુજી પ્રસન્ન થશે. પ્રભુજી તુમ દીયા હમ બાતી, જ્યાંકિ જ્યોત જલે દિનરાતી. આપણું જીવન અંજલિ થાજો. પરોપકારાર્થે જીવનજ્યોત જલતી રાખીએ.

કર્મયોગ

રવિવાર એટલે રજાનો દિવસ. પુરુષને કામધંધે જવાનું નથી. છોકરાઓને નિશાળે જવાનું નથી. દરરોજ વહેલી સવારે પાંચ વાગે ઊઠી ધમાધમ. છોકરાઓની સ્કૂલ બસ આવી જાય એ પહેલાં એમનું દફતર ગોઠવવાનું, યુનિફોર્મ ઇસ્ત્રી કરવાના, બુટ પોલીશ કરવાના અને લંચ બોક્સ તૈયાર કરવાના. પછી પુરુષોના બ્રેકફાસ્ટની તૈયારી - ટુવાલથી માંડી વોલેટ અને બુટ મોજાં તૈયાર રાખવાના. બધા જાય પછી ગૃહિણી હાથ કરી ઘરની સાફસફાઈ કરે. રવિવારે બધા નિરાંતે ઊંઘી રહે. સૂવા દે ને! એક દિવસ તો આરામ કરવા દે. બધાને આરામ. ગૃહિણીને કોઈ દિવસ રજા જ નહીં. રજાને દિવસે ઉલટું કામ વધારે કરવું પડે. કોઈ મહેમાન આવવાના હોય. ઊંધિયું કે કંઈક નવીન મેનુ બનાવવાનું. આ સપ્ટેંબરમાં સાત રજા આવી. ઓક્ટોબરમાં દિવાળી - રજા - મજા - બહારગામ ફરવા જવાનો કાર્યક્રમ ગોઠવાઈ જાય. બેંકમાં નોકરીવાળાને તો જલસો પડી ગયો. ઉપરાઉપરી બે ત્રણ રજા શુક-શનિ-રવિ, કે શનિ-રવિ-સોમ. લોંગ વીક એન્ડ. લોકોના કામકાજ બેંકની રજાને કારણે ખોરવાઈ જાય. સોમવાર આવે ત્યાં લોકો શનિ-રવિની રાહ જોતા થઈ જાય. હડતાલો પાડે તે જુદી. ભારત સિવાય કોઈ દેશમાં આટલી રજાઓ પળાતી નહીં હોય. પારસી, હિંદુ, મુસ્લીમ, પંજાબીના તહેવાર ઉજવાય. દેશનેતાઓના જન્મદિવસ વગેરેની રજા. વિદેશોમાં હડતાલ પર હોય તો યે કામ કરે. બોર્ડ દ્વારા કે મૌન રહી વિરોધ દર્શાવે. કોઈ ઇંડિયાથી આવ્યું છે, કહી રજા પાડવાની નહીં. કામ એટલે કામ. જરા કામચોરી નહીં. રોજના ૮ કે દસ કલાક કામ કરવાનું. Work while you work and play while you play. આપણે લંચ અવર્સમાં, ચર્ચા, વાદ વિવાદ કરવામાં કટકી કટકી ચા પીવામાં કેટલો બધો સમય વેડફી નાંખીએ છીએ? ઓફિસ અવર્સ દરમિયાન

પણ ઘણા પોતાના ટેબલ પર (બેઠેલા મળતા નથી) અવેલેબલ હોતા નથી. બેંકમાં દસ મિનિટનું કામ હોય તેમાં અડધો કલાક લાગી જાય. સમયની કિંમત કોઈને સમજાતી જ નથી. કેટલા બધા Human Hours વેડફાઈ જાય છે !

અમેરિકામાં જઈ વસેલા આપણા જ દેશના નાગરિકો કેટલી શિસ્તબદ્ધ રીતે વર્તે છે ? work is worship. બહાનું કાઢીએ કે એ દેશનું હવામાન સારું હોય છે. આપણે ત્યાં ઉનાળો આકરો લાગે છે તો ત્યાં શિયાળો બર્ફીલો હોય છે. દિવસે અંધારું થઈ જાય. પર્સનલ લાઇફ માટે કોઈ રજા લેતું નથી. જાત્રાએ જવું છે. માબાપા હોસ્પિટલમાં છે, માંદા છે, લગ્નમાં જવાનું છે, આવી રજાઓ લેવાતી નથી. અગાઉથી પ્લાનીંગ કરી વેકેશન મૂકવું પડે. આપણી જેમ આજે કંટાળો આવ્યો કે રીલેક્સ થવું છે, લઈ લો રજા - એવું ન ચાલે.

પોતાના કામમાં અંગત રસ લેતા આવડવું જોઈએ. આપણે ત્યાં સતત તાણાયુક્ત રહી કામ પર જઈએ તેથી કામમાં કશો ભલીવાર આવતો નથી. રીલેક્સ થવા માટે રજા લેવાની જરૂર પડે જ નહીં. સેવન ઇલેવન સ્ટોર હોય કે ટ્વેન્ટી ફોર અવર્સ સ્ટોર્સ સતત ખુલ્લા રહે છે.

દેશનેતાઓ કે મોટી પોસ્ટ પરના ઓફિસર્સ કે પછી મોટા ગજાના ઉદ્યોગપતિઓ સતત કામમાં સંલગ્ન રહી શકે છે કારણ મનમાં કામ પ્રત્યે લગાવ છે. તાણાયુક્ત પરિસ્થિતિઓનો સામનો શાંત ચિત્તે કરી શકે છે. અણગમતું કે અણધાર્યું કંઈક બને મનમગજ સ્વસ્થ રાખી શાંત ચિત્તે પરિસ્થિતિને થાળે પાડવાની કળા તેમણે હસ્તગત કરી લીધી હોય છે.

ટેન્શનપૂર્વક કામ કરો, મગજની બેટરી જલદી ઉતરી જાય. કામમાં રસ ધરાવતા હોઈએ, નિયોવાઈ જવાય ત્યાં સુધી કામમાં મગ્ન રહો, રત રહો, બેટરી આપોઆપ રીચાર્જ થયા કરશે. એને માટે વેકેશન-રજા લેવાની જરૂર નહીં જ પડે. ઇશ્વરે મનુષ્યના મનમાં જ ડાયનેમો ગોઠવેલો છે. જે સદા રીચાર્જ કરતો રહે છે. માનવને આ ઇશ્વરીય વરદાન છે. ગાંધીજી, જવાહરલાલ, વલ્લભભાઈ, વિનોબા,

મોરારજીભાઈ, એચ.એમ. પટેલ, નરેન્દ્ર મોદી જેવા સતત કાર્યશીલ રહી શકે. કાર્ય કરતા રહીએ તેમ તેમ વધુ સ્ફૂર્તિ પ્રાપ્ત થતી જ રહે. એ લોકો પોતાના કામમાં મશગુલ થઈ જાય. ઓતપ્રોત થઈ જાય. નવરાશ ગમે જ નહીં. મનની સ્વસ્થતા માટે કામ જ સૌથી મોટું રસાયણ છે.

યાદ છે પેલા ભૂલકણો પ્રોફેસર ! કામમાં એવો મશગુલ રહે કે લગ્નનો દિવસ અને ટાઈમ પણ ભૂલી જાય. યોગ કર્મસુ કૌશલમ્. ચિત્ત દઈને કામ કરનારાને સારું પરિણામ અવશ્ય મળવાનું જ. આળસ અને પ્રમાદમાં આપણે ભારતવાસીઓ ઘણું બધું ગુમાવી બેઠા છીએ. થશે હવે, આજે ને આજે શું ઉતાવળ છે ? બધા કામ કાલ પર ઠેલ્યા કરીએ છીએ. કાલ ક્યારેય આવતી નથી. ટેબલ પર ફાઇલના ઢગલે ઢગલા ખડકાય, કર્મચારીઓ ખુરશીમાં બેસી ઝોલાં ખાય. કામ કેવી રીતે થાય ? આવી સુસ્તીથી કરેલા કામમાં શો ભલીવાર હોય !

અમારા એક ટેક્સ કન્સલટન્ટ આખો દિવસ ક્લાયન્ટની ફાઇલોના ઢગલા વચ્ચે દટાયેલા હોય. અમે એમને વર્કઆલ્કોહોલિક કહી મશ્કરી ઉડાડીએ. આટલા બધા ક્લાયન્ટોના હિસાબ, દરેક ફાઇલની વિગત એમને બરાબર યાદ.

ખરી રીતે આનું નામ કર્મયોગી પાડવું જોઈએ. એમને માટે કામ એટલે કામ. વૈતરું નથી. કામમાં ફરજ ભળે, આનંદ મળે. જરૂર છે કામમાં ઓતપ્રોત થઈ જવાની. ઘડિયાળ જોવાની કુરસદ નહીં મળે - રહે. આરામ હરામ હૈ - હોલી ડેની જરૂર નથી. સખત કામ કરી લો પછી રજાની મજા માણો - આનંદ જ આનંદ. પરાણે વેઠ ઉતારતા હોઈએ એવી રીતે કામ કરીએ તો કામમાં કોઈ ભલીવાર નહીં આવે. આવા ઉત્સાહી કર્મયોગી વ્યક્તિ એક જિંદગીમાં બે ચાર જિંદગી જીવી લેવાય એટલું કામ કરી લેશે.

સૌ સારા માટે

કનુભાઈનો મનિયો ભારે હોશિયાર. નિશાળમાં પહેલો નંબર રાખે. મેટ્રીકમાં ગોલ્ડ મેડલ મેળવી ફર્સ્ટ ક્લાસ પાસ થયો. આગળ ભણવા માટે સ્કોલરશીપ મળી. મુંબઈની વિલ્સન કોલેજમાં એડમીશન મળી ગયું. ભણવાનું મફત પણ હોસ્ટેલ ફી, ખાવા પીવાનો ખર્ચો તો ખરો જ ને! મનીયાના બાપા કનુભાઈ ના જ પાડે. આપણે ગરીબ માણસ. શહેરના ચાળા આપણને ન પરવડે. પણ મનિયાની મા મંગળાકાકી, ભારે હિંમતવાળા. ‘સૌ સારા વાના થઈ રહેશે’ એ એમનો આત્મવિશ્વાસ. મનિયાની કોલેજ સોમવારથી શરૂ થવાની હતી. શનિવાર સુધી કોઈ વેત થયો નહીં. મુંબઈ સુધી દીકરાને એકલો થોડો જવા દેવાય. બાપ દીકરાની બે ટિકિટના પૈસાની જોગવાઈ ન જ થઈ તે ન જ થઈ. મનિયાની બહેન વીરૂ ફફડ્યા કરે. પૈસાના અભાવે ભાઈનું ભણવાનું સ્વપ્ન અધૂરું રહી જવું ન જોઈએ.

વહેલી સવારે કોઈ ન જાણે એમ મંગળાકાકીએ પોતાની સોનાની બંગડી હાથ ઉપરથી ઉતારી મનિયાના બાપાના હાથમાં મેલી, કહ્યું, આને વેચીસાટીને પણ મનિયાને શહેરમાં મોકલવો જ છે. કનુભાઈ બપોરે મણીલાલ સોનારને ત્યાં જઈ બંગડી વેચી આવ્યા. પૈસા લઈને આવતા હતા ને ખીસું કપાઈ ગયું. ઘરે આવી ગજવામાંથી પૈસા કાઢવા જાય, ગજવું કાણું નસીબદારનો પડિયો કાણો. ઘરમાં રોકકળ થઈ રહી. બેન રડે, બાપા રડે, દીકરાના ભણતર આડે આગળા દેવાઈ જશે. મંગળાકાકી ભારે આસ્થાવાળા, સ્થિર બુદ્ધિવાળા. ભગવાન જે કરે તે સારા સાદું. સૌ સારા વાના થઈ રહેશે. અહીં તો અમંગળ વરતાય છે. જેણે ખીસું કાપ્યું, એને અમારા પસીનાના પૈસા નહીં પચે.

દીકરો શહેરમાં જઈ ભણે. મોટા પગારની નોકરી મળે, તો જ ઘરનું દારિદ્ર્ય જાય. નાની બહેન વીરૂને ભણાવવાની અને પરણાવવાની

જવાબદારી પછી એના ભાઈની. કનુભાઈ નોકરિયાત માણસ. તદ્દન સામાન્ય પિરિસ્થિતિ. મંગળાકાકી થોડો ઘણો સાથ આપે. આસપાસમાં કોઈનું યે કામ કરી આપે. કમ સે કમ દીકરા દીકરીના ભણતરના ખર્ચ પૂરતું પાડી લેતા. અનેક અગવડો અને અભાવોની વચ્ચે હસતો રમતો, પ્યારભર્યો પરિવાર. ભલે ઝૂંપડા જેવું ઘર પણ રાજાશાહી ઠાઠથી જમીને ઓડકાર ખાય. શાક ને રોટલો જમે, જાણે શ્રીખંડ, પૂરી જમતા હોય એવા સંતોષથી. મંગળાકાકી કાયમ કહે, અમારી પાસે આ નથી, તે નથી, અમે ગરીબ છીએ. એવું કદિ બોલવું નહીં કે વિચારવું નહીં. ભગવાન તથાસ્તુ કહી દે તો !

અલકમલકની વાતો એવા લહેકાથી કરે કે બધાને મજા પડી જાય. કનુભાઈકકળે, કનુભાઈનું ખીસું કપાયાની વાત આજુબાજુ પ્રસરી ગઈ, પડોશી કરસનકાકાનો શંભુ - ગામનો ઉતાર. માથા ભારે, જ્યાં જાય ત્યાં મારફાડ કરીને આવે. એના બેસણા, ઊભણા ગલીને નાકે, પાનવાળાને ગલ્લે. એના જેવા બીજા બે ચાર, ટોળે વળી ઊભા હોય. મસ્તી ટીખળ કર્યા કરે. શંભુથી બધા ચેતીને ચાલે. પડોશીભાવે શંભુ કનુકાકાને બહુ માન આપે. શંભુની મા માંદી ને માંદી રહે. વીરૂનું ખાવાનું બનાવીને ઢાંકી આવે. શંભુ વીરૂને બહેન માનતો. એ ચૂપચાપ બે ત્રણ વાર ઘરમાં આંટો મારી ગયો, બોલ્યા ચાલ્યા વગર બહાર નીકળી જાય. રાત્રે એણે વીરૂને બોલાવી, કહ્યું લે બહેન આ રકમ તને રક્ષાબંધન તરીકે પસલીના આપું છું. મને ખબર છે તને પસીનાની કમાણી જ ખપે. આટલા વરસથી તું રક્ષા બાંધવા આવે છે પણ પસલી ક્યારેય લેતી નથી, કારણ મારા ગોરખધંધાની કમાણી ખપતી નથી. મેં આજે સવારથી મનમાં નક્કી કર્યું હતું કે આજે પસીનાની કમાણી કરીશ, જે કંઈ કમાઈશ તે વીરૂને પસલીમાં આપી દઈશ. દાનત તેવી બરકત. આજે ધનજીશેઠે મકાન બદલ્યું. એનો બધો સામાન ખસેડી આપ્યો. પાંચસો રૂપિયા બક્ષિસ કે મહેનતાણું જે ગણો તે મળ્યા, લઈ લે બહેનડી. આ પૈસા પર તારો જ અધિકાર છે. મંગળાકાકી એકદમ ખુશ. રાજીના રેડ થઈ ગયા. જોયું હું નહોતી કહેતી કે ‘પરભુ સૌ

સારા વાના કરશે.’ ભાંગ્યાનો ભેરું છે મારો વહાલો. નરસૈયાની હૂંડી સ્વીકારી એણે ભગતની લાજ રાખી હતી. મોઢા પર લીપાયેલી વ્યથા દૂર થઈ ગઈ અને બધા મોજમાં આવી ગયા.

બીજા દિવસે વહેલી સવારે કનુકાકા અને મનિયો શહેરની પહેલી બસ પકડી, મુંબઈ પહોંચી ગયા. મનિયાને હોસ્ટેલમાં મૂકી કાકા પાછા ફર્યા. બીજે દિવસે પાછો શંભુ દેખાયો. કનુકાકાને પૂછ્યા કરે, બરાબર કંઈ જગ્યાએ ખિસ્સું કપાયું? બ્લેડથી કપાયું? કાકાને થયું, પંચાતિયો છે, જેણે જાણી જોઈને ચોરી કરી, એ થોડું પાછું વાળશે? ઉપરવાળા પરથી કાકાનો વિશ્વાસ ઊઠી ગયો હતો. ત્રીજા દિવસે શંભુ હાથમાં કડકડતી નોટો લઈ આવ્યો, કાકા તપાસી જુઓ, આ જ નોટો છે ને! બરાબર ગણી જુઓ. એકે ઓછી ન હોવી જોઈએ. શંભુ જે ટોળીમાં ઊભો રહેતો, એમાં કોણ કેવા કારસ્તાન કરે છે, કંઈ રીતે કરે છે, એ બધી જાણ શંભુને રહેતી અને તેથી જ એણે અસલી ચોરને પકડી પાડ્યો, ધમકાવીને પૈસા પડાવી લીધા. મારા કાકા-કાકીના હકના પૈસા છે, પરસેવાની કમાણીના. મવાલી જેવો લાગતો શંભુ ખરે ટાણે કામમાં આવી ગયો. આનું નામ સારપનું ઇનામ. આજે શંભુમાં રહેલી સારપ જાગી ગઈ હતી.

આનંદ

મનુષ્ય જીવન શા માટે? એને સાર્થક કરવા શું કરવું? બધાને આ પ્રશ્ન મનોમન મૂંઝવતો હોય છે. આખું પ્રશ્નોપનિષદ રચાયું છે. જાતને પ્રશ્ન પૂછો, જાતે જ જવાબ શોધવાનો હોય છે. છેવટે જીવનમાં શું જોઈએ છે? શું હાંસિલ કરવું છે, આટલી બધી દોડધામ કરીને. દોડધામ-ધમાલ પછી યે મનમાં અશાંતિ જ હોય તો શો મતલબ છે આ ધમાચકડીનો!

કોઈને યે પૂછીએ કેમ છો? મઝામાં - મનમાં ગમે તે હોય, જવાબ તો એક જ મળવાનો - મઝામાં - આનંદમાં.

જીવનભર સતત મથ્યા કરીએ, એક અકથિત ભૂખ - પ્યાસને બૂઝવવા. નાનાં મોટાં અનેક લક્ષ્યો સિદ્ધ થઈ ગયા છે, છતાં યે કંઈક સતત ખૂટ્યા કરે છે, એવી લાગણી અંતરમાં કોર્યા કરે છે.

ભણી લીધું, એક હેતુ હતો, પૈસા કમાયા, એક લક્ષ્ય હતું. કારકિર્દી કરી, પૈસો કમાયા, લગ્ન કર્યા, હવે શું? કેવી રીતે બાકીનું આયુષ્ય વ્યતીત કરવું. એનો નિર્ણય લેવો બહુ અઘરો છે. સૂઝકો પડતો નથી. ઘેટાના ગાડરિયા પ્રવાહની જેમ ખાવું, પીવું, રળવું, મરવું શું આજ જીવનનું ધ્યેય છે? ના, ના ને ના. તો શું કરવું છે?

કેડેથી નમેલી ડોશી..... જુવાનીમાં દીવાની તારા જેવી ગતિ રહીં. આપણા પદ પર આપણે બેસી ગયા છે. ગોઠવાઈ ગયા છે. આપણા સામ્રાજ્ય પર તરાપ પડી છે. મારા વગર ઘર કોણ ચલાવશે? મારા વિના કોઈ કંઈ કરી નહીં શકે. એ ભ્રમ ભાંગી ગયો. આપણા બા-બાપા ગયા, એમના ગયા પછી સંસાર આપણે ચલાવ્યો, સ્વાભાવિક છે. આપણા ગયા પછી આપણા સંતાનો સંસાર ચાલુ રાખશે. જગતનો નિયમ છે. કોઈ જગ્યા ખાલી પડતી નથી. સંસાર નદીનું જળ સતત વહ્યા કરે છે. પાણી આગળ ધપતું રહે, ઉપરવાસથી એની જગ્યા પૂરવા

નવું જળ આવતું જ રહેવાનું. આપણી હયાતિ સુધી આપણું અસ્તિત્વ પછી બધું જ કાળક્રમે ભૂંસાઈ જવાનું, કાળની ગતિમાં લીન થઈ જવાનું. આપણે મરીએ પછી દુનિયા એની રીતે આગળ ચાલ્યા જ કરવાની હોય તો આપણા જીવ્યાની સાર્થકતા કેટલી? જગતને આપણી જરૂરિયાત કેટલી? ઘડપણ આવ્યું, ચિંતા થશે? શું થશે મારું? શું થશે પરિવારનું, પરિવારની પરંપરાનું. છોકરાઓ મારી જેટલા પાવરફુલ, વ્યવહારિક નથી.

જિંદગીભર વ્યવહાર કર્યા, પરિવાર નિભાવ્યો, સાચા ખોટા, ધમપછાડા કર્યા, બધું નિર્ણયક? જિંદગીનો તો પછી અર્થ શો? જીવ્યા શા માટે?

જો બધું છેવટ માટીમાં મળી જવાનું જ હોય, નશ્વર હોય તો પછી તનતોડ મહેનત, દિવસરાતના ઉજાગરા શાને માટે કર્યા? જિંદગીને એક અર્થ આપી જવો છે, એને શોધવા ખૂબ પ્રયાસો કરીએ. સફળતાનો નશો ઘડી બે ઘડી રહે પછી ઉતરી જાય અને જીવન આકરું અને અકારું લાગે, ખાલીખમ લાગે.

જીવનની સાર્થકતા માટે શું કરવું જરૂરી છે?

સૌ પ્રથમ તો આર્થિક સદ્ધરતા કેળવવી પડે તો જ સ્થિરતા આવે. પોતાના પેટનો સવાલ, આપણા પરિવારની આપણા પર અવલંબન રાખનારના ભરણપોષણની નિશ્ચિંતતા, સાદી, પ્રાથમિક જરૂરિયાતો સંતોષી શકીએ પછી જ આગળનો કાર્યક્રમ ગોઠવી શકાય. આર્થિક પાસું ડામાડોળ હોય તો સ્થિરતા ન જ આવે. આર્થિક સ્થિરતા આવી ગઈ પછી વિચારીએ કે આટઆટલી મહેનત પછી સંતોષ પ્રાપ્ત થાય છે ખરો! આખો દિવસ સ્ત્રી ઘરકામ કરે, પુરુષ રળવા જાય, એમાં એને આનંદ મળે છે, સંતોષ મળે છે કે પછી ઢસરબોળો જ છે.

પૈસા કમાઈએ છીએ પણ આનંદ નથી તો આનંદ મળે અવી અન્ય પ્રવૃત્તિ શોધી કાઢવી પડે. માણસની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિનો આખરી ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ ‘આનંદની પ્રાપ્તિ’. ધંધો જો પોતાની પસંદગીનો કરવા મળ્યો હોય તો બે પૈસા મળ્યાનો આનંદ હોય. કંપનીમાં લોહીપાણી

એક કરી કામ કરીએ. કમાય બોસ, આપણને શું મળ્યું? આનંદ તો નથી જ મળ્યો તો પછી આપણે ઓતપ્રોત થઈ જઈએ, જેમાંથી આનંદ મળી રહે એવી પ્રવૃત્તિઓ આર્થિક સ્થિરતા મેળવ્યા પછી કરવી જોઈએ.

જીવનમાં અનેક એવા અંગત સંબંધો બાંધીએ જેથી આપણે હર્યાભર્યા છીએ એવો અહેસાસ થાય. હૈયાના હેતથી આ સંબંધોને સીંચવા પડે. હૈયાનું રસાળપણું, ઋજુતાપણું હોય તો આવી ભૂમિ પર જે કંઈ વાવીશું, ફળદ્રુપતાને કારણે ખૂબસૂરત રીતે ઊગી નીકળશે જેમ વૃક્ષ ઉપર નવો નવો ફાલ આવે, જમીન રસાળ બનતી જાય, વૃક્ષ નમ્ર બનતું જાય, સમૃદ્ધ બનતું જાય. જેની મનોભૂમિ પ્રેમાળ હોય, દિલદાર હોય, એ માણસ આત્મીય સંબંધો દ્વારા હર્યાભર્યા સંબંધો કેળવી શકે. આ પછી જગત જીવવા જેવું લાગશે. માનવીય સંબંધોની મહત્તા સ્વીકારી લીધા પછી એ સંબંધોને જાળવી રાખવા જીવનની તમામ શક્તિ લગાડી દઈએ. જગતના સર્વ જીવો મારા આત્મીય છે. એ સર્વનું કલ્યાણ વાંછીએ, એમાં જ જીવન જીવ્યાની સાર્થકતા છે. જેનું જીવન આનંદમય, એનું જીવ્યું સાર્થક.

અંકુર

ઈશાની એટલે બહુ બોલી, બટકબોલી, જાણે ચેટર બોક્સ, મળતાવડી એટલી જ. રમતિયાળ - બોલે ત્યારે મીઠું મીઠું બોલે, શર્મીલું બોલે, અને ગાલમાં ખંજન પડે. પગમાં ફુદરડી, ગળામાં જાણે કોયલે માળો બાંધ્યો હોય એવું મધ મીઠું ગીત ગણગણતી હોય, ગૂંજતી હોય. ભણવામાં તેજસ્વી, તેથી કોલેજમાં એના નામના સિક્કા પડે. મધ હોય ત્યાં ભમરાઓ ભમ્યા કરે. તેની ઉપર મોહી પડે, મરી પડે કે પાગલ બને. ઇશાની મરી પડતી હતી રોહન ઉપર. બીજા બધા ભલેને જલ્દી મરે. એ બધાની સાથે બોલે, હરે-ફરે. બધા મિત્રોની વચ્ચે મેદાન મારી ગયો રોહન. રોહન અને ઇશાની પરણી ગયા, ચૂપચાપ. પોતાનો અલગ સંસાર વસાવી લીધો. અનેક સંબંધોની વચ્ચે એક સંબંધ અકબંધ બની રહ્યો. બંને વચ્ચે પ્રેમની અદ્ભુત ગાંઠ. રીસામણા અને મનામણાં. બંને વચ્ચે સ્નેહનો સેતુ. સમય સાથે સંબંધો સુકકા થવા લાગે. પણ સ્નેહના જળથી એને ભીંજવ્યા કરો. કોમ્યુનિકેશન ગેપ, વાદવિવાદ કે સંવાદ, ઝઘડા કે પ્રેમ, ભૂલ કરો કે માફ કરો. વાતચીતનો વરસાદ સંબંધને લાલોછમ રાખી શકે. દરેક સંબંધને ફુદરતની જેમ ચોમાસાની જરૂરત રહે જ. ધરતી તપી જાય, ઉનાળામાં, પણ વરસાદ વરસે કે પાછી લીલીછમ. એમ રીસામણાં પછીના મનામણાં સૂકાઈ ગયેલી લાગણીઓને ફરી ફરી સ્નેહજળ સીંચીને સ્નેહના અંકુરને સજીવ રાખવા સક્ષમ હોય છે. ઇશાની અને રોહન એકબીજાના સ્નેહથી તરબતર ફક્ત શરીરથી નહીં, મનથી રોમાન્સ અનુભવી જિંદગીની તાજગી અનુભવી રહ્યાં હતાં.

ઇશાનીને બાળકની ઝંખના પણ રોહન કહે, મન અભી ભરા નહીં - યૌવનની મજા માણી લઈએ. સેરસપાટા, પીકનીક ને પ્રવાસ બસ, જિંદગી હરીભરી. સોનેરી સવારે દરિયાકિનારે જાંબુડી સાંજ, બગીચાની

લીલોતરી હોય કે પછી ચોપાટીની રેતી હોય, આકાશ અનરાધારે વરસતું હોય, બંનેને વરસાદમાં પલળવું ગમે, ભીંજવું ગમે, એકબીજાને ભીંજવવાનું ગમે. બંનેના હૃદયમાં છાને ખૂણે પંપાળેલા સંબંધોનું સપનું સચવાયેલું, સંઘરાયેલું રહેવું. અને સૂરજ ઊગે કે આથમે, બે પાંપણોની વચ્ચે જાગતું રહેલું, તારામૈત્રક રચાયા કરતું.

રોહન કવિ જીવ, સંવેદનાઓનો મનમોજી માણસ, ઇશાનીને સામે બેસાડે, એની શરબતી આંખોમાં આંખ પરોવે અને એકાદ શાયરી લલકારી લે. જાણે કાલિદાસનું આખેઆખું મેઘદૂત, એમ રોહન ઇશાની ઉપર વાદળ બની વરસી પડે. કહે કે, પેલો યક્ષ વિરહી બની વરસી પડતો, હું તો મારી પ્રિયતમાની સન્મુખ, સમક્ષ વરસ્યા કરવાનો. ઇશાની પત્ની નહીં જાણે ચિરકાળની મારી પ્રિયતમા છે, એવું રોહન માનતો. આંખો ઉઘાડી હોય ઇશાની દેખાય, બંધ હોય તો યે ઇશાનીનો જ ચહેરો દેખાય.

દરેકે દરેક માણસને પત્ની પ્રત્યેથી એક અપેક્ષા હોય, એવા સંબંધની ઝંખના હોય, જે સાવ પોતાનું જ માણસ બનીને રહે. આવી એક વરસાદી ઋતુમાં ભીનાશની છાલક - રોહનના મનને દઝાડી ગઈ. એના મનમાં ઇશાનીના ભૂતકાળમાં કોઈ સાથે ઇશાનીને સંબંધ હશે - એવી એક શંકા ધર કરવા લાગી. સંબંધોના અડાબીડ જંગલમાં પણ દરેક માણસને પોતાના એકાદ સાચુકલા સંબંધની ઝંખના હોય. એ સંબંધને જાળવી રાખવા કંઈ કંઈ ઉથલપાથલ કરવી પડે. પ્રિયતમા કે પત્નીના સાચુકલા ચહેરાને શોધવાની મથામણ શરૂ થાય. ક્યાંક મુખવટો તો નહીં હોય. શંકાનો કીડો મનમાં એક વખત પેઠો કે માણસને કોતરી ખાય, કોરી ખાય. અને પછી પ્રિયતમા કે પત્ની પ્રત્યે શંકાની સોય ચકરાવા ફરવા લાગે. માલિકીની ભાવના છવાઈ જાય, પ્રબળ બનીને સંસારને હચમચાવી દે. લાગણીથી છલકાતા મધુર સંબંધોમાં અજાણ્યા શંકાના વિષાણુ પ્રવેશી જાય અને ઉઘઈની જેમ દિમાગને કોરી ખાય.

વ્યક્તિ એની એ જ, સંબંધો એના એ જ છતાં જાણે વરસાદી મોસમ

બદલાઈ ગઈ. એ જ વરસાદ હતો. ધરતીની માટીમાંથી આવતી સુગંધ એની એ જ હતી. એ જ આકાશ અનરાધાર વરસતું હતું.

છતાં યે

સંબંધોના સમીકરણો બદલાવા લાગ્યા. રોહન કંઈક જુદી રીતે જ વિચારવા લાગ્યો, વિચારોની સાથે વર્તનમાં પરિવર્તન આવવા લાગ્યું. નિકટતા દૂરીમાં પરિવર્તિત થવા લાગી. પોતાનું માણસ પરાયું લાગવા લાગ્યું, જાણે ચોકી પહેરો શરૂ થઈ ગયો. નાની નાની વાતોમાં ખણખોદ વધતી ચાલી.

રોહનના બદલાયેલા વર્તનથી ઇશાની ધવાતી ચાલી. એ વાતવાતમાં શંકા કરે છે. કોનો ફોન હતો? ક્યાં ગઈ હતી. મોબાઇલ ચેક કરે. જાણે જાસુસી શરૂ થઈ. વરસાદની સાથે જ તૂટી રહેલા સંબંધોની કચ્ચ એની છાતીને ચૂંભવા લાગી. છતાં વરસાદે જાણે એ કોરીધોકાર રહી જવા લાગી. વરસાદમાં જેની સાથે પલળ્યા હોઈએ, તે માણસ લાગણીશૂન્ય, સૂકાભદ્ર જેવો બની જાય એ કેમ સહ્ય જાય? હજુ તો મુગધાવસ્થા છે, ધરતી પર સ્વર્ગનું સુખ હાજર છે. આવો પ્રેમાળ, ભાવુક પતિ છે, એ કેમ છેલ્લી પાટલીએ બેસી જાય છે? છેલ્લી કક્ષા સુધી નીચે ઉતરી જવા તૈયાર થયો છે? શો વાંક છે પોતાનો? જેની સાથે પ્રેમની લાગણી તીવ્રપણે અનુભવાતી હોય, એની શંકા આશંકાના ઉભરા કેમ કરી સહન થાય?

ઇશાની શાંત છે, સ્વસ્થ છે, એને એના ઘરસંસારમાં ધૂંધવાતા વાતાવરણને હવા આપી સળગાવી દેવો નથી. ભડકા સાથે તો બંને પક્ષે દાઝવાનું જ રહેશે. બંનેની હૈયા સગડી સળગતી રહેશે. રોહન મનોરોગી બની ગયો છે. ભ્રમણાઓએ વિકૃત સ્વરૂપ ધારણ કરી લીધું છે. કેમ કરી સમજાવવો રોહનને? શું સીતાજીની જેમ અગ્નિપરીક્ષા આપવાની સજા દરેક સ્ત્રીએ ભોગવવી જ પડે? શા માટે?

ઇશાની કમાતી હતી, સ્વતંત્ર હતી, જીવનને ફરી મહેકતું, ચહેકતું કેમ કરવું એ યક્ષ પ્રશ્ન એને મૂંઝવવા લાગ્યો. પરસ્પરના વિશ્વાસની ધરી ઉપર તો લગ્નજીવનનું ચક્ર ફરતું રહી શકે. ઇશાનીને ક્રોધ આવે

છે. રોહન શા માટે ખુલ્લા મને મારી સાથે ચર્ચા કરતો નથી. એ પ્રશ્ન પૂછે તો જવાબ આપું ને! એવું તે શું એના મનમાં ઘોળાઈ રહ્યું છે? પતિ-પત્ની વચ્ચે આવો અંતરપટ-જુદારો શા માટે? મન-વચનથી મેં રોહનને ચાહ્યો છે. રોહન એટલે એના સંસાર ચમનની તમામ સુગંધ તમામ રંગ.

એમ તો ઇશાની ચાલાક છે. સમજી ગઈ છે સાનમાં કે રોહનના મનમાં આશંકા છે કે મારે કોઈ જૂનો બોયફ્રેન્ડ હતો, એનું પુરુષત્વ, એનો માલિકીભાવ પ્રબળ બન્યો છે. રોહન પોતાના પર અવિશ્વાસ કરે વિચાર માત્રથી એ વ્યથિત છે, ભાંગી પડી છે. એના સ્વપ્નાઓ વેરવિખેર થઈ ગયા છે. પગ નીચેની ધરતી ખસી ગઈ છે.

એ સમજે છે કે આ ફક્ત રોહનના અહમ્નો ટકરાવ છે. એને કારણે જ સંબંધોમાં તિરાડ પડી છે. રોહન સાથે લાગણીનો સંબંધ છે, લગ્નનું બંધન છે. એ પોતાની જાતને સવાલ પૂછે છે કે મારે શા માટે સહન કરી લેવું? જેટલી જરૂરત મને રોહનની છે એટલી જ જરૂરત રોહનને મારી છે. સંબંધ એવી વસ્તુ નથી કે જેને દરવાજામાં બંધ કરી દઈ જાળવી શકાય.

લગ્ન સામાજિક વ્યવસ્થા છે. એ કબુલ પણ જ્યાં કોઈ વ્યક્તિના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર જ ન હોય ત્યાં સંબંધનું શું મહત્ત્વ? રોહનને પણ ઘણી બહેનપણીઓ હતી, લગ્ન પહેલાં. પોતે શંકા કરતી નથી. તો શા માટે રોહન આવું કરે છે. જ્યાં વિશ્વાસ જ ન હોય ત્યાં સંબંધોનું મહત્ત્વ કેટલું? સંબંધોના સમીકરણ આવી રીતે રચાતા હોય છે?

ઇશાની જાણે છે કે આ બધી માનવ માત્રની નબળાઈ છે. સંબંધો બાંધવા માટે જેટલી કાળજી લઈએ એટલી જ કાળજી સંબંધોને નિભાવવામાં લેવી પડે. નહીં તો એક જ પરિણામ આવી શકે છૂટાછેડા. શા માટે સ્ત્રીએ જિંદગીભર સહન કર્યા કરવું, વિના વાંકે?

પહેલાં વરસાદમાં જેની સાથે પલળ્યા હોઈએ, તેની સાથેથી છૂટા પડી જવું અને પછી જિંદગીભર કોરા રહેવું એમાં હાપણ થોડું છે? સંબંધને જિંદગીભર નિભાવવો એ જ જીવવાની સાચી રીત. બહાર

ચોમાસું જામ્યું છે, ધમધોકાર વરસાદ છે, પણ શું પોતે કોરી ધોકાર રહી જવા સર્જાઈ છે ?

શું છૂટાછેડા લેવા, અલગ રહેવા જવું એ જ એક માત્ર ઉપાય છે આ પિરસ્થિતિમાં-

રોહન ઘરે આવ્યો. થોડો પીધેલો હોય એવું લાગ્યું. એણે ઇશાનીને સીધો સવાલ પૂછી નાખ્યો. કોણ છે આ વિશાલ ? તું કાલે ગાડી લઈ નીકળી - મેં પૂછ્યું ક્યાં જાય છે ? તેં સીધો જવાબ આપી દીધો - એરપોર્ટ.

ઇશાનીને મનમાં ગજબની રીસ ચડી. ઓહ આમ વાત છે. રોહન તું પણ માટી પગો નીકળ્યો. મને ગર્વ હતો, મારા પ્રેમ પર. તું વામણો નીકળ્યો રોહન. વિશાલ મારા માસીનો દીકરો ભાઈ છે. એરપોર્ટ પર એને રાખડી બાંધવા ગઈ હતી. ઇશાનીની સમજદારીથી એનો સંસાર નભી ગયો. રોહન માણસ છે. માનવીય નબળાઈનો એ શિકાર બની ગયો. એનામાં મારા પ્રત્યેના સ્નેહના બીજ પડ્યા છે, બીજ છે તો અંકુર ફૂટશે જ. જેમ મારા પેટમાં રોહનનો અંકુર પનપી રહ્યો છે, વિકસી રહ્યો છે.

પરાયું

લીંધું ને ગૂંધું મારું આંગણું. પગલીનો પાડનાર ઘો ને રન્નાદે. જાનકી અને રાઘવના લગ્નને પાંચ વર્ષ થઈ ગયા. બંનેના લગ્ન મોટી ઉંમરે લગભગ ત્રીસ વર્ષે થયા હતા. હજુ જાનકીનો ખોળો ભરાયો ન હતો. સગાઈ તો નાનપણથી માબાપાએ કરી નાંખી હતી. રાઘવ મુંબઈ ભણવા ગયો. ત્યાંથી અમેરિકા ભણવા ગયો. MS થઈ પાછો ફર્યો. મુંબઈમાં રહી કોમ્પ્યુટર એન્જનીયરની ડીગ્રી મેળવી. બંનેના લગ્ન થયા. મુંબઈમાં પોશ એરિયામાં મોટો ફ્લેટ લીધો. લગ્નજીવનની શરૂઆતના વર્ષો મોજમજામાં વીતી ગયા. હવે ઘરમાં ખાલીપો વર્તાય છે. એક બાળક જોઈએ હસતું ખેલતું ઘરમાં. રાઘવ કલ્યાણરો કંથ. પત્ની જાનકીએ હઠ લીધી. બાળક દત્તક લેવા ગયા અનાથાશ્રમમાં. ત્યાં એક બાળક શાંતિથી ઘોડિયામાં દૂધની બોટલ પીતું હતું. બોટલ સરી ગઈ. બાળક રડવા લાગ્યું. કોને ખબર અચાનક બાળકને જોઈ જાનકીના દિલમાં ઊભરો આવ્યો. જાનકીએ બાળકને ઉંચકી લીધું. બચીઓ ભરી નવરાવી દીધું. રાઘવ સામે જોયું. જાનકીની ઇચ્છા હોય અને રાઘવ ના પાડે એવું તો બને નહીં. બંને જણા સંમતિથી બાળકને દત્તક લઈ ઘરે આવ્યા. ૬ થી ૭ મહિનાનું બાળક. સંખેડાનું ઘોડિયું વેચાતું લઈ આવ્યા. હવે જાનકી મોટા ભાગે ઘરે જ રહે છે. બાળકનું લાલનપાલન કરે છે. રાઘવ જરા અતડો રહેતો. પણ ધીરે ધીરે બાળકની માયા લાગી. સાંજે આવી છોકરાને રમાડે. દીકરો એક વર્ષનો થયો ત્યારે દીકરાના માનમાં પાર્ટી રાખી, મહેમાનો-મિત્રો આવ્યા. બધા ખુશ હતા. દીકરાનું નામ લવ રાખ્યું. લવ એટલે પ્યારો.

રાઘવની મા દેશમાં રહેતી. એને ફોન કરી બાળક દત્તક લીધાની જાણ કરી હતી. નામકરણ વખતે ખાસ બોલાવી પણ એણે તો ચોખ્ખું ચટ્ટ કહી દીધું. એવા અજાણ્યાને દીકરો ગણી ઘરમાં ઘાલ્યો. કોને ખબર

એના માબાપ કેવા હશે ? કેવા સંસ્કાર હશે. કોનું લોહી હશે ! કેવું હશે ! પારકા તે પારકા. સાસુજની ઇચ્છા હતી કે રાઘવના નાના ભાઈ જયના દીકરાને રાઘવ ખોળે લે. વારસદાર ઘરનું જ હોય તો ઘરની મિલકત જળવાઈ રહે. જાનકી મોટી કાકી હતી, એણે દિયરના દીકરા કુમારને હીંચોળ્યો હતો. જાનકી કાકીના હાથના કોળિયા પ્રેમથી જમતો. જાનકીને દેરાણીનો સ્વભાવ ખબર હતી. એ નરી સ્વાર્થી વૃત્તિની હતી. ઘણીની કમાણી ઓછી પણ દીકરાની મા એટલે ભારે રૂઆબ છાંટતી. જાનકી બાળક પ્રત્યેના પ્રેમભાવને કારણે કુમારને રમાડતી, જમાડતી, ભણાવતી. સાસુને સ્વાર્થ હતો. દેરાણીને સ્વાર્થ હતો. જાનકી જાણતી હતી કે બાળક આપ્યાનો ઉપકાર દેરાણી યાદ કરાવતી રહેશે. દીકરો નજર સામે હોય, તેની માયા છૂટશે નહીં. અને દીકરાને મારી માયા લાગશે નહીં. એટલે જ જાનકીએ અનાથાશ્રમનું બાલક દત્તક લેવાનું નક્કી કર્યું. સાસુજને એ ગમ્યું નહીં. વહુ દીકરાએ મારી સલાહ માની નહીં. કોને ખબર એનું લોહી કેવું હશે ? આખર પારકું તે પારકું.

લવ ચાર વર્ષનો થયો. એની બર્થ ડે પાર્ટીમાં બધાએ મન મૂકીને ડ્રીક્સ લીધું. ડાન્સ કર્યો, પાર્ટી ધમાકેદાર હતી. ફુદરડી ફરવા જતા જાનકીને ચક્કર આવ્યા, એ પડી ગઈ. રાઘવનો એક મિત્ર ડોક્ટર હતો એણે જાનકીને તપાસી, અભિનંદન આપ્યા. જાનકી મા બનવાની છે. રાઘવના આનંદનો પાર રહ્યો નહીં. માજી દેશમાંથી દોડી આવ્યા. વહુને સારા દહાડા રહ્યા છે. એ સંતાન મારા દીકરાના લોહીનું હશે. જાનકીને નવ મહિના સાચવી લીધી. એનું જતન કર્યું. એના ઓરતા-પૂરા કરતી રહી. નવ મહિને જાનકીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. નામ પાડ્યું કુશ. જો કે સાસુજનું ડાયું પડી ગયું. લવનો આ કંઈ સગો ભાઈ થોડો છે. કુશ થોડો નબળો જન્મ્યો હતો. ત્રીસ પછીની મોટી ઉંમરે સુવાવડ થઈ હતી. કુશ રોતલ પણ ખરો. રડ્યા કરે, સાસુજ ઘોડિયાની દોરી તાણી તાણી થાકી જાય. જાનકી કુશને ખોળામાં સૂવડાવી સાડીનો પાલવ ઢાંકી નાના કુશને મમ કરાવે. કુશના જન્મ વખતે જાનકી અઠવાડિયું હોસ્પિટલમાં રહી. લવ પૂછ્યા કરે - મમ્મી ક્યાં ગઈ - દાદી તો છડાઈ

જવાબ આપે. દીકરો લેવા હોસ્પિટલમાં ગઈ છે. મમ્મી જ્યાં જાય ત્યાં મને લઈ જતી. આ વખતે કેમ એકલી ગઈ ? મારા ભાઈને લેવા ગઈ છે. એમ દાદી કહે છે, તો ભાઈને લેવા મને સાથે કેમ ન લઈ ગઈ. કુશનું નામકરણ કર્યું. બધાએ કુશને ગીફ્ટ આપી. કુશને રમાડવાની એને બહુ હોંશ થાય, બધા અને ખાસ કરીને દાદી અટકાવે. સખણો રહે મારા રોયા ! આમ નાના બાળકના હાથ ખેંચાતા હશે ? મરડાઈ જશે તો. આઘો રહેજે નાના છોકરાથી. લવને સમજાય નહીં કે પારકા આવીને કુશને રમાડી જાય. મને જ કેમ રોકવામાં આવે છે ? ભાઈ તો મારો છે ને ! હું થોડો એને વગાડી દઉં એવો નાદાન છું ? લવ બે ત્રણ રમકડાં લઈ આવ્યો, નાના ભાઈને રમવા આપ્યા. ત્યાં દાદી વિફરી - આવા હલકાં રમકડાં કુશને રમવા અપાય ? એનો રંગ કાચો હોય, બાળક મોઢામાં નાંખે. નુકસાન થાય.

લવને ઓછું આવે છે. નાના ભાઈના ભાવ પૂછે છે બધા, બધા એને રમાડે છે. મારો તો કોઈ ભાવ પૂછતું નથી. મનમાં ને મનમાં કુશ પ્રત્યે દ્વેષ થવા લાગ્યો. કુશના આવવાથી હવે મારી કિંમત આ ઘરમાં રહી નથી.

પપ્પા બદલાઈ ગયા, પણ મારી મમ્મી પણ કેમ બદલાઈ ગઈ. કુશ રડતો હોય, હું રમાડવા જાઉં, મારી ઉપર મમ્મી ખિજાઈ જાય છે. આઘો રહેજે. લાલાને પાડી નાંખીશ. હવે લવને નાનો ભાઈ ગમતો નથી. એને કારણે જ તો પોતે અળખામણો-અણમાનીતો થઈ ગયો. વહાલના સમીકરણ આવી રીતે બદલાઈ જતા હશે ?

દાદી તો હાજર ને હાજર જ હોય. લવ પર ખીજાવાની એક પણ તક જવા દેતા નથી. કોણ જાણે કોનું લોહી... જાનકી આંખ માંડે - દાદી ચૂપ થઈ જાય. વાક્ય અધૂરું મૂકી દે. દાદીને લવ પહેલેથી જ ગમ્યો ન હતો. અને કુશના આગમન પછી દાદીને તો એ સાવ અળખામણો લાગતો હતો. જાનકી સતત ચિંતીત રહેતી હતી કુશની નબળી તબિયત બાબત. જાનકીમાં નબળાઈ આવી ગઈ હતી. તેને લવ માટે પ્યાર હતો એને માતૃત્વની ભેટ લવને કારણે તો મળી હતી. એને સાસુજ જેમ

આવે તેમ બોલે એ પસંદ ન હતું. પણ તેનું સઘળું અસ્તિત્વ કુશની પાછળ વ્યસ્ત થઈ ગયું છે. પોતે જ યશોદા અને પોતે જ દેવકી. લવના આવ્યા પછી આ ઘરમાં બરકત આવી હતી. લવના શુભ પગલે એને કુશની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. મા શબ્દ સાંભળવા એ વરસો સુધી તડપી હતી. મા બનવાની શક્યતા તદ્દન ઓછી થઈ ગઈ હતી, ત્યારે કુદરતે એને માતૃત્વની ભેટ આપી, એ પણ લવના જન્મદિવસે. લવે એને માતા બનાવી. કુશે જનેતા બનાવી.

કુશ મોટો થતો ગયો. લવના હાથમાંથી એ બધાં રમકડાં ઝૂંટવી લે, જાનકી કુશને કંઈ ન કહે, લવને કહે કે તું મોટો ભાઈ છે ને! નાનાને રડાવતો નહીં. આપી દે એને. દરેક વખતે લવને જ જતું કરવું પડતું. પરિણામે એને કુશ પ્રત્યે અણગમો પ્રકટવા લાગ્યો.

લવ ડાહ્યો અને ઠરેલ હતો, મા કહે તે માની જતો. જ્યારે કુશ કાયમ નાનકડો જ ગણાતો. એ ચંચળ હતો. તોફાની હતો. એના તોફાન હળવેથી લેવાતાં. એને કોઈ વઢતું નહીં. અને લવની તો વાતવાતમાં પીટાઈ થઈ જતી. કુશ લવને હેરાન કરવામાં જરા બાકી રાખતો નહીં.

લવની નોટબુક ફાડી નાંખે, એના હોમવર્ક પર ચીતરડા કરી નાંખે. અને જાણે પરાક્રમ કર્યું હોય એમ જાનકી કુશના તોફાન વર્ણવે. કુશને કોઈ ખીજાતું જ નથી. બસ એ નાનો છે ને! લવ સંવેદનશીલ છે. એની સતત અવગણના થઈ રહી છે. એનું મન ધીરે ધીરે આળું બનતું જાય છે. નાના ભાઈ કુશ માટે એના દિલમાં પ્યાર છે. એની સાથે રમવું ગમે છે. પણ વડીલોના વર્તનને કારણે એનું અંતર દુઃખાયા કરે છે.

જાનકી ક્યારેક ગુસ્સે થઈ જઈ લવને લાફો મારી દે છે. તું મોટો ભાઈ થઈ નાનાને સાચવતો નથી? જાનકીના મનમાં જો કે બહુ ભેદભાવ નથી. આવતી કાલે બંને દીકરાઓ મોટા થઈ જશે. સમજૂ થઈ જશે. પછી લડાઈ ઝઘડા ખતમ થઈ જશે. પતિ રાઘવ અને સાસુજીને મન લવ પરાયો છે. કુશ પોતાનો છે. હવે તો દાદીમા લવની દેખતા

જ પારકું લોહી છે, કોણ જાણે કેવાનું લોહી હશે? એવું બેઘડક બોલી દે છે. હવે લવને ખબર પડવા લાગી છે. પોતે દત્તક પુત્ર છે, જાનકીના પેટે અવતાર લીધો નથી. તેથી તેના પ્રત્યે પરાયાપણાનો ભેદ રખાય છે. ઘરમાં દાદી અને લવના ઝઘડા થયા કરે. રાઘવે પ્રસ્તાવ મૂક્યો - લવને હોસ્ટેલમાં મૂકવાનો. દાદી રાજી થયા. જાનકીને એમ કે લવ ધમપછાડા કરશે. અમને છોડીને હોસ્ટેલમાં જવાની ના પાડશે. લવ મનોમન માને છોડી. ઘરને છોડી, નાના ભાઈ કુશને છોડી હોસ્ટેલમાં જવા તૈયાર ન હતો પણ કાયમ માટે બધાના ગુસ્સાનો ભોગ બનવાનું એના ભાગે જ આવે છે. ખુલ્લેઆમ ઘરમાં પક્ષપાત થાય છે. કુશ માટે બધું નવું નકોર, માંગે કે તરત આવી જાય છે. જ્યારે પોતાને માટે યુનિફોર્મ કે બુટ ખરીદવાના હોય ત્યારે જ ગરીબાઈ આવી જાય છે. એને અકળામણ થાય છે. અકળામણનું રૂપાંતર ગુસ્સામાં થઈ જાય. એને થયું કે મારે કારણે ઘરમાં ઝઘડા થતા હોય તો બહેતર છે હું જ ખસી જાઉં.

જાનકીને ગમ્યું નહીં. અંતે પારકો જ ને! મેં દસ વર્ષનો કર્યો. હવે મમ્મી તું કહેવાને બદલે તમે કહી વાત કરે છે. જાણે પરાયો બની ગયો છે. લવ અને કુશ બંનેને એકબીજા માટે સ્નેહ તો હતો જ, ભલેને બંને ઝઘડતા હોય. કુશને કાયમ લવ-મોટાભાઈની જેમ પ્યાર કરતો રહ્યો હતો. લવને હોસ્ટેલમાં મૂકવા માટે રાઘવ-જાનકી-ગાડી લઈને મુંબઈ ગયા. હોસ્ટેલની રૂમમાં જાનકીએ કપડાં-ચોપડા બધું કબાટમાં વ્યવસ્થિત ગોઠવી આપ્યું. સારી વર્તણૂક કરવા, બરાબર ચિત્ત દઈ ભણવાની સલાહ આપી. લવને જાનકી પૂછ્યા કરે, લવ હુ હુ હુકારો ભણ્યા કરે. એકે અક્ષર બોલવા જાય તો રડી પડાશે એવી ભીતિ છે. એને નબળો દેખાવ કરવો નથી. કોઈ એને પોતાને માનતું નથી. તો હવે એ પરાયો થઈ ગયો છે.

જાનકી પૂછ્યા કરે, બેટા અહીં ગમશે ને! ન ગમે તો ઘરે પાછો લઈ જઈશ એવું તો મમ્મી કહેતી નથી. હવે ગમે કે ન ગમે અહીં ગમાડવું જ પડશે. હું પરાયો છું એમને મન. તો મારે પણ પરાયા જ ગણવા

પડશે, મમ્મી, પપ્પા અને ભાઈને.

હોસ્ટેલમાં લવને મૂકી મમ્મી પાછી ફરી. લવને લાગ્યું કે ગાડી સુધી મમ્મીને વળાવવા જઈશ રડી પડાશે. મમ્મી ક્યાં બોલે છે કે ઘરે પાછો ચાલ દીકરા, અહીં તારું કોણ છે? જાનકી વિચાર્યા કરતી કે કેટલો નિર્ભર થઈ ગયો છે છોકરો. મમ્મી તારા મને વિના અહીં નહીં ગમે, પાછો લઈ જા. લવે મન સાથે નક્કી કરી લીધું છે કે આ જ મારી નિયતિ છે. મારે નબળા પડવું નથી. દાદી લવની દેખતા સાફ સાફ બોલ્યા હતા. કે ગમે તેમ તું પરાયો છે. કોણ જાણે કેવા સંસ્કાર હશે. તું મોટો થઈને કેવો નીવડશે? અને ત્યારે જ લવે મનમાં ગાંઠ બાંધી લીધી કે હવે આ ઘર મારું નથી. હું અનાથાશ્રમમાંથી આવ્યો છું. હવે હોસ્ટેલમાં રહેવું પડશે. ભલું થજો જાનકી મમ્મીનું. એમની હુંફને કારણે આટલું તો પામ્યો. નહીં તો મહેનત-જાત મજૂરી કરી પેટ ભરવું પડત. હવે હું ફરી અનાથ બની ગયો છું. એવી પ્રતિતિ સાથે લવ ડૂસકે ડૂસકે રડી પડ્યો. એના આંસુ લૂછવા ત્યાં કોઈ માનો પાલવ હાજર ન હતો.

એને સ્કૂલમાં શીખેલું ગીત યાદ આવી ગયું. કૃષ્ણ યશોદાને કહે છે -

લે ને તારી લાકડી ને લેને તારી વાંસળી

ગાવડી ચરાવવા નહીં જાઉં રે માવલડી.

જ્ય તેરે કછુ ભેદ ઉપનો હૈ, જાણી પરાયો જાયો,

મૈંયા મોરી મૈં નહીં માખન ખાયો -

મારો કોઈ દોષ ન હોવા છતાં આ લોકોએ મને પરાયો ગણી જ લીધો છે તો હવે મારે એમને માથે પડવું નથી. આટલો આશરો મળ્યો એ જ બસ છે. મારો રસ્તો મારે જાતે કરી લીધે જ છૂટકો.

સંગીત

ધોડિયામાં નાંખો, હાલરડું ગાવાની શરૂઆત કરો, અને રડતું બાળક શાંત થઈ સૂઈ જાય. દરેક માનો અનુભવ છે. હાલરડા દ્વારા બાળકને ગળથૂથીમાં નીતિ, પ્રેમ, શૂરાતનના અમી સીંચવામાં આવે. શિવાજીને મા જીજાબાઈ હાલરડું ગાઈને સૂવાડે, સૂઈ રહેજો પેટ ભરીને આજ, કાલે કાળા યુદ્ધ ખેલાશે, સૂવા ટાણું ક્યાંય ના રહેશે. જેને બચપણમાં માના હાલરડા સાંભળવાનો લાભ ન મળી શકે એ ખરેખર અભાગિયો જીવ કહેવાય. હાલરડાનું સંગીત માના હૃદયની પ્રેમની લાગણીઓના તારથી ઝંકૂત હોય છે. જેથી ચરમ શાંતિનો અનુભવ કરાવી શકે છે, આપણું સંગીત.

પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિનું સંગીત, ડી.જે. મ્યુઝિક ધમાકેદાર, ઇંદ્રિયોને બહેલાવવાનું હોય. એમાં હૃદયની ઝીણી ઝીણી સંવેદનાઓ ન જ હોય. ભારતીય સંગીતમાં ઉચ્ચતર લાગણીઓના તારને રણઝણાવીને હૃદયની પવિત્ર ભાવનાઓને વ્યક્ત કરવાનું સામર્થ્ય છે. ગીત ગણગણવાથી કે ગાવાથી નિજાનંદ અનુભવાય છે.

નાના નાના ભૂલકાઓ હતા નિશાળમાં ગીતો ગવરાવતા, સાથે અભિનય કરતા, તાલભેર હુમકાઓ લેતા, મોઢા પર સ્મિત, અનંદ લહેરાતું. ‘મેં એક બિલાડી પાળી છે, તે રંગે બહુ રૂપાળી છે.’ ‘મંદિર તારું વિશ્વ રૂપાળું, સુંદર સર્જનહારા રે.’ - ‘કોઈ કહેશે કે ભગવાન કેવા હશે, કેવા હશે શું કરતા હશે? ‘નદી કિનારે ટામેટું ભાઈ ટામેટું.’

આજે ‘રીંગર રીંગર રોઝીસ’ અને ‘જેક એન્ડ ઝીલ’ જેવા ગીતો ગવડાવાય એમાં કયો આનંદ છે?

બાળકની છઠ્ઠી મંડાય, નામકરણ થાય, ફોઈઓ ગાય. ‘ઓળી ઝોળી પીપળ પાન, ફોઈએ પાડ્યું ટપુ નામ.’ બચપણમાં નિર્દોષ ગીતો, યુવાનીમાં પ્રેમસભર ગીતો અને ઘડપણમાં ભજનો. જીવનમાં સંગીત

તાણાવાણાની જેમ વણાઈ ગયું છે. નાના મોટાં, સ્ત્રી પુરુષ બધાને સંગીત પ્યારું. કોઈ ગણગણે, કોઈ મોટેથી ગાય, કોઈ બાથરૂમ સીંગર હોય. સંગીત કે અંતાક્ષરી વગરની પીકનીકમાં મઝા આવે ખરી? કેવા ઉપરાઉપર, તડાતડ, ફટાફટ ગીતોની રમઝટ બોલાવતા હોઈએ છીએ!

સ્ત્રીઓ તહેવારો ઉજવે, ઉપવાસ કરે, જાગરણ કરે, ગીતો ને ગરબા ગાઈ રાત પસાર કરે, રતિજગો કરે માતાજીના ગીતો ગવાય. મંગળમય લગ્નગીતોની મજા જ અનોખી. ‘માંડવડે રે કંઈ ઢાળો ને બાજોઠી કે ફરતી મેલોને કંકાવટી.’ થી માંડી કન્યા વિદાયના ગીતો - ‘એક આવ્યો’તો પરદેશી પોપટો, અમે રે લીલુડા વનની ચરકલડી, ઊડી જાશું પરદેશ જો.’

મરણ પ્રસંગે મરશિયા ગવાતા. સાંજે હવેલીમાં આરતી ગવાય. બહેનો ઓટલે બેસીને ભજનો ગાય. હવેલી સંગીતની તો મઝા જ અનોખી. પ્રભુમય પવિત્ર વાતાવરણ સર્જાય, જાણે ગોકુળિયું નજર સમક્ષ ખડું થઈ જાય. ભજનમાં માર્દવતા હોય, આજીજી, નમ્રતા હોય. સ્વર, તાલ સાથે ભાવસભર રીતે ઘૂંટાઈ ઘૂંટાઈને ભજનો પ્રસ્તુત થતા હોય, જાણે માર્દવતા, માધુર્ય છલકાવા લાગે. હૃદયના તાર રણઝણી ઊઠે. ઇશ્વર મિલનની આરજી જાગે અને અનુભૂતિ-સંવેદનાઓ ઇશ્વરનો જાણે સાક્ષાત્કાર કરાવી દે. બહિર્મુખ દોડતી રહેતી ઇંદ્રિયોના ઘોડા પર લગામ લાગી જાય. સંગીતનું સામર્થ્ય એવું છે કે અંતર્મુખ થઈ ઇશ્વરભક્તિમાં મન તન્મય બની જાય. શું અગાધ શક્તિ છે સંગીતમાં.

વિચારી જુઓ, ગીત, સંગીત, નૃત્ય વિના કોઈ ઇંડિયન પીકચર વખણાય ખરું? પીકચરની સફળતા એના ગીત, સંગીત, નૃત્ય દ્વારા જ નક્કી થઈ શકે! આપણા સંગીત આકાશમાં કેટકેટલા ઝળહળતા સીતારાઓ થઈ ગયા? તાનસેન, બૈજુ બાવરા, તાના રીરી, સૂરદાસ, પંડિત રવિશંકર, પંડિત જશરાજ, એ બધાની ગાયકી કેટલી અદ્ભુત હતી! કારણ તેઓ પૈસા-દ્રવ્ય ખાતર ગાતા ન હતા. તેમની કળા ફક્ત પ્રભુપ્રીતિ અર્થે, ભગવાનને ભાવનાથી ભજવા માટે હતી. સામાન્ય કે ધનિક શ્રોતાઓને રીઝવવા નહીં પણ પરમ દેવાધિદેવને રીઝવવા માટે

સંગીત હતું.

સંગીતની કેસેટો આવી, સ્ટીરીઓ આવ્યા, સીડી આવી. ટ્રાન્ઝીસ્ટર હાથમાં લઈ ફિલ્મી મ્યુઝિક માટે જુવાનિયા ધૂમતા. હવે તો નાનકડા મોબાઇલમાં હઝારો ગીતો સંઘરી શકાય છે. કાનમાં ભૂંગળી ખોસી ચાહે તે ગીતો સાંભળીને ઝૂમી શકો, બસમાં કે ટ્રેનમાં કે રસ્તે ચાલતા. મોજમજા, આનંદ મેળવવા ઘણા ઘણા માધ્યમો ઉપલબ્ધ છે પણ સંગીત જેવું સામર્થ્યવાન એકે માધ્યમ નથી.

‘તેરી શરણાઈ બોલે, મન મેરા ડોલે’, ‘બૈરી કાહેકો સૂનાઈ એસી તાન રે’ - સરગમ - સાત સૂરોનો સમન્વય એટલે સંગીત. વાજિંત્રના તાર ઢીલા ન ચાલે, તંગ ન ચાલે, સમ પર રહે તો જ તાલ મળે. ક્યાંક સંગીત વાગે, ઢોલ વાગે, પગ થીરકવા માંડે. અવિનાશ વ્યાસ, નીનુ મજમુદાર મેઘાણી વગેરેના રાસગરબા, ગીતોએ ગુજરાતને ઘેલું કર્યું, ગાતું કર્યું. ફિલ્મી સંગીત આકાશમાં નૌશાદ મહમદ રફી, પંચમદા, મન્ના ડે, કલ્યાણજી આનંદજી - આશા ભોંસલે અને લતા મંગેશકર કેટકેટલા સંગીતકારોએ મન બહેલાવ્યા છે. લગ્નના આગલા દિવસે સંગીત સંધ્યાનું આયોજન થાય. યુવાન હૈયા નવરાત્રિની રાત્રે મન મૂકીને, સાજ શણગાર સજીને ખેલેયાઓ નાચે. ફાલ્ગુની પાઠક જેવી ગાનારી હોય પછી રાસદાંડિયાની મઝા જ અનોખી હોય. નવરાત્રિના ગરબા હોય કે તરણેતરનો મેળો હોય, પાવાના સૂર છેડાય, ઢોલ ઢબૂકે અને યુવાન હૈયા જીવનસાથીની શોધ કરી લે.

આંસુ દેખાડે એવા દર્પણ ક્યાં છે?

શબ્દ વિના સમજાય, એવા સગપણ ક્યાં છે?

દેશી નાટકના ગીતો કેવા પ્રસંગોચિત, સંસ્કાર ઉત્તેજક, મધુરા હતા? વન્સ મોર મેળવતા. સંગીત છેડતા જ હોય. પ્રાર્થના એ તો શ્રદ્ધાની વાણી. એમાં માંગણી ન હોય, હૃદયની લાગણી વ્યક્ત કરવાની હોય. પ્રાર્થનામાં આત્મ ચૈતન્ય પ્રકટે તેથી એકાગ્રતા આવે અને પ્રેમની પરબ છલકાવા લાગે. હૃદયમાં પ્રભુ પ્રત્યેના પૂજ્ય ભાવને પ્રેમની સંવેદનામાંથી પરિણામે એનું નામ પ્રાર્થના. નરસિંહ મહેતા

હરિજનવાસમાં ભજનો ગાવા જતા. કબીર, મીરાં, નરસિંહના ભજન આજે પણ લોકકંઠે ગવાય છે. માણસના જીવનમાં વિષમતાના પ્રસંગો આવે ત્યારે પ્રાર્થનાનો સહારો લેવાય તો દુઃખ હળવું બને, વિસારે પડે. માણસના અંતીમ શ્વાસ ચાલતા હોય ત્યારે ગીતાનું ગાન કરવાનું હોય. મરણ પછી પ્રાર્થનાસભા યોજવામાં આવે એવો રિવાજ સમાજમાં પડી ગયો છે. પહેલાં ઘરના અંતેવાસીઓ ભજન ગાતા. હવે એનું સ્થાન પ્રોફેશનલ સીંગરે લીધું છે. નકલી ડુસકાઓ અને નકલી આંસુ. બંધ કરી દો, તિલાંજલિ આપવાનો સમય પાકી ગયો છે આવી નાટકી પ્રાર્થનાસભાઓ યોજવાનો.

નિજાનંદ માટે ગવાય એનું નામ સંગીત. જે મનદૃઢ્યને ભક્તિભાવનાથી તરબતર કરી દે, જે સહજ સમાધિ લગાવી દે તે તે જ સાચું સંગીત. સંગીતની સાધના કરવી પડે. પ્રહર પ્રહરના રાગોની જાણકારી મેળવવી પડે. મોડી રાતે, વહેલી સવારે સમારંભ સમાપ્ત કરતી વખતે ભૈરવી ગવાય. વિવિધ પ્રસંગે વિવિધ ગીતો ગવાય. મંગલામાં જાગને જાદવાથી શરૂ કરી જમુના જળમાં કેસર ઘોળી, જમો જમો રે વનમાળી, સાંજે શયન આરતીમાં ઠાકોરજીને પોઢાડવાના ગીતો ગવાય. ગીત અને સંગીત એ તો ભારતીય સંસ્કૃતિનો પ્રાણ છે, આત્મા છે.

જુગલબંધી, ‘તેરે સૂર ઔર મેરે ગીત.’ - ‘મેરા મન ડોલે, મેરા તન ડોલે’ કૌન બજાયે બાંસુરિયા’ -

કૃષ્ણના બંસરીના સૂરે તો ગોકુળની ગોપીઓ, આખા ગોકુળિયા ગામને ઘેલું કર્યું હતું. સુધબુધ ગુમાવી બેઠા હતા સૌ કોઈ.

‘મેહુલો ગાજે ને માધવ નાચે, રૂમરૂમ વાગે છે પાય ઘુઘરડી.

અષાઢી સાંજના અંબર ગાજે, અંબર ગાજે મેઘાડંબર ગાજે. ઉનાળામાં કોયલનો ટહુકો અને વરસાદને આવકારતો મોરલાનો ગહેકો? કેટલો મધુર?

સંપ

ગામડું ગામ કતપર - રેલવે સ્ટેશન નહીં. ખેતીવાડી ને ધીરધારનો ધંધો શરફ લોકો કરે. ઉજળિયાત વસ્તી સારી એવી. શ્રીમંતોની ઊંચી મેડીઓ - એક ફળિયામાં હારબંધ ઓટલાવાળા મકાનો. તારાચંદ શેઠ વડદાદા - આ ગામમાં નવાસવા આવ્યા. ખેતરના ખેતરો ખરીદ્યા કરે. ખેડૂતોને જમીન ખેડવા આપી દે. મજૂરની ભેગા મજૂર થઈ મહેનત કરે. પાંચ પાંદડે થયા. બજારમાં - ગામ વચ્ચે જમીનો ખરીદી. તારાચંદને ચાર દીકરા, એટલે ઓટલાબંધ ચાર મકાનો બાંધ્યા. એ જમાનામાં ડેલીબંધ મોટું ફળિયું હોય. ફળિયામાં ખાટલા ઢળાતા. પાછળ વાડામાં એકઠાળિયું હોય ત્યાં ઢોર બંધાતા. મોટો ઓરડો એમાં બધા રાત્રે પથારી પાથરી સૂઈ જાય.

નવા પરણેલા માટે ઉપર મેડીમાં રૂમ હોય. ચારે ભાઈઓ વચ્ચે સારો સંપ - પણ તારાચંદ જમાનાને જાણે. ધંધામાં સૌના ભાગ નક્કી. સૌ સૌના ભાગનું કામ કરે. બધો નફો પેઢીમાં જમા થાય. ખપ જોગો, વસ્તાર પ્રમાણે સૌનો ઉપાડ નક્કી કરી રાખેલો. ઉડાડવું હોય તે ઉડાડે, બચાવવું હોય તે બચાવે. ચારેય ભાઈઓની પત્ની ગામની જ દીકરીઓ. બધા વચ્ચે સારો સંપ. સગી બહેનોની જેમ સંપીને રહે. એકબીજાની અગવડ સગવડ સચવાઈ રહે. રહેવાનું ઘર અલગ પણ રસોડું તો એક જ. તારાચંદ કહે કે અન્ન નોખા એના મન નોખા. બધા ભાઈઓના છોકરાઓ શહેરમાં જઈ ભણીગણીને કતપર પાછા આવ્યા. બાપના ધંધામાં જોડાઈ જાય. પરિવારના ધંધામાં કોઈ બહારનું ન જોઈએ.

હવે દીકરાના દીકરાઓ પરણવા લાગ્યા. બહારગામની કન્યાઓ ઘરમાં આવી. નવી પેઢી - જૂના જમાનાની કાકીજીઓ જેટલું કામ થોડી કરવાની? એક રસોડે રસોઈ થતી, તેના હવે ચાર રસોડા થયા. તો યે

કચકચ તો ચાલુ જ. વાત વણસી જાય. ઝઘડો વધતો જાય એમાં વહુઓના પિયરિયા માયું મારતા થઈ ગયા.

તારાયંદ બાપા દુઃખી દુઃખી થઈ ગયા. ગામના-ઘર ઘરના ઝઘડાઓની પતાવટ કરવા તારાયંદ બાપાને લવાદ તરીકે નીમવામાં આવતા. ગામમાં એમનું વેણ કોઈ ન ઉઠાપે. હજુ યે ઘણી વહુઓ તારાયંદ બાપાને જુએ કે આછું ઓઢી લે કે ધૂમટો તાણી લે છે. જ્યાં સુધી પત્ની જીવતી હતી, ઘરમાં દાદીમાનું સ્થાન મોભાદાર હતું. કોઈ ચું કે ચાં કરી શકે નહીં. રસોઈ શું બનાવવાની છે, કોને ત્યાં કયા પ્રસંગે કેટલો વ્યવહાર કરવો એ બધું દાદીમા નક્કી કરતા. છોકરાઓને પ્રેમથી ખોળામાં રમાડતા દાદીમા. દાદીમા બૂમ મારે, છોકરાઓ ડાહ્યા ડમરા થઈ ચૂપ બેસી જાય.

કચકચ વધતી ચાલી. મોટો ભાઈ સમજાવીને થાક્યો, દાદાજીને દુઃખ થશે. એમના જીવતા સુધી ભેગા રહીએ. જુદારો કરીશું, એમનાથી સહન નહીં થાય. રસોડા તો જુદા થઈ ગયા હવે શાની કચકચ? પણ નાનો ને નાનાની વહુ ભારે ઝઘડાખોર. સ્વતંત્ર મિજાજના. બસ ઘર વચ્ચે વંડી ચણાવી લઈએ. એકબીજાના મોઢા જોવા નહીં ને ઝઘડવાનું થાય નહીં. તારાયંદ બાપાને મોટાએ વાત કરી. એમને જરા ગમ્યું નહીં. ઇંટ અને રેતી, સીમેંટની ગુણી ફળિયામાં આવી ગયા. કાલથી કડિયો આવશે. કડિયો આવ્યો ને ભીંત ચણાતી ગઈ. મોટોભાઈ ભીંત જોઈ જોઈ મણમણના નિસાસા નાંખે. જુદા થવા કરતાં બાપાને મનદુઃખ થઈ રહ્યું છે. એનું એમને દુઃખ હતું. તારાયંદ બાપા કકળાટ કરે. ગામમાં આપણું નાક કપાઈ ગયું. લોકો આપણા ઘરના સંપનો દાખલો આપે છે અને આપણે જાતે ઉઘાડા પડી ગયા. વાતનું વતેસર કરી નાંખે છે આ નવા જમાનાની પેઢી. ભણતર આવ્યું પણ ગણતર નથી આવ્યું. સંપ ત્યાં જંપ. ભાઈ ભાઈની હોય જોડી, તો કોઈ શકે નહીં તોડી.

મોટાભાઈ-ભાભીની ઊંઘ હરામ થઈ ગઈ. જાણે એમની છાતી પર ભીંત ચણાઈ ગઈ. અને કાળજાના ટુકડેટુકડા કોઈએ કરી નાંખ્યા હોય

એવી વેદના અનુભવ્યા કરે.

વંડી ચણાઈ ગઈ. ભાઈઓના ભાગ પડી ગયા. મનદુઃખ ઊભા થયા. કોઈ જતું આવતું કરવા તૈયાર ન હતું. કશું યે છોડવું નથી. બસ હકની જ વાતો કરે છે સૌ. એમાં નાનાની વહુ મીના ભારે બોલકી અને સ્વતંત્ર મિજાજની હતી. ચાર ભાઈઓમાં બધાને ત્યાં એક કે બે દીકરા. કોઈને ત્યાં દીકરી નહીં. નાનાને ત્યાં મીનાને પહેલે ખોળે દીકરી થઈ. બધા ભાઈઓની માનીતી બહેન. દીકરી કૃતિ નિશાળે જતી થઈ. નાનો એને દરરોજ સ્કૂટર પર બેસાડી સ્કૂલે મૂકવા જાય. સ્કૂટર સ્લીપ થઈ ગયું. નાનાને વાગ્યું થોડું ઘણું પણ કૃતિ સ્કૂટર પાછળથી ઉછળીને પડી પથ્થર પર, માથામાંથી પથ્થરના વાગવાથી ઘણું બધું લોહી વહી ગયું. કોઈએ ખબર આપી. મોટાભાઈ ભાભી એનો મોટો દીકરો બધા દોડ્યા. કૃતિને હોસ્પિટલમાં દાખલ કરી. નાનાભાઈને પાટાપિંડી કરી હોસ્પિટલમાંથી રજા આપી દીધી. કૃતિની પરિસ્થિતિ કીટીકલ હતી. એને લોહી ચડાવવાની જરૂર પડી. RH negative typeનું blood rare group કહેવાય. કોઈનું લોહી મેચ ન થાય. મોટાભાઈના દીકરાનું લોહી મળતું આવ્યું.

વહાલી બહેનને બચાવવા એ લોહી આપવા તૈયાર થયો. જોઈએ એટલું મારું લોહી લઈ લો પણ ડોક્ટર અમારી બેનને બચાવી લો. ભાઈનું લોહી બેનને કામ આવ્યું, બહેન બચી ગઈ. ઘરમાં આનંદની લાગણી ફરી વળી. કૃતિ હોસ્પિટલમાંથી ઘેર હેમખેમ-સાજીસમી ઘરે પાછી આવી. મોટાકાકીએ સત્યનારાયણની પૂજા કરવાની માનતા લીધેલી. રવિવારે સત્યનારાયણની પૂજા રાખવી, સગાવહાલાને નોતરવા-મેનુ નક્કી થઈ ગયું.

આમંત્રણો મોકલાવાઈ ગયા. શુક્રવારે સવારમાં કડિયાઓ ને બેગારીઓ તગારા લઈ આવી ગયા. દિવાલ ઉપર ધડાધડ હથોડા પડવાનો અવાજ આવ્યો. મોટાભાઈ-ભાભી ઘરમાંથી બહાર આવ્યા તો, વંડી તૂટી રહી હતી. નાનો ભાઈ માથે ઊભા રહી દિવાલ તોડી રહ્યો હતો. ભાઈઓ વચ્ચે લાગણીનો સેતુ ન હોત તો આજે પરિવારની

લાડકી દીકરી કૃતિ જીવતી ન હોત. મા કહેતી કે સંપ ત્યાં જંપ.

નાના ભાઈનું મસ્તક શરમથી ઝૂકી ગયું હતું. ફરી પાછા ઓટલાને વિખૂટો પાડતી દીવાલો તૂટી ગઈ. ભાઈ ભાઈઓ વચ્ચેના દૃઢ્યના તૂટેલા તારનો ફરી સેતુ રચાઈ ગયો.

બધા ભાઈઓનો પરિવાર ફરી એકત્ર થયો. સત્યનારાયણની પૂજા થઈ. બધાએ સાથે બેસી પ્રસાદ આરોગ્યો.

બળેવનો તહેવાર આવ્યો. કૃતિબહેને બધા ભાઈઓને રાખડી બાંધી. ભાઈઓએ બહેનને પસંદી આપી. આજે તારાયંદ બાપા હયાત નથી. મોટાભાઈ-ભાભી હયાત નથી. શહેરમાં અલગ અલગ વસવાટ કરવા સૌ જુદા પડી ગયા છે. પણ બળેવનો તહેવાર તો કતપર ગામમાં જઈ, એ જૂની ડેલીમાં ફળિયામાં હજુ યે ઉજવવાનો ક્રમ ચાલુ છે.

કહે છે, ડાંગે માર્યા પાણી જુદા ન પડે તે આનું નામ.

કોણ હલાવે લીમડી, કોણ હલાવે પીપળી,
ભાઈની બેની લાડકી, ભઈલો ઝુલાવે પ્રેમથી.

માતૃત્વ

જિંદગી કેસી હૈ યે પહેલી? જિંદગીના આટાપાટા, ક્યારે ઉલટા સુલટા જીવન પ્રવાહ વહેવા લાગે રામ જાણે? સુલભા અને સમીર, એક જ શેરીમાં નાનપણ વિતાવ્યું, બંને એક બીજાથી પરિચિત. દોસ્તી પણ ખરી. સમીરને સુલભા પ્રત્યે ખાસ આકર્ષણ. સુલભાને સમીર ગમતો ખરો, પણ પ્રેમ કરતી હતી જ જાનથી, સુયશને. સુયશ અને સુલભાની ખાનગી મુલાકાતો ગોઠવાતી. બંને એકબીજાને વચન આપી બેઠેલા. ભાવિ જીવનના સ્વપ્નાઓ સાથે સેવેલા. એ જમાનામાં સગાઈ થઈ હોય તો યે ભાવિ પતિ સાથે એકાંતમાં મુલાકાત થઈ શકતી નહીં. બંને એકબીજામાં ઓતપ્રોત.

પીકચરમાં બને છે તેવું એમની જિંદગીમાં બન્યું, સુયશ અમેરિકા ભણવા ગયો, ત્યાંની પ્રવૃત્તિઓમાં ખૂંપી ગયો. સુલભાનો contact છૂટતો ગયો. અહીં સુલભાના માતા પિતાનું દબાણ-સુયશનો અતોપતો નહીં. સુલભા શું કરે? સમીરે પોતાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી, સુલભાના માબાપે સમીરના માબાપ પાસે દીકરી આપવાની ઇચ્છા દર્શાવી. સમીર સુલભા પરણી ગયા. સ્ત્રી એક વખત સમર્પિત થઈ ગઈ. મનથી સમીરને પતિ તરીકે સ્વીકારી લીધો. ઘરસંસારમાં ગૂંચવાઈ ગઈ, ગૂંથાઈ ગઈ. ક્યારેક સુયશની યાદ આવતી પણ છેલ્લા છ વર્ષથી એના કોઈ સમાચાર ન હતા. સુલભાને પાંચ વર્ષની દીકરી છે, નાનકડી, રૂપકડી પરી. માબાપની લાડકડી.

બે દિવસથી સુયશ અમેરિકાથી પાછો ફર્યો છે. સમીરે ખુદ સુયશને આમંત્રણ આપ્યું ઘરે જમવા આવજે. સુયશનું હવે અહીં કોઈ ન હતું. માબાપ જીવતા રહ્યા નથી. એકલવાયો જીવ છે. અહીંના પ્રોજેક્ટ ઉપર

એની નિમણૂક થઈ છે. સુયશ મૈત્રી ભાવે સમીર સુલભાને ત્યાં આવે. નિરાંતે ગપ્પા મારે. બંનેના દિલમાં ધરબાઈ ગયેલા પ્રેમ અંકુર પનપવા લાગ્યા. જૂના દિવસોની યાદ તાજી થઈ. હવે તો જાણે સુલભાના હાથની રસોઈ જમવાને બહાને વારંવાર મુલાકાતો થવા લાગી. સમીર બધું ભોળા ભાવે મૈત્રીને નામે નિભાવે. ધીરે ધીરે સમીર સુલભાના જીવનમાં સુયશ પગપેસારો કરવા લાગ્યો. સમીરના બીઝનેસમાં પાર્ટનર થવાની વાટાઘાટો થવા લાગી. બંનેની સુલભા-સુયશની આંખો ચાર થાય. એકબીજાને આંખથી નિમંત્રણ અપાય. એક તો સુયશ હતો જ કામદેવના અવતાર જેવો, કસાયેલી કાયા, અમેરિકાની શિષ્ટ એટીકેટ. સુલભાનું મન વિચલિત થવા લાગ્યું. સમીર સાથે સુયશની તુલના થવા લાગી. સુયશ વિચારે કે સુલભા મારી જ હતી, ફરી એને મારી કેમ ન બનાવું? રૂપ રૂપના અંબાર સમી સુલભાને જોઈ એની નજર બગડી, અને નિંદર પણ બગડી. ચાન્સ મળે, સુયશ સુલભાને અડપલાં કરી લે. સુલભાને ખાનગીમાં ગમતું ખરું પણ મનમાં ગડમથલ થાય. પોતાના પતિ સમીરમાં શી ખામી છે? આવા છાનગપતિયાં પરિણિત સ્ત્રીને ન જ શોભે. પણ દિલની વાત ન્યારી. મન ના કહે, દિલ સુયશ પ્રત્યે ખેંચાણ અનુભવે. તરસને જળનું સરોવર મળ્યું, ભૂખને પકવાનના રસથાળ મળ્યા.

લોકોમાં ગપસપ થવા લાગી છે પણ સુલભા-સુયશને ક્યાં કોઈની પડી હતી? સમીરને અણસારો આવી ગયો, સમીરે સીધુંસટ પૂછી લીધું સુલભાને - તારે જવું હોય તો સુયશ સાથે જઈ શકે છે. એ તને અમેરિકા લઈ જઈ શકશે, તારા સપના સાકાર થશે. મારી હેસિયત સુયશ જેટલી નથી. પણ એક વાત નિશ્ચિત છે, પરી દીકરી મારા હૈયાનો કટકો છે. એને હું જ રાખીશ. તારે જવું હોય તો રાજીખુશીથી જા સુયશ સાથે. હું ડાયવોર્સ પેપર્સ પર સહી કરી આપીશ. તારા સુખના માર્ગમાં હું આડે નહીં આવું.

સુલભા સુયશ વચ્ચે ટેલીફોન પર વાત થઈ તે નાનકડી પરીએ સાંભળી લીધી. મમ્મી કાલે સુયશ અંકલ સાથે ઘર છોડી, પપ્પાને

છોડી, મને છોડી, જતી રહેવાની છે. નાનું બાળક, આખી રાત હીબકા ભરી ભરી રડતી રહી. મમ્મી તું મને છોડીને ક્યાંય જતી નહીં. મમ્મીની સાડીનો છેડો આખી રાત પકડી રાખ્યો. રાતભર સુલભા દીકરીને રડતી, કકળતી જોઈ રહી. શું કરવું? એક તરફ મનનો માનેલો પ્રિયતમ છે, અમેરિકાના રંગીન સપનાઓ છે, બીજી તરફ ભોળિયા શંકર જેવો પતિ છે. કાળજાના કટકા જેવી વહાલી દીકરી પરી છે. દીકરીને છોડીને જતા જીવ ચાલતો નથી. રાતભર ગડમથલ ચાલી. વહેલી સવારે સુયશની ગાડીનું હોર્ન વાગ્યું. એ દોડીને નીચે ગઈ. સુયશ પૂછે કેમ ખાલી હાથે? તારી કપડાંની બેગ? સુલભાના મનનું વાવઝોડું આખી રાત જંપ્યું ન હતું. સુલભાને જંપવા દીધી ન હતી. વહાલી દીકરીને છોડીને કેવી રીતે જવાય?

એક પ્રેમાંધ ઓરત. ભાગી જવા તૈયાર હતી પણ એક પ્રેમાળ મા દીકરીના વહાલનું બંધન કેવી રીતે તોડી શકે. જેને નવ માસ ગર્ભમાં ધારણ કરી હતી તે પરીથી વિખૂટા પડવાનું મુશ્કેલ હતું. એક પત્ની બેવફા બની શકે પણ એક મા? આખર માતૃત્વનો વિજય થયો. સુલભા સુયશને સોરી કહી, જેવી આવી હતી તેવી ઝડપથી ઘરમાં પાછી દોડી. વહાલસોઈ દીકરીને હૈયે ચાંપી. સમીર દૂર ઊભો ઊભો જોયા કરતો હતો. સુલભાએ ઘરનો દરવાજો જોરથી બંધ કરી દીધો સાથે હૈયાના કમાડ પણ.

